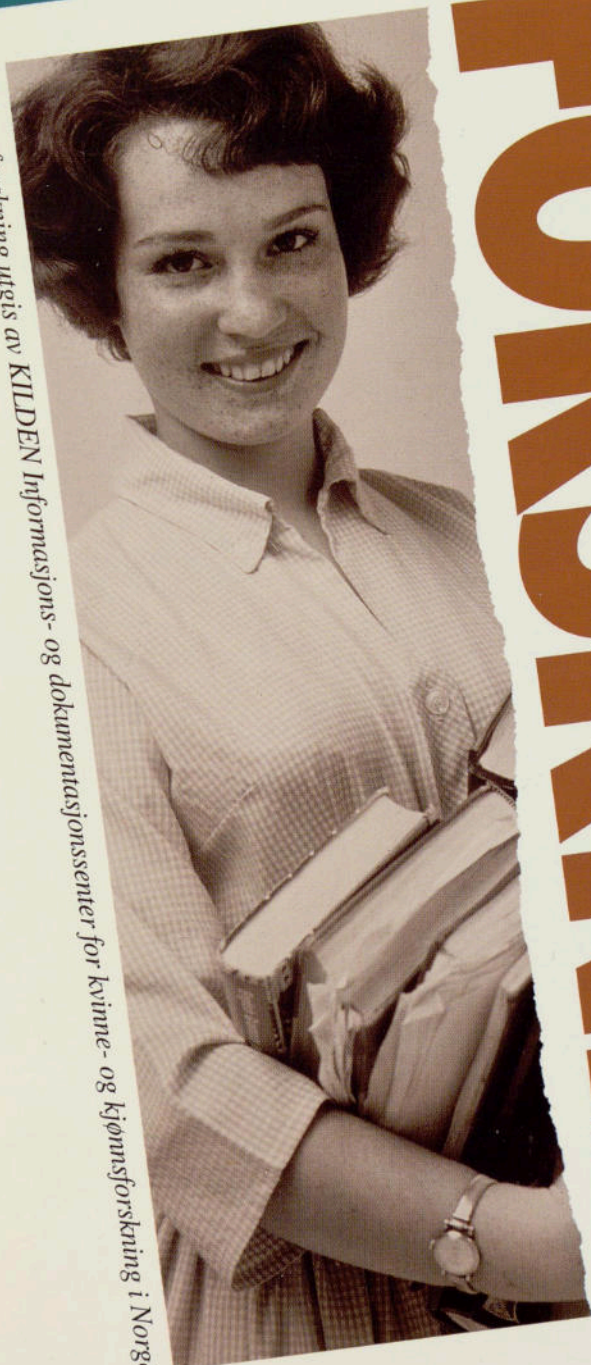

Kvinne- FORSKNING

Min vei til
kvinneforskning

Kvinneforskning utgis av KILDEN Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge

KVINNEFORSKNING

fra KILDEN

Informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning i Norge
Årgang 23, 1999

Redaksjonen:

KILDEN

Ansvarlig redaktør: Nina Kristiansen

Redaktør: Gro Hanne Aas

Redaksjonssekretær: Toril Enger

Omslag: Harald Gulli

Sats: Jet Z

Trykk: GCS AS

ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 60,-

Abonnement: kr. 200,-

Post: 0809.22.37444

Redaksjonens adresse:

KILDEN

Norges forskningsråd

Postboks 2700 St. Hanshaugen

0131 Oslo

Tlf. 22 03 70 00

I KILDEN:

Nina Kristiansen, leder

Tlf. 22 03 74 36

nk@forskningsradet.no

Toril Enger

Tlf. 22 03 74 40

te@forskningsradet.no

Margrét Helgadóttir Næss

Tlf. 22 03 72 13

mhn@forskningsradet.no

Anka Ødegaardshaugen

Tlf. 22 03 75 25

aoe@forskningsradet.no

Gro Hanne Aas

Tlf. 22 85 89 45

g.h.aas@tmv.uio.no

Kjære leser!

Stoffet i dette nummeret av *Kvinneforskning* stammer i hovedsak fra et nasjonalt forskerutdanningskurs i kvinne- og kjønnsforskning – «Feminisme som kritikk». Kurset ble arrangert som et samarbeid mellom sentrene for kvinneforskning ved universitetene i Bergen, Oslo og Trondheim og ble avholdt på Vatnahalsen høyfjellshotell 15.–19. september 1998.

Selve kurset presenteres nærmere i en fellesingress for de seks bidragene som springer ut av kursets plenumsinnledninger.

Vatnahalsen ble også et sted hvor yngre kvinneforskere kunne møtes og få diskutert egne prosjekter, og vi kan også presentere en artikkel fra denne yngre garde. Cathrine Egeland's artikkel om likestilling i høyere utdanning- og forskningssektoren er skrevet med utgangspunkt i dansk kontekst, men analysene er ikke mindre aktuelle i norsk sammenheng.

Halldis Valestrand og Siri Gerrards artikkel – om kvinne- og kjønnsforskning, sentrum og periferi – er skrevet med utgangspunkt i det samfunnsvitenskapelige kvinneforskningsmiljøet ved Universitetet i Tromsø. Den er spesielt velkommen til dette nummeret da ingen kvinneforskere fra Tromsø innledet på Vatnahalsen.

Det er flere grunner til at vi i redak-

sjonen ønsket å lage dette temanummeret. Ut over at vi mer generelt ser dette som interessant stoff for bladets lesere, håper vi på at dette nummeret kan brukes som litteratur ved de forskjellige undervisningstilbudene i kvinne- og kjønnsforskning.

Allerede i år, 21.–24. september, arrangerer de samme sentrene nytt kurs på Vatnahalsen. Tema er «Empirisk forskning etter poststrukturalismen», og Teresa de Lauretis fra University of Santa Cruz i California er invitert som en av hovedinnleiderne. Når dette nummeret når leserne er nok invitasjonen til kurset ute. Ta kontakt med et av sentrene dersom du ønsker nærmere opplysninger.

2. mars 1999 ble KILDEN offisielt åpnet gjennom et tastetrykk fra Kari Kveseth, direktør for området Strategi i Norges forskningsråd. Mer nyhetspreget informasjon som tidligere ble trykket i *Kvinneforskning*, vil du fra nå av finne på KILDENs nettsider som inneholder kalender med opplysninger om konferanser og seminarer, nyheter, intervjuer, presentasjoner, oversikt over nye publikasjoner og etter hvert kompetansekatalog for norsk kvinne- og kjønnsforskning og kvinner i forskning. Vi oppfordrer våre lesere til å bruke KILDENs nettsted både for eget informasjonsbehov og for å spre aktuell informasjon til andre: <http://kilden.ravn.no/>

Gro Hanne Aas
redaktør

Innhold

<i>Gro Hanne Aas: «Min vei til kvinneforskning». Skisse til en kontekst for de seks påfølgende artikler</i>	5
<i>Beatrice Halsaa: Min vei til kvinneforskningen</i>	7
<i>Jorun Solheim: Finnes våre kroppar i våre hoder?</i>	19
<i>Kjell R. Soleim: Finnes en vei mellom kjønnsdogmatisme og kjønnskeptisisme?</i>	33
<i>Merete Lie: Min vei: Kjønn som bilder i hverdagens scenografi</i>	41
<i>Harriet Bjerrum Nielsen: «De indre fiender» – kjønn som psykologisk struktur</i>	52
–Jeg savner en diskusjon om implikasjonene av teoriene og begrepene vi bruker i det feministiske forskningsfeltet. <i>Irene Iversen intervjuet av Gro Hanne Aas.....</i>	64
<i>Cathrine Egeland: Problemet som ikke (vil) finnes.....</i>	80
<i>Halldis Valestrand og Siri Gerrard: Mellom Harvard, Honningsvåg og Coto Sur. Noen innspill om kvinne- og kjønnsforskning, sentrum og periferi</i>	89

BOKOMTALER

Drude von der Fehr, Anna G. Jónasdóttir og Bente Rosenbeck (red.): <i>Is there a Nordic Feminism? Nordic Feminist Thought on Culture and Society. Omtale ved Turid Markussen</i>	108
---	-----

KILDEN på nettet:

<http://kilden.ravn.no>

Nyhetsmagasinet

er et sted hvor du kan finne nyheter fra norsk kvinne- og kjønnsforskning: Oversikten over seminarer og konferanser, informasjon om ledige stillinger og nye studietilbud, intervjuer og presentasjoner av forskere, forskning og ny litteratur.

Kompetansekatalogen

er en nasjonal database som gir oversikt over ressurser innenfor kvinne- og kjønnsforskning og kvinner i forskning. Kompetansekatalogen inneholder informasjon om personer, fag- og kompetanseområder, publikasjoner og prosjekter.

Oversikter og lenker

til sentre, miljøer, nettverk, studier, prosjekter, nettarkiver og- samlinger, diskusjonsgrupper og finansieringskilder.

Tidsskriftet Kvinneforskning

med søkemuligheter i artikler, temaer og bokanmeldelser og presentasjon av siste nummer. I tillegg legges enkelte etterspurte numre ut i full tekst.

Publikasjoner

gir tilgang til nettbaserte biblioteksressurser og presenterer bøker, tidsskrifter og rapporter. Enkelte rapporter er lagt ut i fulltekst.

Alma Maters døtre

er en bildesamling Alma som inneholder 900 bilder fra ca. 1880 til 1940 av de tidligste kvinnlige studentene og universitetslærerne og deres familier.

«Min vei til kvinneforskning»

Skisse til en kontekst for de seks påfølgende artikler

I september 1998 arrangerte sentrene for kvinneforskning ved universitetene i Bergen, Oslo og Trondheim et nasjonalt forskerutdanningskurs i kvinne- og kjønnsforskning. Det hadde tittelen «Feminisme som kritikk» og ble arrangert på Vatnahalsen høyfjellshotell. Dette nummeret av *Kvinneforskning* består i hovedsak av innlegg fra dette kurset.

Alle de 11 innledningene, inkludert Sandra Hardings og Rosi Braidottis innlegg, hadde «Min vei til kvinneforskning» som overordnet tema. Det var med blandede følelser jeg bega meg opp i fjellheimen. Ville det ikke bli ensformig å høre på 9 sentrale 50-åringer fra norske kvinneforskningsmiljøer snakke om seg og sin kvinneforskning? Skepsisen forsvant i løpet av første økt og kom aldri tilbake.

Harriet Bjerrum Nielsen åpnet kurset med å peke på at arrangementet også utgjorde en form for kollektiv historieskrivning. Deltakerne ville, via informanter fra et relativt bredt spekter av disipliner, få presentert noen tekster som skulle analyseres i fellesskap. Innledningene inneholdt personlige historier, utlegninger av teoretiske posisjoner og sentral begreper, og ikke minst fikk vi

innsikt i hva for slags litteratur som hadde vært viktig for de forskjellige innleddernes faglige utvikling. Vi fikk også et visst innblikk i noen av konfliktlinjene i norsk kvinneforskning, selv om dette ikke var noe hovedtema.

Mange, men ikke alle av innledderne, har hatt anledning til å skrive bidrag til *Kvinneforskning* basert på innledningene, og dermed kan flere enn oss som var kursdeltakere få del i det spennende stoffet som ble lagt fram på Vatnahalsen. Det å lese dette nummeret kan selvfølgelig ikke erstatte det å ha deltatt, men de fleste av bidragene har beholdt en muntlig form som gir en viss kontakt med intensiteten og energien som preget kurset.

Plenumsinnledningene som ble holdt var:

Professor Beatrice Halsaa, forsker Senter for kvinneforskning, UiO, og professor II ved Senter for kvinneforskning, NTNU: *Fra kvinne som aktør til kjønn som samfunnsstruktur*

Professor Karin Widerberg, Institutt for sosiologi, UiO: *De ytre fiendene – kjønn som samfunnsstruktur*

Forsker Jorun Solheim, Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo: *Finnes våre kroppar i våre hoder? Om kjønnes symbolikk og distanseringens problem*

Professor Kirsti Malterud, Seksjon for allmennmedisin, UiB, og professor II ved Senter for kvinneforskning, UiO: *Medikalisering av kvinners livsfaser eller bagatellisering av kvinners helseplager – hva er fellesnevneren for en medisinsk feminist?*

Professor Sandra Harding, University of California, Los Angeles: *Women and knowledge: Pushing back our horizons of ignorance*

Professor Rosi Braidotti, University of Utrecht: *From sexual difference to nomadic difference: an embodied genealogy*

Professor Kari Melby, Senter for kvinneforskning, NTNU: *Kvinnelighetens strategier. Om å gi kjønn mening – og å bruke kjønn for å skape mening*

Førsteamanuensis Kjell R. Solheim, Senter for kvinneforskning, UiB: *Finnes*

det en vei mellom kjønnsskeptisisme og kjønnsdogmatisme?

Professor Merete Lie, Senter for kvinneforskning, NTNU: *Kjønn som bilder i hverdagens scenografi*

Professor Harriet Bjerrum Nielsen, Senter for kvinneforskning, UiO: *De indre fiendene – kjønn som psykologisk struktur*

Professor Irene Iversen, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, UiO: *Fra mytekritikk til ny mytologi? Paradigmer og dilemmaer i feministisk litteratur*

I dette nummeret bringer vi bidrag fra Beatrice Halsaa, Jorun Solheim, Kjell R. Soleim, Merete Lie og Harriet Bjerrum Nielsen. Irene Iversen er intervjuet med utgangspunkt i sin innledning. «Min vei til kvinneforskning» er altså felles tema for alle bidragene.

Gro Hanne Aas
Redaktør

Min vei til kvinneforskningen¹

Av Beatrice Halsaa

En viss porsjon bevisste valg, men også mange tilfeldigheter, har vært utslagsgivende for min vei til og i kvinneforskningen. Personlig har jeg stor sans for Machiavellis utsagn om at «Fortuna er halvparten». Jeg er i sterk tvil om hvilke av mine erfaringer som er relevante og interessante i denne sammenhengen, og det er klare grenser for hva jeg vil og kan offentliggjøre. Jeg starter med tre «veivisere» for å antyde min plassering i kvinneforskningen: Jeg har vært ansatt på en distriktshøgskole i mer enn 20 år; jeg har kombinert forskning om kvinner og politikk med et praktisk engasjement i kvinnebevegelse og i offentlig politikk; jeg har publisert mye, men ikke tatt doktorgraden. Nå arbeider jeg med en historiografi om norsk kvinneforskning, og det vil prege framstillingen.

Dette innlegget inneholder også litt om mine *første veier* i kvinneforskningen, men jeg begynner med *veien til* kvinneforskningen. Vandringen begynte i 1947 da jeg ble født som barn nummer

to, mellom to brødre. Jeg er vokst opp med en hjemmeværende mor som med glede fortalte om sine sprell i barne- og ungdomstider. Hun kunne ikke fordra skolen, og presset seg til å få slutte. Sydameutdanningen praktiserer hun imidlertid fortsatt, med stor entusiasme og sans for skjønnhet. Meg oppfordret hun sterkt til å ta utdanning, aller helst sykepleie eller fysioterapi. «Det var så fint å kombinere med mann og barn.» Også far ønsket sine barn den utdannelsen han selv ikke fikk fordi bestefar gikk konkurs og han måtte ut og tjene til livets brød. Slik kom jeg til å bli første kvinne i familien med høyere utdanning.

Min far var tekstilagent, med blant annet engelsk damekonfeksjon. Han reis-te land og strand rundt med varene sine, når det ikke var sesong for visning av årets kolleksjoner med smarte mannequiner i egne suiter på Grand Hotel, Oslo. Der passet jeg aldri inn, hvor mye jeg enn ble oppmuntret. Ikke engang BH'ene i fars kolleksjoner passet, jeg var for flat-

brystet selv for de med liten A-skål med innlegg. «Kvinne og klær» var delvis et mareritt.

Jeg var en typisk «guttejente», blant de sterkeste i klassen, alltid med skrubbsår på knærne. Min eldste bror var av det mer forsiktige slaget, og i min hukommelse var det jeg som fikk kjeften når vi sloss og han blødde neseblod. Det var alltid han som skulle ha overoppsynet når vi reiste til byen sammen. Men jeg var også aktivt med i nabolagets syklubb for jenter, og da lillebroren min ble født, brukte jeg ham lenge som levende dokke. Jeg ble etterhvert rampete, og puberteten var preget av sterk opposisjon, med påfølgende husarrest og andre disiplineringstiltak. Men jeg likte å gå på skolen, jeg var stort sett en pliktoppfyllende elev og fikk gode karakterer. Det var viktig hjemme.

Jeg var frustrert over at fotball, sløyd, guttemusikk og speider'n var forbeholdt guttene. Det var brødrene mine som fikk mekano og transistorradio, mens jeg bare fikk smykker. Men jeg fikk lese alle bøkene om Hjortefot og David Crockett, og kastet meg over kofferten med fars guttebøker med minst like stor iver som eldstebroren min. Kyndig veiledning i rikholdige bokhyller fikk jeg straks behovet meldte seg. Og far elsket å diskutere. Ingen mening var forbudt, det gjaldt bare å begrunne, og rundt middagsbordet ble vi ofte drillet i argumentasjon og analyse. Det kunne gå hardt for seg, og da flyktet mor som oftest ut på kjøkkenet.

Jeg er født på Oslos vestkant og oppvokst i Bærum. Vi hadde hushjelp boende hjemme, men de ble aldri «fast inventar» på samme måte som Fia², en institusjon i vår familie. Hun kom til mine oldeforeldre som ung jente, ble med som mormors hushjelp da hun giftet seg,

og flyttet aldri fra henne. Hun bar Kongens fortjenestemedalje i gull på sin svarte silkekjole hver eneste julaften. Hennes plass var kjøkkenet, ikke engang måltidene spiste hun sammen med oss. Folkeskolen min lå midt mellom tradisjonelle arbeiderstrøk og boligfelt for det framvoksende borgerskapet, og jeg fikk tidlig venner med en annen sosial og politisk bakgrunn enn meg selv. Framfylkingen var ikke for «oss», og jeg ble stadig innprentet forskjellen mellom å legge trykket først og sist, for eksempel i ord som karameller og radiator, for ikke å snakke om mitt eget navn. Sosialist ble jeg først som voksen, men en opplevelse av ufortjent å være født på solsiden og av urettferdige forskjeller har jeg hatt siden jeg var liten.

Jeg utmerket meg tidlig som en dyktig loddselger, og kastet meg ut i organisasjonslivet via Foreningen Norden og Røde Kors Hjelpekorps. Elevrådet ble en viktig arena, og her møtte jeg etterhvert mer skolerte sosialister. Klassen min på gymnasiet adopterte en skole i Lesotho, og det brakte meg etterhvert inn i solidaritetsarbeid for Afrika. Men jeg var også pamp blant Oslo-russen, med hovedansvar for kåring av årets russeprinsesse i 1966. Min første politiske demonstrasjon skjedde på den tida, ved en gedigen misforståelse: Jeg trodde jeg skulle til en matdemonstrasjon med gratis smaksprøver, men endte opp foran den amerikanske ambassaden for å protestere mot bombingene i Vietnam. Omtrent like dum følte jeg meg noen år seinere i møte med en studievenninne fra et gruvesamfunn nordpå, da jeg forsto at 1. mai for meg aldri hadde hatt annen betydning enn som en fridag som vi tilbrakte på familiens landsted. Mens hun på sin side hadde erfart 1. mai som selve festdagen, og 17.

mai som en helt alminnelig fridag. Det tok mange år før jeg følte meg hjemme i et l. maitog!

Etter planen skulle jeg ha reist til Afrika etter endt artium for å gjøre en innsats som frivillig i Lesotho. På grunn av politiske omstendigheter ble prosjektet avlyst, og der sto jeg uten å vite hva jeg skulle gjøre. Eventyrlystne unge kvinner fra borgerskapet i min del av landet hadde imidlertid en sikker utvei: jobb som lærerinne i Nord-Norge. For min del ble det Gamvik, ytterst ute på Nordkynnhalvøya – den gang uten veiforbindelse til fastlandet og uten permanent kai. Det ble et uforglemmelig og lærerikt år, breddfullt av kulturelle, sosiale og materielle kontraster. 1966/67 betydde ellers Vietnamkrig og et sterkt USA-raseri etter at jeg var blitt grundig skolert av venner med mer politisk forstand enn meg. Så kom 6-dagerskrigen, og jeg dro på kibbutz for å yte en innsats og oppleve et sosialistisk idealsamfunn. Det var også spennende. Jeg forårsaket for eksempel oppstyr i Gaza, tankeløst kledd i shorts som mine mannlige følgesvenner, og jeg var på nippet til å fare ille i Haifa etter et møte med det jeg trodde var en grei og kjekk ung mann.

Jeg begynte å studere statsvitenskap i 1968. Det var et ganske opplagt valg. Riktignok hadde jeg en gang tenkt å bli misjonær, men jeg ga opp min kristne tro like etter konfirmasjonen. Jeg hadde nok utenrikstjenesten i tankene da jeg begynte å studere, men i rettferdighetens navn skal det også sies at jeg hadde vært forelsket i en som tok statsvitenskap. Jeg studerte flittig, deltok i engasjerte kollokviegrupper og gjorde det bra. Studentopprøret på Blindern merket jeg egentlig ikke så mye til, selv om jeg deltok som spent iaktaker på et av de store debatt-

møtene på statsvitenskap. Jeg var nok mer opptatt av å diskutere fag og politikk enn å delta i handlingene. Dessuten tok kjæresteriet mye tid, ved siden av deltidsjobb først som hjemmehjelp og senere som prosjektassistent. Vi kodet et stort materiale om stortingsrepresentanter, og lærte mye om bruk og misbruk av harde data. Jeg hadde ikke rett til studielån fordi det var inntektsbasert etter foreldrenes inntekt på den tida. I 1969 giftet jeg meg med kjæresten fra russetida, et ekteskap som skulle vare i nesten 10 år. Vi giftet oss i Oslo Rådhus, men med all den prakt og sjarm borgerskapet kan oppvise, og jeg tok min manns navn for en stakket stund. Mens studiene gikk sin gang, ble også jeg opptatt av motstanden mot medlemskap i EF, av aksjoner mot lånekassa osv. Men AKP-ml'erne forsto jeg aldri, og ble mer skremt enn noe annet av å se hvordan en gang nære venner skiftet språk og ble hemmelighetsfulle.

Etter hvert som hovedfaget nærmet seg, vaklet jeg mellom flere emner, men kretset rundt internasjonal politikk og imperialisme. Etterhvert siktet jeg mot konflikten i Nord-Irland, og min første publiserte artikkel var en analyse av konflikten basert på Galtungs imperialismeteori (som for øvrig ble uthengt i Dusteforbundet for sin uforståelige, latterlige akademiske sjargong). Men så skjedde det at jeg ble gravid og fikk barn i 1972 og fikk andre perspektiver på livet og faget. For det første kjentes det helt feil å reise til et sted som Nord-Irland i min nye livssituasjon, så jeg måtte finne et annet emne. For det andre oppdaget jeg at jeg ville stå uten økonomiske og sosiale rettigheter som nybakt mor fordi jeg var student. For det tredje begynte den nye kvinnebevegelsen å sette sitt preg på samfunnsdebatten, ikke minst synliggjort

gjennom kvinnepolitiske aksjoner ved kommunevalget i 1971.

Til sammen beredte dette grunnen for mitt intense møte med Simone de Beauvoirs bok *Det annet kjønn* i 1971³. Det ble skjellsettende. Jeg husker den prikkende følelsen i ryggen da bokas tanker trengte seg inn, med mannen som subjekt og menneske, kvinnen som immanens og objekt. Mannen var transcendens og kvinnen var «den andre», prisgitt arten:

Det er klart at ingen kvinne uten å være uærlig mot seg selv kan se bort fra sitt eget kjønn [...] Selve framstillingen av problemet gir meg straks et første svar. Det er betegnende at jeg spør. En mann ville aldri finne på å skrive en bok om den særstilling mennene inntar i menneskeslekten. Hvis jeg vil definere meg selv, må jeg begynne med å slå fast: Jeg er en kvinne, og denne realitet danner grunnlaget for enhver annen påstand. En mann begynner aldri med å framstille seg som et individ av et bestemt kjønn; at han er en mann, krever ingen nærmere påvisning. Det er bare formelt at rubrikkene «kvinne – mann» i offentlige dokumenter er likeverdige. Forholdet mellom de to kjønn kan ikke sammenlignes med forholdet mellom to elektriske poler. Mannen representerer på samme tid det positive og det nøytrale, og det i den grad at «les hommes» på fransk betyr både mennene og menneskene. Kvinnen derimot framstår som det negative, i den grad at enhver bestemmelse av henne innebærer en begrensning, uten gjensidighet. (Beauvoir 1970:14)

Hvorfor boka «traff meg» så voldsomt? Det føltes som om Beauvoir hadde satt

ord på mine innerste og såre erfaringer med fristende, men forbudte gutteaktiviteter såvel som kvinnekroppens skam: fra menstruasjonsblodet og bryst til pinlige forsøk på å få prevensjon; kampen om etternavnet (jeg har skiftet tre ganger), lånekassas kvinnediskriminerende regler osv. Det første svangerskapet ga meg kalde føtter med hensyn til å reise til Nord-Irland, oppsvinget i kvinnebevegelsen sammen med Beauvoir gjorde resten: Jeg bestemte meg for å skrive om kvinner og politikk.

Jeg kom ikke tomhendt til Beauvoirs tekst. I min faglige bagasje var som nevnt Galtungs imperialismeteori om strukturell vold (Galtung 1974). Vold i betydningen alt det som unødvendig reduserer andre menneskers liv: «Alt det som står i veien for menneskelig utfoldelse, selvrealisering og kunne vært unngått.» Galtung kritiserte vestlig voldsteori for stort sett bare å handle om direkte vold, der vold er en villet, bevisst handling. Det er et klassebegrep der de som vil endre en urettferdig samfunnsorden blir framstilt som angripere, et begrep som fokuserer på spørsmålet om skyld i stedet for å rette oppmerksomheten mot voldens ofre, former og årsaker. De som begunstiges av den rådende samfunnsstruktur, behøver ikke utøve direkte vold; konforme handlinger sørger for at samfunnets merverdi blir transportert til dem som allerede har mye. Oppmerksomheten skyves bort fra nødvendigheten av å endre *gale* strukturer.

Også Frankfurterskolens kritiske teori var viktig, blant annet avvisningen av økonomisk determinisme og betoningen av samfunnets overbygning i form av ideologiske, kulturelle og psykiske strukturer (Habermas 1969). Kritikken av den tekniske sivilisasjon, særlig opplys-

ningstidas tro på naturbeherskelse og fornuft, ble en vekker. Det ble også Habermas' analyse av forholdet mellom erkjennelse og interesser der han utla sin teori om hvordan forskjellige former for kunnskap er forankret i ulike former for interesser. Samfunnsvitenskapenes erkjennelsesinteresser var å avsløre fastfrosne samfunnsmessige, men ikke naturgitte lovmessigheter, slik at menneskene kunne frigjøre seg fra dem (Habermas 1969).

Jeg søkte meg bort fra Blindern da jeg begynte på hovedfag. Jeg var så heldig å få en jobb som vit.ass. for William B. Lafferty ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) på prosjektet *Industrialisering og politisering i lokalsamfunn*. Lafferty var en svært støttende og inspirerende veileder, med klare ambisjoner om at god samfunnsforskning innebar å forene normative ambisjoner med empirisk kunnskap. Han utviklet et tverrfaglig miljø rundt sin interesse for psykologen Ernest Beckers teorier om menneskets instinktfattigdom og verdensåpenhet (Becker 1971): Her lærte jeg at mennesket handler i en verden som først og fremst er strukturert av symboler. At det er to typer makt: en aktiv, organisk makt til å håndtere tingobjekter i omgivelsene, og en passiv, kognitiv makt til indre refleksjon over symbolobjekter. Erfaringsbegrepet var viktig: erfaring skapes gjennom en kontinuerlig aktiv utprøving av krefter på verden og en like kontinuerlig passiv refleksjon. Samtidig leste jeg Berger og Luckmanns bok *The social construction of reality* som også handler om mennesket som et symbolsk vesen som konstruerer virkeligheten ved å definere den, sette navn på ting (Berger og Luckmann 1972). Menneskets situasjon er preget av frihet og subjektivitet, men også av tvang

og fellesskap, fint oppsummert i følgende sitat:

Samfunnet er et menneskelig produkt
Samfunnet er en objektiv virkelighet
Mennesket er et samfunnsmessig produkt (Berger og Luckmann 1972)

Via disse veier kom jeg til å forstå politikk i mye videre forstand enn det som var vanlig i statsvitenskap. Studiet av politikk måtte handle om mer enn kampen om fordeling av goder, og kampen om posisjoner i de politiske institusjonene. I siste instans handler politikk om kampen om å definere virkeligheten; om å gi verden mening i samsvar med egne interesser. Politikk, tenker jeg, er å om-danne subjektive interesser og behov til sosiale strukturer og symbolske univers, til objektive forhold som andre må bøye seg for. Jeg lærte å forstå det symbolske univers som et resultat av maktkamp, som et politisk redskap for makthavere. Likevel er det alltid et potensial for endring og frigjøring til stede; ingen hersketeknikk er fullkommen. Frihet er mulig fordi symboler kan skapes i det uendelige, og sosiale strukturer består bare så lenge de bekreftes og leves av mennesker.

Dette var en tid preget av gryende feministisk fagkritikk. Ved ISF ble vi inspirert av pionerene i sosiologi som hadde møter for å diskutere sitt bidrag til den reviderte utgaven av *Det norske samfunn* (Kalleberg m.fl. 1975), og vi etablerte en tverrfaglig kvinneforskningsgruppe (1975). Fagkritikk ble det jobbet med i den nyetablerte kvinnegruppa på Institutt for statsvitenskap. Gruppa ble møtt med åpenlys mistenksomhet og motstand mot ethvert forsøk på praktiske endringer. Vi var oppgitte over professo-

ners biologiske begrunnelser mot kvinnefotball, og hadde kvinnebevegelsens entusiasme og pågangsmot i ryggen. Det var mye å ta tak i. Vi hadde for eksempel ikke hatt kvinnelige forelesere i løpet av hele studietida på statsvitenskap, og ikke hadde vi hørt mye om kjønn. Da jeg studerte, var det f.eks. gjengs å omtale 1898 som året da allmenn stemmerett ble innført i Norge. Vi leste at stemmeretten i Norge ble vesentlig utvidet både i 1884 og i 1898, med de samme årstall som eksempler på motstanden mot demokratisering i Norge. Om kvinner var det taust. Det var ikke takket være mitt eget fag at jeg lærte om kvinnes kamp for stemmerett fram til 1913.

Den politiske konteksten var temmelig forskjellig fra dagens: Det var 16 % kvinner blant det som da het stortingsmennene, 11 % kvinner blant medlemmene i offentlige styrever og råd og 1,6 % kvinner blant formennene. Det var 15 % kvinner i kommunestyrene. Den første tverrpolitiske, landsomfattende aksjonen for å få flere kvinner inn i politikken fant sted i 1967, og da de kvinnepolitiske aksjonene for å utnytte valglovens regler om kumulering av kandidater til fordel for kvinner resulterte i kvinneflertall i kommunestyrene i Asker, Bærum og Trondheim, var det politiske Norge nærmest i sjakk. Avisoverskriftene benyttet store og fete bokstaver: Det var kvinnekupp i 1971! Dette var også tida før likestillingslov, før selvbestemt abort og før blekket var tørt på lovendringen som ga jenter odelsrett.

Jeg benyttet meg av Laffertys datamateriale til å lage en analyse av kjønnsforskjeller i politisk deltakelse. Hovedoppgaven min *Om kvinner og politisk aktivitet. Et kritisk perspektiv og en empirisk analyse av kjønnsforskjeller* ble en

bred diskusjon av kvinners situasjon i samfunn og politikk. Den ble mitt første forsøk på å forstå kløften mellom formell likestilling og reell underordning, eller avstanden mellom idealer og realiteter som det ofte ble uttrykt på 70-tallet. Hvorfor har vi ikke et likestilt samfunn? Hvorfor er mannsdominansen så seiglivet, og hvorfor blir likestillingspolitiske tiltak som sand mellom fingrene? Denne tematikken har jeg holdt fast ved, selv om angrepsmåter og empirisk nedslagsfelt har endret seg.

Med dagens språkbruk var hovedoppgaven et eksempel både på synliggjøring og på vitenskapskritikk med basis i feministisk empirisme såvel som standpunkt-feminisme. Jeg var kritisk til fagets metodebruk fordi det i stor grad bygget på data bare om menn og fedre, og det viste seg at teorier om f.eks. sammenhengen mellom yrke og politisk deltakelse ikke hadde forklaringskraft når det gjaldt kvinner. Tilsvarende svakheter var det også ved teorier om kvinners lave politiske interesse. Jeg arbeidet med kritikk av både oppdagelses- og bekreftelsesnivået, som de nå kalles (Widerberg 1994); faget var bare opptatt av utesfæren, og positivismens posisjon i statsvitenskapen bidro til sterk vekt på strukturerte spørreskjema. Jeg forsøkte å forklare fagets karakter ved hjelp av vitenskapseksterne såvel som vitenskapsinterne faktorer, og leste mye fra andre fag. Det var nødvendig fordi mitt eget fag hadde så lite å tilby på feltet. Jeg kritiserte kjernebegreper i faget: det sexistiske politikkbegrepet og det tilslørende skillet mellom offentlig og privat – sterkt inspirert av Rosaldo og Lampheres begrepspar *utesfære – hjemmesfære* (Rosaldo og Lamphere 1974).

Men hovedoppgaven og boka var

også konstruktiv: Jeg utviklet teoretiske ansatser til å forstå patriarkatet gjennom en teori om fremmedgjøring der jeg kombinerte elementer fra Beauvoir, Becker, Berger og Luckmann og Berit Ås' begrep om en kvinnekultur (Ås 1973, 1974, 1975). Mine data viste at kjønnsforskjellene i politisk deltakelse ikke lot seg forklare ved hjelp av tradisjonelle statsvitenskapelige forklaringer: Forskjeller i politiske ressurser var ikke tilstrekkelig som forklaring, og jeg kunne underbygge forestillingen om en kvinnekultur. I motsetning til det som ofte sies i dag, var det likevel ingen essensialistisk kvinnelighet som var utgangspunktet:

Med kvinnekultur menes den handlings-, opplevels- og symbolverden som er tuftet på og som bestemmer kvinners erfaringer, interesser, verdi-orienteringer og frustrasjoner. Særlige trekk ved kvinnekulturen er at den i forhold til den tilsvarende og dominerende mannskulturen preges av taus-
het, usynlighet og andre-orienteringer [...] Begrepet kvinnekultur innebærer ikke at alle kvinner befinner seg i den samme livssituasjon. I stedet understreker begrepet at på tross av ulikheter i livssituasjoner betinget av bl.a. klassetilhørighet, økonomi, alder, sivilstatus, utdanning og bosted, har kvinner visse felles erfaringer i forhold til menn. I særposisjon for kvinnekulturens grunnlag står kvinners erfaringer som omsorgsarbeidere, deres posisjon som strukturelt undertrykte og deres tradisjonelt underordnede forhold til en mannlig samlivspartner. Til sammen kan det antas at slike erfaringer legger forholdene til rette for en generell andre-orientering, følsomhet, evne til nærhet og innlevelse, men

også for objekt-identitet, passivitet og uselvstendighet. (Halsaa Albrechtsen 1977:92)

Som nevnt var jeg svært opptatt av Beauvoir, men jeg slukte henne ikke rått. Jeg tror at nettopp lesingen av Beauvoir rundt mitt svangerskap og perioden som spe- og småbarnsmor ga grunnlag for en kritisk ettertanke. Jeg kunne f.eks. ikke godta hennes tese om at «mannen sikret kvinnen overlevelse», og at hans jeger- og krigeroppgaver sikrer transcendens bedre enn morsrollen:

Morsrollen var (og er) utvilsomt «konkurransedyktig» med hensyn til det jeg vil kalle individuell overskridelse. Det å være svanger og det å gjennomleve en fødsel gir en enorm følelse av å sprengte rammer og nå ut-
over seg selv, på en helt konkret måte. Men samtidig er morsrollen bare en gjentakelse: For kollektivet er den ikke noen overskridelse. For arten er den bare en repetisjon av noe kjent [...] En fødsel er, fra kollektivets side, en artsbestemt oppgave som bare gjentar seg i det uendelige. (Halsaa Albrechtsen 1977:80)

I 1975 deltok jeg på den første samfunnsvitenskapelige kvinneforskningskonferansen i Norge, på Fana utenfor Bergen. For meg var det en fantastisk opplevelse, nesten sjokkartet, å se så mange kvinner med interesse for kvinneforskning og kvinnepolitikk samlet på ett brett. Møtet med de faglige «mødrene» var ikke mindre viktig, for meg var det særlig Harriet Holter, Berit Ås og Torild Skard. De slo fast at kvinnekamp og kvinnebevegelse ikke hadde begynt på 1970-tallet, noe som ble underkommuni-

sert av tidas optimistiske og stolte aktivister. Men fremfor alt betydde Fana kjennskap, vennskap, og tro på betydningen av å synliggjøre kvinner i vitenskap og samfunn. Fana markerte at kvinneforskningen var et felles prosjekt på tvers av tradisjonelle faggrenser. Her forsto «alle» at det personlige var politisk og at et nytt og utvidet politikkbegrep var nødvendig, mens en av mine egne statsviterkolleger mente at jeg hadde introdusert «et løssluppent politikkbegrep uten praktiske konsekvenser» (Egeberg 1978).

Hovedoppgaven min var blant de første som tok opp forholdet mellom kjønn og politikk i norsk statsvitenskap. Den tok opp spørsmål som var svært aktuelle i den offentlige debatten, og jeg fikk en «flying start» fordi kunnskap på området var etterspurt. Jeg søkte og fikk rekrutteringsstipend i forskningsrådet i 1976 for å videreutvikle tema fra hovedoppgaven, som kom i bokform i 1977 (Halsaa Albrechtsen 1977). Etter å ha fått barn nr. to i 1974 hadde jeg et sterkt ønske om mer tid med familie og barn. Jeg var derfor stipendiat på deltid da jeg ble bedt om å søke på en halv stilling som høyskolelektor ved Oppland distriktshøgskole i Lillehammer, der mine kolleger ønsket seg en med kompetanse i kvinneforskning. Uten kamp satt jeg snart i fast stilling, utenfor universitetet, men på en institusjon med en radikal pedagogisk profil og forskningsambisjoner. Jeg ble aldri misjonær, men jeg har nok opplevd jobben på ODH (nå HiL) som mye av en misjon!

Den empiriske inngangen til kvinneforskningen dreide seg for mitt vedkommende som sagt om kvinners politiske deltakelse. Men dette feltet forlot jeg snart til fordel for studier av kvinnepolitikkens innhold. Det var flere grunner til

det. Én var følelsen av å bli hengende fast i kjønn som variabel. Den hang sammen med Ottar Helleviks interesse for det empiriske belegget for mine konklusjoner om kjønnsforskjeller og kvinnekultur. Han saumfarte mine empiriske analyser, noe som etterhvert endte ut i at disse ble gjennomgangseksempler i hans neste lærebok i metode og statistikk (Hellevik 1982). Hellevik var en hyggelig mann med oppriktig interesse for feltet, og det var smigrende å bli gjort til gjenstand for faglig oppmerksomhet. Men han trakk samtidig mine resonnementer i tvil, og det var han som var den ubestridte autoriteten på statistikk og metode. Utgangspunktet til Hellevik var at det dominerende trekk ved politikken i Norge var kjønnslikhet, men at små forskjeller i politisk deltakelse kan gi store utslag ved sammensettingen av engere politiske fora. Han var opptatt av å se på sammenhengen mellom kjønn og deltakelse når det ble kontrollert for andre egenskaper ved individet. Der jeg var opptatt av at kjønn har stor betydning ved at objekter, handlinger, situasjoner osv. ofte har forskjellig mening for kvinner og menn, der var Hellevik altså interessert i å dekomponere sammenhengen mellom kjønn og deltakelse ved å intensivere jakten på mulige mellomliggende forklaringer. Han reduserte kjønn som forklaring til det som blir igjen når forskeren har kontrollert for alle andre variabler. Dermed ble kjønn en restkategori i form av biologi; en rendyrket uavhengig variabel. For meg var dette et faglig blindspor, og dette bidro til at jeg beveget meg fra politikens inntaksside over mot dens innhold og uttaksside.

Men det var også mer positive grunner til at jeg skiftet tema. Jeg leverte som nevnt hovedoppgaven min i 1975. Det

var ikke et hvilket som helst år, men FNs Internasjonale Kvinneår. I den anledning ble jeg bl.a. invitert til å forelese ved universitetets lørdagsseminar i Aulaen om kvinners politiske deltakelse. Der traff jeg Bjørg Leite, sekretær for den nasjonale kvinneårskomiteen. Hun fortalte meg engasjert om de kommunale kvinneårsutvalgene som var opprettet i mange av landets kommuner. Dermed var spiren lagt for min mangeårige interesse for offentlig kvinne- og likestillingspolitikk, for etablering og utforming av et nytt politikkområde, og motstanden mot det. Jeg ble invitert til oppfølgingskonferansen for kvinneåret, og ble etter hvert statsfeminist (Hernes 1987), i form av empirisk orientert og anvendt forskning, til dels aksjonsforskning, og i form av medlemskap i politiske utvalg. Jeg samarbeidet med, og var i perioder også selv medlem av, likestillingsutvalg, og jeg gjennomførte flere undersøkelser for Barne- og familiedepartementet og Likestillingsrådet for å se hvordan det gikk med likestillingsutvalgene (som kvinneårsutvalgene raskt ble døpt om til).

Mine undersøkelser av likestillingsutvalgenes ve og vel var en konstant kamp mot elendighetsperspektiver. På den ene siden viste datamaterialet at det var store og vedvarende problemer med gjennomføringen av sentrale politiske målsettinger, og likestillingsfeltet var åpenbart lavere prioritert enn for eksempel miljøpolitikken som ble institusjonalisert i samme tidsrom. Forskjellen mellom vedtak og iverksetting var tydelig, avstanden mellom ord og handling likeså. Men samtidig var det på den andre siden mange eksempler på oppfinnsomme og handlingsdyktige likestillingsutvalg. Det var ingen tvil om at denne institusjonen tilførte lokalpolitikken noe nytt. Min

forskningsbaserte kunnskap ble etterhvert supplert med en lang rekke personlige erfaringer, for eksempel som medlem av distriktshøgskolens likestillingsutvalg og etterhvert også kvinneforskningsgruppa.

Flere forhold gjorde at jeg etterhvert identifiserte meg stadig mer som kvinneforsker og mindre som statsviter. I 1976 ble jeg invitert til å holde innlegg på Norsk statsvitenskapelig forenings videreutdanningskonferanse. Temaet var knyttet til den pågående maktutredningen, og jeg snakket om kvinnens stilling i studiet av makt (Halsaa Albrektsen 1977). For nokså døde ører, følte jeg. I 1978 hadde jeg vært på min første europeiske statsviterkonferanse, med en egen workshop om kvinner og politikk. Der traff jeg nordiske kvinneforskere i faget, og fikk på nytt den gode følelsen av å «være blant mine egne», der det ikke bare var mulig, men nærmest påkrevd å diskutere forholdet mellom kjønn og makt, stat og kvinner, kvinners interesser osv. Det ble etterhvert et nordisk nettverk, og sammen skrev vi boka *Det uferdige demokratiet* (Haavio-Mannila m.fl. 1983). Der karakteriserer vi blant annet kvinners inntog i det offentlige liv som en spennende prosess fra avmakt uten deltakelse og representasjon i det hele tatt, til relativ avmakt tross deltakelse. I kapitlet om likestillingspolitikken var en av våre teser bl.a. at likestilling var et vikende prinsipp, og vi analyserte «striden om å definere kjønnspolitikken som en strid mellom ulike ideologier» knyttet til dimensjonene likhet/ulikhet og harmoni/konflikt.

Imens gikk privatlivet i knas, og en opprivende skilsmisse var et faktum. Samtidig ble jeg forelsket i en kvinne, og begynte å leve lesbisk. I den perioden var jobb og kolleger et stabiliserende ele-

ment! Riktignok var 70-tallet en seksuell frigjøringsstid, men det var ikke påtrengende enkelt å være skilt, lesbisk akademiker med daglig ansvar for to små barn på Lillehammer.

I ettertid tror jeg at min tilknytning til disiplinlaget er blitt svekket gjennom kvinneforskningens marginale status og mitt geografiske eksil. Skiftet i livsstil og seksuell identitet har trolig forsterket dette selv om jeg ikke kan se at seksuell identitet inntil nå har fått konsekvenser for valg av forskningstema, teori osv. Men skiftet ga meg trolig, både på godt og vondt, en ny erfaringsdimensjon til begrepet kvinnekultur, og styrket min tilknytning til den tverrfaglige kvinneforskningen.

Jeg ser også at seksualitet som forskningspolitisk tema har hatt betydning for min vei til og i kvinneforskningen. På 1970-tallet var en av kvinnebevegelsens paroler at det personlige er det politiske, og dette fikk konsekvenser også for vår måte å utøve fagkritikk på. Mens jeg var hovedfagsstudent reflekterte jeg over mine personlige erfaringer som kvinne på statsvitenskap. Følelsen av å være en fremmed fugl i høyblokken sitter fortsatt i, den var særlig intens da jeg kom til Blindern med barn. Jeg reflekterte også, på et prinsipielt og teoretisk grunnlag, over relasjonen mellom (mannlig) lærer og (kvinnelig) student som en asymmetrisk maktrelasjon. Dette var lenge før vi hadde noe begrep om seksuell trakassering, men ordet *sexisme* var kommet, og vi hadde hatt en strid om passende og upassende damebilder på lesesal og i korridorer på instituttet. Men der trakk jeg etablerte interesser for nære, og det ble et forferdelig rabalder der jeg regelrett ble truet med eksklusjon fra universitetet. En fjær ble til fem høns. Forsiktig

formulerte spørsmål basert på enkle resonnementer fra en student ble framstilt som konkrete beskyldninger mot enkeltlærere for utilbørlig omgang med studier, og de berørte krevet en uforbeholden unnskyldning. Det ble ord mot ord, men jeg kom fra affæren med skinnen (studiekortet) i behold. Jeg var sjokkert og sint, men også skamfull, og snakket ikke ofentlig om denne erfaringen før etter mer enn ti år. Heller ikke andre personlige erfaringer var det fristende å snakke om i vitenskapelige sammenhenger utenom kvinneforskningen.

I forbindelse med en artikkel i jubileumsboka til Norsk statsvitenskapelig forening var imidlertid tida igjen moden (for mitt vedkommende) til noen personlige refleksjoner rundt faget. Men også da ble det bråk og ubehag, inkludert forsøk på sensur (Halsaa 1986). I mellomtida hadde jeg også holdt foredrag og skrevet kritisk om den norske maktutredningen⁴ som var totalt blottet for interesse for kjønn og makt. Mine bidrag til den debatten ble møtt med en mur av taushet fra utredernes side, og ikke mye fagnad fra mannlige statsvitere. Hederlige unntak var William Lafferty og sosiologen Yngvar Løchen.⁵ Men først og fremst var det kvinneforskningstilgjøet som var min støttespiller.

Utover på 1980-tallet ble kvinneforskningen mer selvopptatt, det vil si mer interessert i vitenskapsteori og epistemologiske spørsmål. Den ble også mer avansert i sin framstilling av kunnskaps-teoretiske grunner for å hevde at personlige erfaringer er faglig relevante. Redaktørene av boka *Forståelser av kjønn* ba forfatterne eksplisitt om å bruke analytiske betydninger av kjønn i våre analyser av fagdisiplinene⁶ (Halsaa 1992, Taksdal og Widerberg 1992). Nok en

gang ble det oppstyr rundt mitt forsøk på å trekke inn personlige erfaringer knyttet til fag og seksualitet, men mesteparten skjedde utenfor min nærhet. Jeg fikk imidlertid et offentlig tilsvare som imøtegikk hele min utlegning av faget og spesielt min bruk av personlige erfaringer for å belyse aspekter ved faget (Raaum og Skogerbo 1993, Halsaa 1993). I denne perioden ble jeg også fortalt at fagmiljøet mitt av statsviterkolleger ble omtalt som «et lesbisk reir», og da ikke i noen positiv betydning.

I forlengelsen av forskerkurset på Vatnahalsen der denne biografien ble lagt fram første gang, ble spørsmålet om personlige erfaringer, og da spesielt seksualitetens faglige betydning, på nytt relevant. Men da dukket spørsmålet opp i form av en interessert, konstruktiv problematisering fra unge kvinneforskere side av det de oppfattet som usynliggjøring av lesbisk seksualitet, og som flere av dem oppfatter som en vegring i kvinneforskningen mot å tematisere hetero- og homoseksualitet. Den debatten vil fortsette, og den trenger vi.

Beatrice Halsaa
forsker
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo

Litteratur

- Albrechtsen, Beatrice Halsaa. *Kvinner og politisk deltagelse*. Pax, Oslo 1977.
- Becker, Ernest. *The Birth and Death of Meaning*. Penguin Books, New York 1971.
- Andenæs, Kristian, Tom Johansen og Thomas Mathiesen. *Maktens ansikter: perspektiver på makt og maktforskning*. Oslo 1981.
- Beauvoir, Simone de. *Det annet kjønn*, Oslo 1970.
- Becker, Ernest. *The Birth and Death of Meaning*. New York 1971.
- Berger, Peter L. og Thomas Luckmann. *The Social*

- Construction of Reality*. New York 1972.
- Galtung, Johan. *Fred, vold og imperialisme: 6 essays i fredsforskning*. Oslo 1974.
- Egeberg, Morten. Politikkbegrepet og politisk analyse. I *Statsviteren*, årg. 2, 1978.
- Habermas, Jürgen. Erkjennelse og interesse. I Jürgen Habermas. *Vitenskap som ideologi*. Oslo 1969.
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. London 1986.
- Hellevik, Ottar. *Sosiologisk metode for brukere av samfunnsforskning*. 1. utg. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Hernes, Helga. *Welfare State and Women Power: Essays in State Feminism*. Oslo 1987.
- Halsaa, Beatrice. *Maktglad eller avmektig? Semi-narrapport fra Den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen fram mot år 2000: Utfordringer og visjoner*. Arbeidsnotat 5/86, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Oslo 1986.
- Halsaa, Beatrice. Kjønn og statsvitenskap. I Arnhild Taksdal og Karin Widerberg (red.). *Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Oslo 1992.
- Halsaa, Beatrice. Kommentar til Nina Raaum og Eli Skogerbo. I *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 3/93, s. 219–223.
- Haavio-Mannila, Elina, Drude Dahlerup, Maud Landbu Eduards, E. Gudmundsdottir, Beatrice Halsaa, Helga M. Hernes, E. Hänninen-Salmelin, B. Sigmundsdottir, S. Sinkkonen og Torild Skard. *Det uferdige demokratiet*. Nordisk Ministerråd, Oslo 1983.
- Kalleberg, Annemor, Aud Korbøl, Arnlaug Leira, Tove Thagaard og Tone Schou Wetlesen. Kvinners stilling i samfunnet. I Natalie Rogoff Ramsøy og Mariken Vaa. *Det norske samfunn (II)*. Gyldendal, Oslo 1975.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist og Louise Lamphere (red.). *Women, Culture and Society*. Stanford University Press 1974.
- Raaum, Nina og Eli Skogerbo. Statsvitenskap og politisk (s)kjønn. I *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 3/93, s. 201–218.
- Taksdal, Arnhild og Karin Widerberg (red.). *Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning*. Oslo 1992.
- Widerberg, Karin. *Kunnskapens kjønn*. Oslo 1994.
- Ås, Berit. Kvinnekultur – en usynlig kultur. I *Kvinnens årbok*. Anonymus, Pax, Oslo, 1973.
- Ås, Berit. Om kvinnekultur. I Kari Skjønberg (red.). *Mannssamfunnet midt imot*. Gyldendal, Oslo 1974.

Ås, Berit. On Female Culture: An attempt to formulate a theory of women's solidarity and action. Anonymous. Anonymous. I *Acta Sociologica* 1975, 18, s. 142–162.

Noter

1. Bearbeidet versjon av innlegg holdt på forskerkurset «Feminisme som kritikk» på Vatnahalsen, september 1998.
2. Fias egentlige navn var Sofie Amalie Johannessen.

3. Boka ble første gang utgitt i 1949, men kom i oversettelse på norsk i en forkortet utgave først i 1970.
4. Maktutredningen ble påbegynt i 1972 etter en beslutning av regjeringen Bratteli. Utredningen ble ledet av Gudmund Hernes, Johan P. Olsen og Håvard Alstadheim.
5. Nevnes skal også at jeg ble spurt om å bidra med et kapittel i boka *Maktens ansikter* (Andenæs, Johansen og Mathiesen 1981).
6. Mer eksplisitt ble vi bedt om å anvende Sandra Hardings skille mellom tre analytiske nivåer for kjønn: det symbolske, det strukturelle og det individuelle (Harding 1986).

Finnes våre kroppar i våre hoder?

Av Jorun Solheim

Min vei inn i kvinneforskningen er i en viss forstand ganske lik, men samtidig – tror jeg – også nokså forskjellig fra det som kjennetegner mange i min generasjon – vi som utdannet oss på 60-tallet og begynnelsen av 70-tallet. Selv er jeg 60-tallist – men har aldri sett på meg selv som noen 68'er, jeg har alltid tenkt på meg selv som en 63'er. 1963 var det tidspunktet jeg kom til Oslo fra provinsen – nærmere bestemt fra Porsgrunn gymnas – for å begynne å studere. Det var en svært spesiell tid, en brytningstid. Den markerte selve oppbruddet fra etterkrigstiden, fra de konvensjonelle og på mange måter puritanske 50-årene hvor alt hadde sin rette plass, hvor mor holdt hjemmet skinnende blankt, far slet trofast på jobben og de stygge kommunistene satt i skammekroken. Og hvor barna i stor grad fulgte opptrukne spor når det gjaldt utdanning og yrkesvalg. Det var en oppbruddstid som innvarslet noe helt nytt i norsk historie – nemlig at arbeiderklasse- og bygdeungdom i stort antall brøt ut av sine tradisjonelle roller og strømmet til de høyere lærestedene – ikke som enkeltindivider,

men i flokk. Akkurat denne ungdommelige masseexodus er tildels ganske godt skildret i historikeren Harald Berntsens bok *Det store friminuttet* (1998) – hvor han for øvrig tar utgangspunkt nettopp i miljøet omkring Porsgrunn gymnas på den samme tiden som jeg befant meg der.¹

Hovedpoenget i denne sammenheng er at denne massive tilstrømmingen til universitetene av ungdom uten tradisjonell borgerlig/akademisk tilknytning skapte et særegent og politisert miljø – i opposisjon til det tradisjonelle eliteuniversitetet. Vi var svakt sosialisert inn i en akademisk tradisjon. Vi kunne ikke reglene, og fordi vi var mange, kunne vi tillate oss å gi blaffen i dem. Fagkritikk – kombinert med ulike typer solidaritetsarbeid og identifikasjon med brede folkebevegelser rundt i verden – var det som opptok oss. Vi var kritiske til alt som kom ovenfra, til alle etablerte sannheter, og marxismen ble raskt vårt redskap til å forstå og forandre verden. Vi var ikke opptatt av pensum, slik statsviteren Bernt Hagtvet i fjorårets universitetsdebatt har

beskyldt dagens studenter ensidig for å være. Vi ønsket å forandre pensum. Vi mobiliserte mot pensum. Vi diskuterte og kranglet med våre lærere. Vi søkte vår opplysning i alternative teorier – i kritisk teori, marxistisk dialektikk og fransk eksistensialisme i en herlig blanding, ispedd visdomsord av Bertolt Brecht, Georg Johannesen og Bob Dylan. Vi bekymret oss ikke om morgendagen, og det siste vi tenkte på var hva slags jobb vi skulle få. Vi levde i øyeblikket, vi siterte med begeistring mottoet til den afrikanske revolusjonsdikter Franz Fanon: «Vekk herfra er mitt mål», og det er neppe tilfeldig at de radikale studentavisene på denne tid bar navn som «Underveis» og «Oppbrudd», for øvrig hentet fra titler på Helge Krogs skuespill. Vi var storslilte og frihetslengtende romantikere. Vi var høye på politiske og eksistensielle visjoner.

Det hører til en av historiens ubesvarte gåter hvordan dette i og for seg åpne, nysgjerrige, kritiske og antiautoritære ungdomsopprør i løpet av få år avfødte en av etterkrigstidens mest autoritære og lukkede politiske bevegelser – ml-bevegelsen. Dette er en historie som egentlig ikke er skrevet. Den opptar meg sterkt, fordi jeg selv var med på denne forvandlingsprosessen, hvor åpenheten brått og plutselig ble erstattet av dogmatikk, hvor kritisk tenkning forvandlet seg til tråkig moralisme, hvor teoriene stivnet til vedtatte sannheter, uimottakelige for enhver argumentasjon. For mange av oss var det nesten som om vi frivillig gikk i fengsel, med åpne øyne og i begeistret rus underkastet vi oss et selvbestaltet regime av mer eller mindre fundamentalistisk karakter – og dermed av *teorifiendtlighet*.

Jeg gjentar: historien om denne for-

vandlingsprosess er ikke skrevet. Grunnen til at jeg nevner den her, er både at den spiller en viss rolle for min egen vei til kvinneforskningen, men også at jeg tror den har et videre nedslagsfelt. Historien om AKP er ikke bare historien om AKP. Den er en pekepinn om noe mer allment. Den sier noe om hvor kort vei det kan være fra antiautoritært oppbrudd til stiv dogmatisme, fra revolusjonær glød til totalitære tabuer, fra frihetslengsel til frihetsfengsel. I denne allmenne forstand har historien også noe å si om noen – til tider – problematiske sider ved kvinneforskningen. For meg handler dette problemkomplekset i siste instans om *distanseringens problem* – som er en grunntematikk i det jeg skal snakke om.²

På den tiden jeg her snakker om – hele 60-tallet og langt utover 70-tallet – var jeg på ingen måte noen feminist. *Kjønn* var knapt noen kategori i min tenkning – og i den grad det var det, var det på alle måter underordnet det hegemoniske begrepet *klasse*. Det er på dette punktet jeg mener min vei til kvinneforskningen likner på den veien mange andre i min generasjon fulgte – vi kom til kvinneforskning og feministisk teori *fra* marxismen – med marxismens begreper som primær teoretisk ballast. Og fordi jeg tilhørte ml-bevegelsen, kom jeg også sent til den feministiske kritikken av marxismen, som begynte å ta form utover 70-tallet, gjennom skrifter av f.eks. Heidi Hartmann, Sheila Rowbotham, eller Ulrike Prokop (sistnevnte forfatter slo for øvrig aldri særlig igjennom i Norge, i motsetning til f.eks. i Danmark). Innen AKP leste vi ikke denne type litteratur, det var ikke regnet som relevant. Mange vil kanskje si det var forbudt – men det var det ikke. Vi hadde ikke leseforbud. Det var snarere en slags selvpålagt screening.

Det vi leste om kvinneundertrykking var først og fremst Engels: *Familiens, statens og privateiendommens opprinnelse*, litt Alexandra Kollontaj, litt Clara Zetkin, teorier som plasserte kvinnespørsmålet nokså ensidig i det økonomiske feltet som en funksjon av privateiendom og kapitalisme, og bare i liten grad problematiserte kvinnekampen som noe forskjellig fra klassekampen, som et særregent spørsmål som kanskje krevde nye og annerledes begreper og teorier. For øvrig var jeg ikke spesielt interessert. Jeg kjente folk som i langt større grad strevde med å få de indre motsigelsene i f.eks. Kollontajs skrifter til å gå opp – som prøvde å forene klasseperspektivet med et kjønnsperspektiv. Men det var liksom ikke mitt bord.

Jeg har ofte lurt på hvorfor det var slik – hvorfor jeg kom så sent til kjønnet (spesielt siden jeg hadde en mor som var feminist) – men jeg skal ikke forsøke å gå inn på det her, det tilhører antakelig en mer personlig selvbiografi og vil føre for vidt i denne sammenheng. Men jeg tror det bl.a. hadde å gjøre med en klar motstand mot å se meg selv som et kjønnsbestemt vesen, mot å sette *det personlige* på dagsordenen. Vi var ikke interessert i det personlige. Vi var opptatt av det samfunnsmessige, og det samfunnsmessige var for oss ikke-personlig, strukturelt, abstrakt. Historiens kraftlinjer.

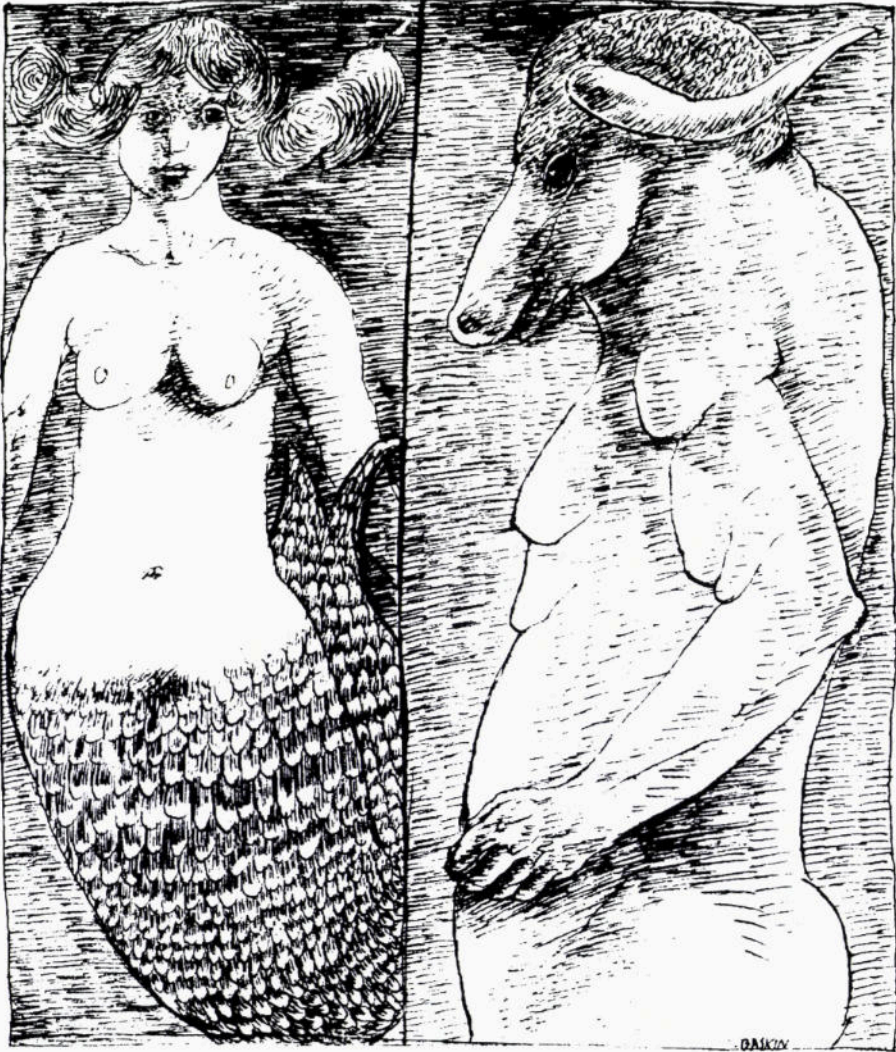
På mange måter oppdaget jeg kvinnespørsmålet gjennom antropologien. I 1970 tok jeg magistergraden i sosialantropologi på en avhandling som handlet om økonomi, klasse og politisk mobilisering på to små øyer i Karibien. Kort tid etterpå ble jeg ansatt som universitetslektor på Blindern. Gjennom hele 70-tallet underviste jeg i faget på alle nivåer, og fulgte med i de ulike teoretiske de-

batter som preget antropologien i denne tiden. Mine primærinteresser var økonomisk antropologi – førkapitalistiske produksjonsformer, byttesystemer, slektskap og husholdsøkonomi. Dette var et felt som på mange måter var fristilt fra AKP-rommet, det var rett og slett jobben min, og det var her jeg oppdaget og fikk utviklet min teoretiske interesse som noe som gikk ut over de relativt forutsigbare teoretiske debatter som foregikk innen partiet. Jeg fulgte spesielt med i det som på den tiden ble kalt marxistisk antropologi, en teoritradisjon som oppsto på begynnelsen av 70-tallet og som forsøkte å videreutvikle de marxistiske kategorier og begreper til å passe på primitive samfunnsformasjoner. Noe av det som ganske raskt viste seg innen denne tradisjonen selv, var at dette var høyst problematisk. Hva gjør man med begreper som basis og overbygning i samfunn hvor det økonomiske ikke lar seg skille ut som eget felt, hvor økonomi, politikk, slektskap og religion er en sammenvevd helhet? Hvilken relevans har klassebegrepet i samfunn uten klasser? Hva betyr utbytting i gaveøkonomier hvor verdier sirkulerer mellom grupper og ikke akkumuleres på bestemte hender? Slike spørsmål fikk meg til å revurdere en god del vedtatte sannheter og skapte en mer åpen, kritisk holdning til hva marxistisk teori kunne bidra med.

Dessuten var den klassiske antropologien full av kjønn. Kjønn lot seg rett og slett ikke ignorere – det framsto bare så altfor tydelig som gjennomgående differensieringsmekanisme og hierarkisk prinsipp i alle slags typer av samfunnsformasjoner. Så lærte vi da også fra og med grunnfag at kjønnsdifferensiering utgjør et grunnleggende prinsipp for sosial organisasjon. Slik ble kjønn for meg

The Mermaid and The Minotaur

SEXUAL ARRANGEMENTS AND HUMAN MALAISE

DOROTHY DINNERSTEIN

HARPER COLOPHON BOOKS CN 587 / \$4.95

gradvis en del av fagets allmenne problematikk.

Ikke desto mindre bevarte jeg en allmenn «materialistisk» grunnholdning – en tro på at feltet for produksjon og sirkulasjon av materielle objekter på en eller annen måte var grunnleggende for sosiale relasjoner. Den nye «kvinneantropologien» som utviklet seg fra midten av 70-tallet, hadde også i stor grad et slikt perspektiv. Det var særlig to antologier som var grunnleggende, og som slo inn med stor kraft i faget på denne tiden. Den ene var Michelle Zimbalist Rosaldo og Louise Lampheres *Woman, Culture & Society* (1974), en bok som ble svært sentral for de feministiske teoridebattene innenfor samfunnsfagene generelt. Den andre var Raina Reiters *Towards an Anthropology of Women* (1975). En tredje antologi som kom litt senere, het *Sexual Stratification: A Cross-Cultural View* (1977) og var redigert av Alice Schlegel. Disse bøkene var kjennetegnet av at de satte spørsmålet om kvinners underordning på dagsordenen som et spørsmål som handlet om hele samfunnsorganisasjonens karakter – økonomi, politikk, slektskap, religion, kultur. De skrev seg derfor inn i de allmenne teoretiske debattene innen faget, i stedet for å havne på siden av de «store» diskusjonene slik tilfellet har vært i mange andre samfunnsfag. De forsøkte også, gjennom et utpreget komparativt perspektiv, å identifisere de grunnleggende sosiale og kulturelle mekanismer som produserte eller motvirket kvinners underordning under menn.

To tekster som som særlig fanget min interesse, var Nancy Chodorows artikkel i Rosaldo og Lamphere-antologien: «Family Structure and Feminine Personality» (en slags tidlig kortversjon av hennes

senere verdensberømte bok *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, 1978) og Gayle Rubins «The Traffic in Women: Notes on the Political Economy of Sex» som sto i Reiters bok. Jeg ble også oppatt av Sherry Ortners «Is Female to Male as Nature to Culture?» i Rosaldo og Lampheres bok. Alle disse tre er senere blitt klassikere. Det som var felles for disse tre artiklene, var at de på en måte knyttet forbindelsen mellom sosiale strukturer og kulturelle meningsunivers, og mellom sosiale og psykologiske «realiteter». De to første artiklene brakte også for første gang, iallfall for meg, psykoanalytisk teori inn i antropologiens synsfelt: Chodorow gjennom sin reanalyse av Freud, hvor hun på mange måter snur Freud på hodet og setter barnets relasjon til moren som den primære sosiale forbindelse, og hvor kjønns sosialisering ses i forhold til identifikasjon vs. adskillelse fra morsobjektet. Rubin gjennom sin sammenstilling av Lévi-Strauss' teorier om kvinnebytte med Lacans teorier om fallos som bærer av den symbolske orden. Dette var nytt og spennende, og åpenbarte for meg omrisset av et teoretisk landskap jeg tidligere ikke hadde hatt befatning med. Jeg tror disse artiklene markerte den første spede begynnelse for min senere interesse for symbolsk meningsdannelse generelt og kroppssymbolikk spesielt. Og også for mitt forhold til psykoanalysen som primært en hermeneutisk teori om signifikasjon og symbolformasjon. Jeg forsøkte senere å lese Juliet Mitchells *Psychoanalysis and Feminism* (1975) uten særlig hell – den ble for meg altfor dogmatisk i sitt forhold til det klassiske freudianske begrepsunivers.

Alt dette må ha vært på slutten av 70-tallet. På dette tidspunkt startet jeg sam-

men med hovedfagsstudenter i antropologi noe vi kalte «kvinneseminaret», hvor vi leste og diskuterte de nye tekstene som vokste fram innen den nye kvinneantropologien, spesielt de som hadde med kjønnsmessig arbeidsdeling og produksjonsliv å gjøre. En viktig tekst var Annette Kuhn og AnnMarie Wolpe: *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production* (1978). Vi var også svært opptatt av økonomisk utviklingsteori og såkalt «avhengighetsteori» – hvordan ikke-kapitalistiske produksjonsformer, basert på ulike typer småbruker- og husholdsøkonomi, ble integrert i den kapitalistiske vareproduksjon. Flere av oss fulgte også med i den såkalte «domestic labour debate» som sprang ut av tidsskriftet *New Left Review*, og som problematiserte husholdsarbeidets verdi under kapitalismen med utgangspunkt i marxistisk verditeori.

Fremdeles var altså min interesse i kjønnsproblematikk forankret i det økonomisk/materielle – i husholdsstruktur, produksjonsliv og arbeidsdeling. Men denne interessen hadde fått en tilleggsdimensjon i noe ikke-materielt, noe som ikke hadde noe navn, men som pekte i retning av kjønnnet som idé, som meningsstruktur, som forestillingsverden. Det var vel også på denne tiden at det nye antropologiske kulturbegrepet for alvor slo igjennom i faget – som et begrep som nettopp forsøkte å gripe meningsdimensjonen ved sosialt liv som et nivå i seg selv, som noe som ikke var identisk med eller reduserbart til samfunnsmessig praksis og sosiale organisasjonsformer – et *symbolsystem*.

La meg i denne forbindelse understreke at min interesse for kjønnsproblematikk på mange måter vokste fram som en rent teoretisk interesse. Den var ikke

primært drevet fram av et politisk engasjement. I mitt tilfelle var det snarere omvendt – det kjønnspolitiske ble etter hvert et resultat av det teoretiske. Kanskje var det mine erfaringer fra AKP som her ble snudd på hodet, jeg hadde til fulle opplevd hva det ville si å la det politiske engasjementet styre kunnskapstilegnelsen. Og det er her jeg tror at min vei til kvinneforskningen kanskje skiller seg fra svært mange andres. Jeg oppdaget kjønnnet som *teoretisk problem*, som noe jeg slett ikke forsto. Det var ikke kjønnspektivet som skulle forklare verden. Det var kjønnnet selv som krevde en forklaring.

I 1982 forlot jeg omsider ml-bevegelsen – en beslutning som på alle måter var overmoden. Den utløsende årsaken til utmeldelsen var faktisk en kjønnspolitisk affære – en artikkel jeg skrev i tidsskriftet *Materialisten* sammen med Tordis Borchgrevink og Øystein G. Holter som het «Marxismen og det private livet» og som var en (selv)kritisk og lettere humoristisk sak om ml-bevegelsens forhold til diverse kjønsspørsmål. Den medførte et tonn stein i hodet fra *Klassekampens* redaktør og diverse oppgjør på partikammerset, og endte med at jeg tok min hatt og gikk min vei. Året før hadde jeg søkt permisjon fra stillingen som universitetslektor i antropologi for å gjennomføre et forskningsprosjekt ved Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) om forholdet mellom arbeidsorganisasjon og familieorganisasjon blant nordsjøpendlere. Prosjektet var en del av AFIs nyorientering mot familien som en viktig kontekst for arbeidslivet, og ble lagt opp som en komparativ studie i forhold til et tilsvarende prosjekt om sjømannsfamilier. En stor del av våre utvalgte familier kom fra et lite lokalsamfunn på Vestlan-

det, som ble en viktig felleskontekst for begge studier. De to prosjektene ble drevet av fire antropologer og en sosiolog – Hanne Heen og Øystein G. Holter jobbet sammen med meg på nordsjøprosjektet, Marit Melhuus og Tordis Borchgrevink drev sjømannsfamilieprosjektet. Det var mitt første ordentlige forskningsprosjekt etter magistergraden. Jeg hadde undervist sammenhengende i ti år og utelukkende drevet teoretisk arbeid. Nå skulle jeg endelig ut i virkeligheten.

Pendlerprosjektene markerte et vendepunkt i min forskningskarriere, ikke bare i forhold til kvinneforskningen, men også når det gjaldt min teoretiske profil overhodet. I utgangspunktet var begge prosjekter lagt opp med hovedfokus på sosial organisasjon innen husholdet: organisering av arbeid, tid og ressurser. Et av de grep vi benyttet oss av, var å trekke på antropologisk husholdsanalyse i studiet av den moderne familien, ved å betrakte familien som en *arbeidsorganisasjon*. Vi gjennomførte bl.a. en nitidig kartlegging av den kjønnsmessige arbeidsdelingen innen de husholdene vi studerte, og brukte dette til å problematisere ulike ekteskapskontrakter.

På basis av dette materialet begynte vi gradvis å stille oss nye spørsmål, som pekte ut av det økonomisk/materielle feltet og over i det symbolske – det meningsskapende. Vi begynte å se noen mønstre som ikke lot seg redusere til selve den kjønnsmessige arbeidsdelingen, men som tvert imot syntes å ligge forut for den, eller under den – som en slags implisitt *kjønnskode* som dannet en ramme om de empiriske variasjoner i handlingsmønstre vi kunne observere. Dette rammeverket handlet om selve definisjonen av kvinnelighet – og mannlighet – som et knippe av symbolske betydninger

som syntes å henge sammen i et underliggende meningsunivers. Vi ble opptatt av å forstå dette symboluniverset, dette settet av ubevisste koder og regler som framsto som en rekke tatt-for-gitt-heter som våre informanter hele tiden strevde med å forholde seg til.

Jeg kan her tilføye at denne *problematisering av det gitte* ikke bare gjaldt oss som forskere. Også våre informanter – kvinner som menn – var opptatt av disse spørsmålene, disse usynlige grensene som de hele tiden opplevde at de buttet mot – f.eks. når hun oppdaget at hun ikke kunne gå på besøk når mannen var borte, eller når han oppdaget at det var feil å henge opp klesvasken, men ikke å tømme søppel – og de diskuterte dem mer enn gjerne med oss. På denne måten ble feltarbeidet i en viss forstand en slags felles oppdagelsesreise i kjønnsnets kulturelle konvensjoner, påbud og forbud. Det var som om de – våre informantfamilier – befant seg under et domene av usynlige forskrifter som de både kjente og ikke kjente – en slags *skrift på veggen* som fortalte dem hva de kunne gjøre og ikke gjøre, hva de kunne tenke og ikke tenke, hva slags opplevelser som var gyldige og ikke gyldige. Og i sitt strev med denne skriften på veggen bidro de til å tydeliggjøre den nettopp som en *tekst* – eller kanskje snarere en slags *kjønnsnets koreografi*, for det var på mange måter en ordløs tekst de forholdt seg til, et poeng jeg skal komme tilbake til – men altså like fullt en slags tekst, med en bestemt betydningsstruktur og et særegent notasjonssystem, eller om man vil: en grammatikk.

Det vi oppdaget, og jeg sier vi, for vi var flere om oppdagelsen, var at vi egentlig slett ikke forsto denne teksten. Det var en tekst hvor kvinnelighet og

mannlighet framsto som bevegelige størrelser, og likevel merkelig konstante. Det var en tekst full av kondenserte tegn og symboler, hvor ting aldri betydde bare det de betydde, men alltid også noe mer, noe annet – hele vifter av mening ble aktivisert av små, tilsynelatende ubetydelige hendelser, som kakebaking, storrengjøring eller det å reise på shoppingtur til nærmeste by. Samtidig kjente vi brokker av denne teksten igjen, den vakte en rekke assosiasjoner også fra våre egne liv. Vi oppdaget at den liknet noe vi kunne gjenkjenne, samtidig som den forble udechiffrerbar, som en hieroglyff. Det var en tekst som også for oss både var kjent og ukjent, eller kanskje det er riktig å si at den var kjent, men vi skjønnte den likevel ikke. Og vi oppdaget at for å begynne å nærme oss den, måtte vi forholde oss til den som *fremmed*, som noe ukjent – som nettopp ikke var forutbestemt og ferdig kodifisert gjennom vår egen for forståelse. Vi måtte stille oss *åpne* overfor teksten, noe som paradoksalt nok innebar å distansere oss fra den.

Det var gjennom disse erfaringene jeg for alvor oppdaget kjønnet som *mysterium* – i ordets opprinnelige betydning: som det som er hemmelig og unndrar seg forklaring (gresk: *musteion*: å lukke øyne og ører). Og gjennom denne oppdagelsen beveget jeg meg samtidig inn i det erkjennelsesteoretiske problemfeltet – eller paradokset – som jeg siden har befunnet meg i, og som jeg her har valgt å kalle *distanseringens problem*. Distanseringens problem handler om at det som er for nær oss – som vi er totalt innskrevet i – forblir usynlig. Det er som lufta vi puster i, den lar seg ikke umiddelbart erkjenne eller identifisere. Det er først når denne elementære umiddelbarhet blir overskredet, når vi kan se oss selv utenfra, så å si,

at vi kan oppdage hvor vi befinner oss. Og da befinner vi oss egentlig på et annet sted.

En annen måte å si dette på er at forståelse, eller fortolkning, i en viss forstand forutsetter *ikke-identitet* – et skille mellom det erkjennende subjekt og objektet for erkjennelse. På en måte er dette også antropologiens *raison d'être* som studiet av «det fremmede» – en fremmedhet som etter mitt skjønn ikke er forbeholdt andre kulturer. Det fremmede er midt iblant oss. Det fremmede er alt det vi ikke forstår, for ikke å snakke om alt det vi ikke vet at vi ikke forstår. Det fremmede er for meg kunnskapens grunnlag.

Det særegne med min vei til kvinneforskningen ble derfor at jeg, gjennom min antropologiske bakgrunn, kom til å betrakte min egen kulturs kjønnssystem – inkludert min egen og andres kvinnelighet – som *det fremmede*. Kjønnnet ble for meg aldri – slik det ofte har vært og fremdeles er innen mange feministiske teoritradisjoner – et bestemt perspektiv eller en *kunnskapsposisjon* som man kan *ta utgangspunkt i*. Kjønnnet ble tvert imot det ukjente – det som skulle forklares. Eller sagt på en annen måte: for meg har kjønnsperspektivet alltid betydd et perspektiv *på* kjønnnet – snarere enn ståstedet man ser *fra*. Eller for å gjøre det enda mer komplisert: det betyr begge deler. Hvilket betyr at kjønnnet for meg representerer et formidabelt *selvreferanseproblem*.

Jeg gjør et poeng av dette fordi jeg opplever dette som noe som alltid har avgrenset meg fra deler av kvinneforskningen – og som også betyr at jeg har følt meg på utsiden av en del viktige feministiske teoridebatter og posisjoner gjennom årene. Jeg har f.eks. aldri følt meg hjem-

me i diskusjoner som forutsetter at det kvinnelige «består av» bestemte egenskaper, verdier eller disposisjoner, som f.eks. omsorgsrasjonalitet, relasjonsorientering, evne til nærhet eller liknende. Dette var standpunkter som var relativt sterkt framtreddende innen kvinneforskningen utover på 80-tallet, da jeg for alvor begynte å orientere meg mot Senter for kvinneforskning i Oslo. På den tiden var f.eks. «kvinnekultur» et viktig begrep – et begrep som jeg steilet mot i den grad det fikk en slags ontologisk karakter, og det gjorde det ofte, som noe kvinner *hadde* i kraft av å *være* kvinner. Denne oversettelsen av kulturbegrepet til et sett av pre-definerte egenskaper ble for meg svært problematisk, og innebar på mange måter at jeg følte meg fremmed og ikke så lite marginal i forhold til store deler av kvinneforskningsmiljøet.

Carol Gilligans bok *In a Different Voice* (1982), hvor hun setter en kvinnelig/konkret omsorgsetikk opp mot en mannlig/abstrakt rettighetsetikk, var for meg et eksempel på denne type «essensialisering» av kvinneligheten. Jeg er klar over at boken ikke nødvendigvis må leses slik,³ men det er neppe noen tvil om at det er slik den i stor grad er blitt oppfattet. I mine øyne understøttet denne boken nettopp den type «kvinnekultur»feminisme som jeg var sterkt skeptisk til – tendenser som uproblematisk identifiserte den abstrakte fornuft med mannlighet og nærhet og følelser med det kvinnelige. For meg ble dette en slags underlig feministisk allianse med en av patriarkatets mest forslitte dogmer, og jeg forsto aldri den begeistring som denne type kjønnsdualisme vakte i feministiske kretser.

Mye av det samme gjaldt det som etter hvert fikk navnet feministisk standpunktteori (Nancy Hartsock, Sandra Har-

ding, Dorothy Smith) og som tok utgangspunkt i en særskilt kvinnelig *erfæringsverden* som en mer eller mindre privilegert kunnskapsposisjon. Noe i dette perspektivet hadde (og har) jeg sans for – først og fremst poengteringen av at kunnskap alltid er posisjonell og situert, den får sin mening i kontekst, men også at personer i undertrykte posisjoner i en viss forstand kan se «mer» eller i hvert fall *noe annet* enn de som sitter med makta (analogt til Hegels herre/trelllogikk eller Marx om arbeiderklassens standpunkt). Men argumentet om situert kunnskap kan også snus. I en viss forstand ser også makta – nettopp i kraft av sin «overordnede» posisjon – «mer» enn den undertrykte. Og de som kanskje til syvende og sist ser «mest», kan vise seg å være de som befinner seg på utsiden av de dominerende relasjoner – i marginale, mellomliggende eller «hybride» posisjoner – hvor kunnskapen ikke er for tett innvevd i særegne interesser eller pre-kodede erfaringer. Marx skrev f.eks. nettopp ikke *Kapitalen* fra arbeiderklassens standpunkt, men fra den uavhengige intellektuelles posisjon. Derfor har jeg sans for Sandra Hardings refleksjoner over hybride eller sammensatte identiteter som potensiell kilde til ny eller alternativ kunnskap (1991). Men jeg er fortsatt skeptisk til standpunktfeminismen i den grad den bidrar til å idealisere bestemte kunnskapsposisjoner som pr. definisjon mer gyldige enn andre. Igjen er det nok sporene fra AKP som skremmer – jeg har sett hva denne type erkjennelsesteori kan føre til. I denne forstand forblir jeg nok uforbederlig antropologisk – det er i den kontinuerlige oversettelsen og dialogen *mellom* relative kunnskapsposisjoner og tradisjoner at kunnskapen utvikles.

Slike teoretiske overveielser brakte meg, sammen med erfaringene fra pendlingsprosjektet, utover på 80-tallet mer og mer i retning av hermeneutikk og fortolkningslære som et spørsmål om meningsdannelse og signifikasjon i bred forstand. Jeg ble opptatt av hvordan våre erfaringer *blir* til tekst – hvordan de nettopp ikke eksisterer i umiddelbar form, men alltid blir kodifisert inn i en bestemt kulturell og symbolsk ramme. Og jeg ble opptatt av *hva slags* symbolsk kodifiseringsprosess dette er – *hvordan* den foregår, og ikke minst hva som er selve *substansen* i den teksten som står skrevet på veggen og som synes å danne grunnformasjonen i det moderne kjønnsforholdet. Jeg ble med andre ord opptatt av både *grammatikken* og *innholdet* i det symboliske kjønnspråket.

Alt dette skjedde gradvis, og lar seg vanskelig tidfeste. Men jeg husker svært godt en gang på midten av 80-tallet hvor jeg kom inn på kontoret til min antropologkollega Tordis Borchgrevink, som satt fordypet i materialet fra sjømannsfamilieprosjektet, parallelt med at hun leste seg opp på litteratur om kvinnemishandling. Jorun, sa hun, det er noe med mat. Det er noe med kvinner og mat. Det er ikke bare det at kvinner lager mat. Det er de som *er* maten.

Dette var en såkalt aha-opplevelse. Omtrent samtidig leste jeg for første gang Dorothy Dinnersteins bok *The Mermaid and the Minotaur. Sexual Arrangements and Human Malaise* – en tekst som kom ut allerede i 1976, men som jeg ikke hadde lest tidligere. Boken er en slags parallell til Nancy Chodorows *The Reproduction of Mothering* (1978) skrevet innen rammen av den psykoanalytiske tradisjonen som kalles objektrelasjonsteori, og den problematiserer barnets opprinnelige

forhold til den altomfattende morskroppen som den primære erfaringsstruktur som former bildet av kvinneligheten. Men i forhold til Chodorow er det en langt mørkere bok, som legger større vekt på de destruktive og patologiske konsekvenser – for begge kjønn – av denne identifikasjon av det kvinnelige med det nærende og livgivende – og dermed også med det dødbringende. Det var først gjennom Dinnerstein det gikk opp for meg hvilke enorme konsekvenser som kan vikles ut av det faktum at den grunnleggende menneskelige erfaring, den opprinnelige differensiering av oss selv i forhold til verden – som legger grunnlaget for vår identitet som sosiale personer – i utgangspunktet skjer med referanse til *en kvinnes kropp*. Senere skulle jeg møte det samme perspektivet i ulike variasjoner – gjennom teoretikere som Donald Winnicott, Jessica Benjamin, og Julia Kristeva.⁴ Kanskje med unntak av Kristeva, som jeg først stiftet bekjentskap med noen år senere, var det imidlertid først og fremst hos Dinnerstein jeg fant denne sterke framhevingen av den *kroppslige* kvinneligheten som materiale for et konkret, sanselig og billedlig symbolunivers – som en *materiell* symbolstruktur (i ordets bokstavelige forstand).

Jeg tror Dinnerstein var vendepunktet, som for alvor førte meg i retning av *kroppen* som grunnleggende symbolsk meningsstruktur, og til spørsmålet om kroppens symbolske *grenser* som et nøkkelspørsmål for kulturell meningsdannelse generelt og for kjønnsforholdet spesielt. Dette er et felt jeg siden er blitt værende i, eller kanskje snarere vandrende i, og som har ført meg videre i retning av å forfølge de ulike kroppslige *metaforer* som synes å danne en grunnstruktur for

vår oppfatning av kvinnelighet og mann-
lighet.

Denne oppdagelsesreisen inn i symbolfeltet har vært understøttet av høyst forskjellige teoritradisjoner. På den ene side av en del klassisk antropologisk symbolteori, hvor Victor Turner, Claude Lévi-Strauss og Mary Douglas for meg har vært viktigste bidragsyttere, først og fremst gjennom deres (til dels ganske forskjellige) vektlegging av *grenser* og *distinksjoner* som grunnleggende for symbolsk meningsdannelse. På den annen side av visse former for hermeneutikk og språkfilosofi, hvor Paul Ricoeur i en periode ble en svært sentral figur – ikke minst i forhold til et tekstbegrep som nettopp satte distansering og kritikk som forutsetning for fortolkning og meningsdannelse. Et av Ricoeurs hovedpoenger er nettopp at *tilhørighet* til et meningsunivers også betyr innkapsling i en tradisjon, en forforståelse, som sperrer for fortolkningen. Det er først når en tekst kan objektiviseres som noe adskilt fra oss at meningen kan fristilles fra sin opprinnelige kontekst og innby til nye lesemåter.

En tredje teoritradisjon har vært den psykoanalytiske, hvor særlig varianter av såkalt objektrelasjonsteori ble det som mest fanget min interesse – nettopp fordi den handlet om hvordan vi relaterer oss symbolsk til *objekter* som blir meningsbærende og retningsgivende for vår opplevelse av verden. Dette førte meg videre i retning av å se kvinnekroppen som et grunnleggende – for ikke å si det primære – *symbolske objekt* for kulturell meningsdannelse. Winnicotts begrep om *overgangsobjektet* som det som formidler mellom fantasi og virkelighet har her vært særlig viktig for å forstå noen grunnleggende trekk ved kvinneligheten

som symbolsk eller mytisk figur, i grenselandet mellom det imaginære og det reelle.⁵

Men den kanskje viktigste teoretiker jeg har latt meg inspirere av, er Gregory Bateson, antropolog og kommunikasjonsteoretiker. Batesons teorier lar seg vanskelig eksplisere i en kort tekst som dette, og jeg skal heller ikke forsøke. Min erfaring er dessuten at enten så tenner man på Bateson, eller så gjør man det absolutt ikke. Det er liksom ikke noe imellom. It makes sense, or it doesn't. For meg representerer Bateson først og fremst en måte å tenke på, et analytisk perspektiv om man vil, snarere enn en *teori* i ordets konvensjonelle betydning. Via Bateson har jeg utviklet min interesse for betydningen av ulike *nivåer* av mening, dvs. at visse ideer, kategorier og begreper omslutter og rammer inn andre gjennom å tilhøre et overordnet meningsnivå. Begrepene om metakommunikasjon og ulike nivåer av læring handler om det samme, og hører hjemme i det som kanskje er Batesons overordnede prosjekt: forståelsen av hvordan ideer og meningskategorier henger sammen og danner mønstre innen rammen av et kodet informasjonssystem – eller med hans egen formulering: «*how ideas interact*» (Bateson 1972).

Bateson kan neppe kalles noen kvinneforsker, selv om hans klassiske antropologiske monografi *Naven* (1936) er en særdeles interessant studie av et *kjønn*et kommunikasjonssystem. Likevel, hvis jeg skulle velge ut den teoretiker som har betydd mest for min egen tenkning omkring kjønn, så må det bli nettopp ham. En viktig grunn til dette er at for meg er kjønn etter hvert kommet til å handle om nettopp *kommunikasjon* – «a traffic in symbols» som en annen antropolog ved

navn Clifford Geertz har uttrykt det. Med andre ord: at kjønn består av forestillinger – informasjonsbiter – som vi utveksler, koder og setter sammen i utvidede og intrikate meningssystemer. Å forstå den *logikk* som denne meningsproduksjonen foregår under, har for meg blitt et hovedanliggende som kjønnsforsker.

En av mine personlige kjepphester i denne forbindelse – som jeg nylig har forsøkt å skrive bok om (Solheim 1998) – er at denne «symbolske logikk» ikke er reduserbar til *språket* som kommunikasjonsystem. Kjønnets symbolikk er kanskje primært av ikke-verbal karakter – det er en kommunikasjon som i sin mest grunnleggende form baserer seg på *kroppen* som tegn- og symbolsystem. Dette er en kommunikasjonsform som er *analog* i sin karakter, den består av konkrete metaforer eller liknelser og forestillinger om materiell kontinuitet eller forbindelse. Dette er et *magisk* «språk» som er i slekt med magiske forestillinger vi også finner på mange andre områder. Forståelsen av dette kroppslig/materielle «språket» og hvordan det er knyttet til våre forestillinger om kroppens *grenser* er etter hvert blitt en hovedinteresse.

Like fullt handler dette for meg fremdeles om kommunikasjon – om *forestillinger*. Og de tar veien om hodet. Derav den forsøksvise tittel: «Finnes våre kropp i våre hoder?» Og jeg vil svare ja. I den grad vi er symbolskapende – dvs. tenkende – vesener som *utveksler og skaper* mening, og ikke automatisk styres verken av instinkter eller gener, så finnes våre kropp i våre hoder – som bilder, figurasjoner, tegn som betyr noe. Vi kan tenke «med» eller «om» kroppen, men kroppen «i seg selv» tenker ikke. Kroppen er nettopp *meningsløs* uten den virksomhet som foregår i våre hoder – «in the mind».

Derfor er jeg skeptisk til den form for idealisering av kroppens «egne» erfaringer som jeg synes har en tendens til å få gjennomslag i en god del feministisk teori – hvor kropp og følelser blir en slags antitese til språket og fornuften – et «opprinnelig» reservoar av noe umiddelbart, nært og autentisk som ikke er besudlet av *danseringens* problem. Slik jeg ser det, foregår denne distansering – denne fremmedgjøring fra den «rene» og uformidlede kroppslighet – uopphørlig og uunngåelig. Det er dette som gjør oss til mennesker – at vi ikke er *identiske* med våre fysiske kropp. Og jeg synes at for feminister burde dette faktisk være et hovedpoeng.

For meg er i hvert fall dette vesentlig: at det nettopp er gjennom denne *ikke-identitet*, denne selvrefleksive *distanse* mellom kropp og hode, «body and mind», at vi former våre forestillinger om kjønn, og blir formet av dem. Denne distanse eller refleksivitet er i seg selv verken ond eller god – undertrykkende eller frigjørende. Den er hva vi er i stand til å gjøre den til.

Det er dette (selv)refleksive standpunkt som etter hvert har ført meg inn i en posisjon hvor jeg er blitt mer og mer opptatt av *dialektikken* mellom kropp og språk, mellom ting og tegn, mellom materialitet og mening – ikke som to adskilte virkelighetsområder, men som en form for *oversettelse* mellom nivåer av virkelighet. Jeg har i dag også – kanskje fordi jeg en gang var «materialist» uten forståelse av det meningsskapende – behov for å reservere meg mot den motsatte ytterlighet, hvor teorier om språk, kommunikasjon og meningsdannelse (eller diskurs, som det for tiden heter) får flyte fritt uten forankring i materielle, objektiverende «strukturer». Mye av dagens

poststrukturalistiske teoridebatter beveger seg etter min vurdering innen et slikt utopisk fritt rom, hvor språket alene konstituerer vår virkelighet. Jeg tror ikke på det, like så lite som jeg lenger tror på den objektive determinisme jeg en gang var fanget i.

Jorunn Solheim
forsker
Arbeidsforskningsinstituttet

Litteratur

- Bateson, Gregory. *Naven*. Stanford University Press 1958 (1936).
- Bateson, Gregory. *Steps to an Ecology of Mind*. Ballantine, New York 1972.
- Bateson, Gregory og Mary Catherine Bateson. *Angels Fear. Towards an Epistemology of the Sacred*. Macmillans, New York 1987.
- Benjamin, Jessica. *The Bonds of Love*, Virago, London 1990.
- Berntsen, Harald. *Det store friminuttet*. Oslo 1998.
- Chodorow, Nancy. *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California Press, Berkeley 1978.
- Dinnerstein, Dorothy. *The Mermaid and the Minotaur. Sexual Arrangements and Human Malaise*. Harper and Row, New York 1977. (Nytgitt i 1987 under tittelen *The Rocking of the Cradle and the Ruling of the World*.)
- Douglas, Mary. *Purity and Danger. An analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge and Kegan Paul, London 1966. Norsk utgave *Rent og urent*, Pax Forlag, Oslo 1997.
- Gilligan, Carol. *In a Different Voice: Psychological theory and women's development*, Harvard University Press, Cambridge Mass. 1982.
- Harding, Sandra. *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Open University Press, Buckingham 1991.
- Kristeva, Julia. *Powers of Horror. An Essay on Abjection*. Columbia University Press, New York 1982.
- Kuhn, Annette og AnnMari Wolpe. *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production*. 1978.
- Lévi-Strauss, Claude. *Structural Anthropology*. Basic Books, New York 1963.
- Lévi-Strauss, Claude. *The Savage Mind*. University of Chicago Press 1966.
- Mitchell, Juliet. *Psychoanalysis and Feminism*. Penguin, Harmondsworth 1974.
- Reiter, Raina (red.). *Towards an Anthropology of Women*. Monthly Review Press, New York 1975.
- Ricoeur, Paul. *Hermeneutics and the Social Sciences*. Cambridge University Press 1981.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist og Louise Lamphere (red.). *Woman, Culture and Society*. Stanford University Press 1974.
- Schlegel, Alice (red.). *Sexual Stratification: A Cross-Cultural View*. Columbia University Press, New York 1977.
- Solheim, Jorunn. *Den åpne kroppen. Om kjønnsymbolikk i moderne kultur*. Pax Forlag, Oslo 1998.
- Turner, Victor. *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press 1986.
- Turner, Victor. *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Routledge and Kegan Paul 1969.
- Winnicott, Donald. *Playing and Reality*. Basic Books, New York 1971.

Noter

1. Jeg har for øvrig en god del innvendinger mot denne «kollektive biografi» fra våre felles ungdomsår – jeg mener til dels den er sterkt romantiserende og preget av nettopp manglende distanse – men den kritikken hører hjemme i en annen sammenheng.
2. Det handler også, tror jeg, om dobbeltheten i den romantiske posisjonen. Dette er imidlertid et tema som jeg her bare vil antyde, fordi det er uferdig tenkt, og jeg vil jobbe mer med det.
3. Jf. f.eks. Sheila Benhabib «The Generalized and the Concrete Other. The Kohlberg-Gilligan Controversy and Moral Theory». I Benhabib: *Situating the Self. Gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Polity Press 1992.

4. Se f.eks. Winnicott *Playing and Reality* (1971), Benjamin *The Bonds of Love* (1990) og Kristeva *Powers of Horror* (1982)
5. Det finnes her noen interessante kontraster og likheter mellom Winnicott og Lacan som jeg har vært opptatt av, men aldri klart å følge

opp. Jeg har alltid funnet Lacan noe for esoterisk etter min smak, og jeg har problemer med å trenge igjennom hans noe sære begrepsapparat. For øvrig har jeg en mistanke om at han tar grunnleggende feil på noen helt sentrale punkter.

Finnes en vei mellom kjønnsdogmatisme og kjønnsskeptisisme?

Av Kjell R. Soleim

«Veien» er en metafor som er mye brukt innen det fagområdet jeg kommer fra, filosofien. Hos noen filosofer har «veien» en optimistisk klang: René Descartes antyder f.eks. (i *Discours de la méthode*) at bare vi tenker metodisk, kan vi komme oss ut av forvirringens mørkeste skoger; det gjelder bare å vandre i samme retning hele tiden, så kommer man før eller siden til skogbrynet. Det gjelder bare å tvile konsekvent på de forvirrende signaler sjelen mottar fra verden, så kommer sjelen ut av forvirringen og får oversikt over skogen. Andre filosofer er mer resignerte. Martin Heidegger snakker (i *Holzwege*) om stier som ikke leder noen steder hen. Man kommer aldri «på utsiden» av de tingene man arbeider med, man får aldri noen totaloversikt. Det vil alltid finnes et mangfold av perspektiver. Sjelen vil alltid være oppfanget av sine fordommer, den kommer aldri på «utsiden» av «sko-

gen», vi tenker alltid på bakgrunn av noe vi ikke tenker på.

Jeg har, som dere merker, operert med to sentrale metaforer: «skogen» og «veien». «Veien» står for metoden vi har brukt og de erfaringene vi har gjort underveis, mens «skogen» står for – kvinneforskningen (eller: kvinne- og kjønnsforskningen). Denne er blitt annonsert som et uryddig område som vi her skal forsøke å rydde opp i. Det kan høres ut som et kartesiansk prosjekt. Ender det med at vi som Heidegger resignerer og innser at selv om vi kommer til en lysning her og der, må vi belage oss på en vandring langs mørke stier mesteparten av tiden?

Sikkert er det at ingen av oss kan opplyse hele det feltet vi kaller «kvinne- og kjønnsforskning» for alle de andre. Derfor har vi konsentrert oss om de små lysningene vi hver for oss har funnet via

våre egne erfaringer. Jeg skal fortelle om «min vei». Altså vil jeg si litt om veien jeg har gått og litt om den retningen jeg tror det er lurt å følge når utgangspunktet er det stedet hvor jeg nå befinner meg.

Det første jeg vil si, er at jeg har vandret gjennom et terreng hvor stier fra filosofi og psykoanalyse krysser hverandre. Jeg har vandret langs stier som tidligere er blitt opparbeidet av filosofer som Descartes, Kant og Heidegger og psykoanalytikere som Freud og Lacan. Og jeg vil forsøke å vise hvordan erfaringene fra disse vandringene kan munne ut i en teori om hvordan det er mulig å unngå både skeptisisme og dogmatisme på det feltet vi her er samlet om, kvinne- og kjønnsforskningen. Når det gjelder dette siste, har jeg fått hjelp fra den amerikanske filosofen Joan Copjec.

Først litt om kryssende stier. På veiskiltene står det René Descartes og Jacques Lacan. Tilsynelatende går disse stiene i motsatte retninger. Lacan viser hvor viktig kjønn er i konstruksjonen av verden, mens Descartes rydder vekk alle kjønnsmetaforer fra sine teorier om hvordan verden er oppbygd. Da jeg omkring 1980 begynte å arbeide med Lacans teorier om hvordan vår oppfatning om verden er preget av kjønn og seksualitet, kom jeg derfor til å regne Descartes som eksemplet på en filosof man må se å bli ferdig med. Så var det at jeg leste Lacans *11. Seminar*. Her gjør forfatteren oppmerksom på at det finnes et viktig skjæringspunkt mellom hans egen psykoanalyse og Descartes' filosofi; dette skjæringspunktets navn er «subjektet». Poenget er at subjektet både for Descartes og Lacan er et produkt av *tvil*. Descartes' subjekt, slik det iscenesettes i *Discours* og *Meditationes*, og Lacans subjekt, slik

det ligger på sofaen, har det til felles at de tvinges til å tvile på slike identifikasjoner som har fungert som faste støttepunkter i tilværelsen.

På et visst tidspunkt kom det for meg at radikal tvil kunne brukes som metode for kjønnsforskere, og min doktoravhandling *Vitenskapssubjekt og seksuell differens* er resultatet av en slik tvilsmetode. Jeg forsøker i dette skriftet å vise at psykoanalysens subjekt er et subjekt som tvinges til å tvile på sin kjønnsidentitet. På sofaen tvinges subjektet til å artikulere fantasier om helhet og makt på en slik måte at de *fremtrer* som fantasier, og subjektet får derved en viss avstand til slike forestillinger det har brukt til å konstruere en noenlunde stabil identitet. Det springende punkt er her fantasienes *sekssuelle* betydning, og det viktigste i denne forbindelsen er forestillingen om at det finnes to kjønn som kompletterer hverandre. Gjennom psykoanalysen er det mulig å dekonstruere alle fantasier om helhet og identitet. For psykoanalysen er subjektet en effekt av diskurser hvor makt og nytelse inngår som viktige elementer: det er ikke en gitt substans, men snarere fraværet av en gitt identitet. Med Descartes' subjekt står det ikke noe bedre til: det er et desillusjonert, avsubstansialisert jeg som forgieves leter etter holdepunkter for identifikasjon i en ytre verden som er blitt satt i parentes. Lacans Freud og Descartes' onde ånd gjør samme jobb: begge viser oss at det vi regnet som faste støttepunkter «der ute», «eksterne» støttepunkter for egen identitet, må regnes som fantasikonstruksjoner inntil annet er bevist. En viktig effekt av den jobben Descartes gjorde (selv om det sikkert «bare» var en bieffekt), er at «det der ute» har opphørt å være kjønn. Altså er kjønn (og kjønnsforskjellen) blitt

forvist fra verden til et sted inne i oss selv.

Descartes' tvil avfødte en revolusjon i tankegangen innen den vestlige kultursfære. Da all formodentlig viten om verden ble satt i parentes, undergravdes et meget gammelt paradigme, nemlig den tankemodellen som gjør det mulig for et menneske å se speilrelasjoner mellom seg selv og ting utenfor seg selv, slik som planter, dyr, metaller og planeter. Descartes har kanskje ikke fått oss til å tvile på at den ytre verden eksisterer, men han ødela makrokosmos-mikrokosmos-modellen. Og dermed kom han til å diskvalifisere forklaringskraften i ulike analogiforhold som helt fra de første greske filosofene, tvers gjennom Platon, Aristoteles og deres kommentatorer i middelalderen og renessansen, hadde gjort det mulig å identifisere visse ting «der ute» som «feminine», andre som «maskuline». Heretter var det ikke lenger mulig – på vitenskapelig nivå – å tenke verden som et kjønnshierarki hvor det varme kunne oppfattes som «edlere» enn det kalde, det tørre som «overordnet» det våte, det bene som «bedre enn» det krumme fordi det tørre, det varme og det bene er «aktive» egenskaper og dermed maskuline, mens det våte, kalde, krumme er passive, feminine kvaliteter.

Hva skjer så med kjønnsstenkningen idet kjønnet jages ut av verden? Jo, den forskanser seg i kroppen, og det sosiale kjønnshierarkiet legitimeres av vitenskaper som anatomi, fysiologi, endokrinologi, genetikk ... Kroppen tenkes som kjønnsdifferensiert skjebne. Inntil vi hører protesten fra Simone de Beauvoir: I første kapittel av første bind i *Det annet kjønn* gjengir hun en talemåte som er så vanlig både i dagligdagse og akademiske diskusjoner at sikkert få har unngått å

høre den: «Dette er noe du tenker fordi du er en kvinne.»¹ Beauvoir sier at dette er noe hun av og til har irritert seg over å høre i løpet av diskusjoner om et eller annet teoretisk emne. Hva skal hun svare på et slikt – argument – fra en mannlig motpart? Hennes eneste forsvar, sier hun, har vært å svare: «Jeg sier det er slik fordi det er sant.» Dermed eliminerer hun sin egen subjektivitet, og det var jo den det syntes å være noe i veien med. Men hvorfor kunne hun ikke svare med samme mynt? Hvorfor kunne hun ikke svare sin mannlige diskusjonspartner: «Når du mener det motsatte av meg, er det bare fordi du er en mann»? Men nei, det kommer nok ikke på tale, for mannen blir *ikke* oppfattet som et vesen som tenker med kjønnsorganene sine. For *kvinnen* blir kroppen oppfattet som et fengsel, hun er fanget av sin subjektivitet, for tankene hennes har visstnok sitt utspring i hormonsekretoriske kjertler som står i forbindelse med livmoren og eggstokkene. Kvinne er *kjønn*. Mannen, derimot, har sitt på det tørre, han kan glemme at han har kjønnskjetler. Beauvoir skriver: «På omtrent samme måte som det før i tiden fantes en absolutt loddrett, ben linje som alle skjeve linjer ble definert som skjeve i forhold til, slik finnes det også en absolutt mennesketype, nemlig den mannlige.»² Mannen står derfor i et normalt, direkte forhold til verden, og er derfor i stand til å oppfatte den *objektivt*, slik den egentlig er, mens kvinnen altså oppfatter den via kjønnet, og derfor subjektivt.

Helt i begynnelsen av annet bind av *Det annet kjønn* kommer Beauvoir med den frigjørende setningen: «On ne naît pas femme, on le devient»: du blir ikke født som kvinne, kvinne er noe du blir. Men dermed er vi ved det springende punkt: *hvordan* blir du kvinne dersom det

ikke er naturen (anatomi, fysiologi, genetikk) som har bestemt det? Min hensikt er ikke å gi en oversikt over alle ledende feministers posisjon i denne debatten. Jeg ønsker bare å skissere et alternativ mellom det jeg i tittelen på mitt foredrag har kalt «kjønnsskeptisisme» og det jeg har kalt «kjønnsdogmatisme». Konteksten er min egen forskning, hvor jeg mener å ha opplevd at når man først gjennom tvil har skapt en viss avstand til bastante kjønnsidentiteter, så er det lett å havne i en eller annen form for kjønnskeptisisme.

Først en liten oppklaring. Med «skeptisisme» mener jeg ikke det samme som «konstruktivisme». Det er mulig å hevde at kjønn og kjønnsforskjell er konstruerte entiteter uten derfor å havne i en skeptistisk posisjon med henblikk på kjønn og kjønnsforskjell. Jeg søker ikke en vei mellom konstruktivisme og essensialisme. Det finnes så mange slags konstruktivismes, liksom det finnes så mange oppfatninger om hvordan det går til at noen «blir» kvinne.

Dernest: «Skeptisisme» er en kunnskapsteoretisk posisjon som går ut på at det er umulig å vite noe som helst. Historisk har skeptisisme ofte kommet som en reaksjon på ulike forsøk på å gi totalforklaringer. Antikkens skeptikere reagerte mot idealisten Platon, den moderne skeptikeren David Hume reagerte mot rasjonalister som Descartes og Leibniz. Hver gang har det sett ut som om man har måttet velge det ene eller det andre alternativet. Men så dukker det opp en gluping som sier nei, vent nå litt, skeptisisme og dogmatisme uttømmer kanskje ikke alle muligheter. Det finnes kanskje en tredje vei. Ifølge Joan Copjec er Lacan en slik gluping, siden han henviser til et tredje alternativ når det gjelder kjønn. Dersom vi forfølger dette sporet, skulle

det være mulig å vite noe om kjønn og kjønnsforskjell selv om kjønn og kjønnsforskjell er konstruerte entiteter. Og det er nettopp dette sporet jeg vil følge, da jeg med «kjønnsdogmatisme» mener teorier som oppfatter naturen som kjønnets og kjønnsforskjellens årsak: disse er dogmatiske for så vidt som «naturen» fungerer som *ad hoc-hypotese* og redder alle antakelser om empirisk påvisbare årsaksforhold fra falsifikasjon.

På midten av 1700-tallet påviste den skotske filosofen David Hume at det var umulig å begrunne en teori om årsaksforhold i naturen. Når en rød kule treffes av en blå kule, ser vi ikke at den røde kulen begynner å trille fordi den ble truffet av den blå kulen. Dette er en ubevist antakelse. Vi vet ingenting om naturen. I annen halvdel av 1900-tallet har mange forskjellige feministiske teoretikere påvist at dette også gjelder for kjønn: vi kan ikke vite at genene er årsak til at noen blir kvinne. Det finnes personer med XY-kromosomer som ser ut som kvinner, det finnes personer med XX-kromosomer som ser ut som menn. Så hva kan vi vite? Naturlige årsaker ser ikke ut til å gi oss noen viten. Dermed dukker det opp ulike teorier om hvordan kjønn *konstrueres*. Siden kjønn ikke er noe som er tilstede «på forhånd» (før enhver sosial diskurs) i genene våre eller i indresekretoriske kjertler, blir kjønn oppfattet som en effekt av sosial, diskursiv konstruksjon. Det neste steget, som synes å følge logisk av konstruksjon, er *dekonstruksjon*. Det som er konstruert, synes å kunne dekonstrueres. Hos Judith Butler (i *Gender Trouble*) heter det at både *sex* og *gender* er konstruerte entiteter: «No longer believable as an interior 'truth' of dispositions and identity, sex will be shown to be a performatively enacted signification

[...], one that released from its naturalized interiority and surface, can occasion the parodic proliferation and subversive play of gendered meanings.»³ Ikke bare *gender*, men også *sex* synes å kunne dekonstrueres for så vidt som begge hviler på repetisjon av kulturbestemte ritualer og historier som kan ironiseres over, først og fremst via *drag*. Det naturaliserte kjønnsbegrepet en heteroseksuell kultur har bygd opp, kan *negeres* via bestemte typer mot-kulturelle *performances*. Butler er selvsagt ikke så naiv at hun tror det går an å endre kjønn via en pur viljeshandling. Hun bygger på Austins teorier om performative språkhandlinger, og disse knytter performativ kraft til autoritet. Men Butler setter ikke nye autoriteter opp mot gamle, drag-historiene er ikke ment å etablere nye autoriteter, de er kun ment å undergrave de gamle. Undergravingen skaper kanskje midlertidige kjønnsidentiteter, glidende kjønnsidentiteter, et mangfold av kryssende kjønnsidentiteter. Dette er for så vidt OK dersom vi godtar forutsetningen om at alt som er konstruert, også kan dekonstrueres. Men er det nødvendig å godta denne forutsetningen?

Her er det jeg hører en protest fra Joan Copjec:

«Butler proceeds as though she believes that the deconstruction of the fiction of innate or essential sex is also, or must lead to, a rejection of the notion that there is anything constant or invariable about sexual difference, that sex is anything but a construct of historically variable discursive practices into which we may intervene in order to sow 'subversive confusion'.»⁴

Dermed har Copjec truffet mitt eget di-

lemma: Når man først tviler på faste kjønnsidentiteter, med røtter i naturen, må man da også godta at selve kjønnsforskjellen vil kunne dekonstrueres?

Selvsagt *varierer* kjønnsforskjellen – fra samfunnsklasse til samfunnsklasse, fra aldersgruppe til aldersgruppe, fra rase til rase, fra kultur til kultur. Liksom det å være kvinne varierer langs de samme parametre. Fra disse variasjoner trekker Butler en skeptisistisk konklusjon: siden kvinner ikke utgjør en enhetlig gruppe, altså ingen totalitet, kan vi ikke si noe som gjelder alle kvinner, og siden kjønnsforskjellen avhenger av variable diskursive praksiser, finnes intet konstant ved kjønnsforskjellen. Men vår hetroseksuelle kultur har skapt et naturbegrep som får forskjellene til å se evige og nødvendige ut. Denne kulturen bør parodieres, slik at det kunstige ved dens konstruksjoner blottlegges. Joan Copjec innvending går ut på at det ved hjelp av mot-kulturell aktivitet kun er mulig å dekonstruere det kulturen først har konstruert som positive trekk. Men hva om kjønn og kjønnsforskjell er fenomener som oppstår ved kulturens grenser? Copjec er enig med Butler i at kjønn og kjønnsforskjell ikke er prediskursive, førkulturelle essenser som kulturen måtte stå i et overbygnings- eller overflateforhold til. Men mot Butler hevder Copjec at kjønn og kjønnsforskjell markerer en umulighet som oppstår idet man prøver å fatte kulturen eller samfunnet eller mennesket eller hva som ellers finnes av symbolske konstruksjoner, som harmoniske totaliteter. Det springende punkt er her at det finnes *ulike* måter å forholde seg til symbolske helheter på; for Copjec (som her følger Lacan) oppstår kjønnsforskjellen fordi man kan *mislykkes* på to forskjellige måter når man prøver å skape

helhet i tilværelsen, en kvinnelig måte og en mannlig måte. Sterkt forenklet kunne man si at det Lacan kaller kvinnelige subjekter, er slike som aksepterer åpne totaliteter, mens mannlige subjekter er slike som holder på avgrensede totaliteter (med et unntaksmenneske som skaper grensen).

Det jeg kaller kjønnsskeptisisme, oppstår selvsagt ikke med Judith Butler. Den typen skeptisisme Butler representerer, har røtter bl.a. hos Simone de Beauvoir – for så vidt som visse formuleringer fra *Det annet kjønn* kan tolkes i kjønnsskeptistisk retning. Jeg vil derfor gå et halvt århundre tilbake, til 1949, det året Simone de Beauvoir åpner 2. bind av *Le deuxième sexe* med setningen: «On ne naît pas femme: on le devient.» Hva om vi ser vi nærmere på noen av leddene i setningen? Hva med «on», «man»? Det kan se ut som om vi alle starter som kjønnsnøytrale eller biseksuelle vesener. Hva med «blir»? Beauvoir får meg til å tenke i retning av en gradvis utvikling av «kvinnelige» egenskaper via sosialisering. Men hva med «kvinne»? Går «man» gjennom flere stadier, hvor «man» starter som kjønnsnøytral, for siden å bli «litt» kvinne og siden mer og mer kvinne? Problemet med å erklære noen som «litt» kvinne eller «ganske mye» kvinne er at slikt ikke kan sies uten at man har en forestilling om hva det vil si å være «fullt ut» kvinne. Samtidig vet man at det er uhyre vanskelig å finne frem til Kvinnen, henne som er kvinne fullt ut. Noen prøver det med hormonkurer, andre med plastisk kirurgi, men jeg har aldri hørt om noen som har lyktes – helt. Kvinnen blir en umulig norm, men en fungerende norm for så vidt som den virker ekskluderende for dem som synes å befinne seg i fjerneste laget fra den. Dermed er vi

faktisk ved det springende punkt. For ifølge Joan Copjec synes kjønnsdogmatikere og kjønnsskeptisister nettopp å dele forestillingen om «Kvinnen». Eller sagt mer presist: det de to ytterposisjonene synes å være enige om, er at dersom ikke Kvinnen med stor K finnes, dersom den ikke er annet enn en eneste stor, stygg undertrykkelsesmekanisme, så finnes det heller ikke kvinner (i flertall, med liten k). Altså: den binære motsetningen mellom kjønnsdogmatisme og kjønnsskeptisisme oppstår fordi man tviholder på forestillingen om Kvinnen. Dersom man dekonstruerer denne fantasiskikkelsen, opphører de to ytterposisjonene å være et uttømmende alternativ, og man kan lete etter et tredje.

Denne situasjonen har sin parallell i noe som skjedde på slutten av 1700-tallet. Immanuel Kant konfronterer David Humes skeptisisme. Problemet for Kant er ikke Kvinnen, men Verden. Kan vi vite noe om Verden? Kan vi f.eks. vite om den er avgrenset eller uavgrenset i tid og rom? Kant viser på overbevisende måte (i *Kritik der reinen Vernunft*) at vi vikler oss inn i selvmodsigelser uansett hvilken posisjon vi inntar i dette spørsmålet. (Det er umulig å tenke verden som totalitet dersom den er *uendelig*, for det som er uendelig, vil stadig utvide seg, og vi får mange totaliteter, ikke én; det er heller ikke mulig å tenke verden som en *endelig* totalitet, for i så fall må man tenke verden som avgrenset overfor noe annet, og i så fall omfatter ikke totaliteten alt som finnes.) Prøver vi å si noe om Verden som helhet, kommer vi ut for «antinomier». Hva er så Kants reaksjon på denne situasjonen? Jo, han sier at filosofene må slutte å opptre som kosmologer. Hvordan kan de vite at kosmos eksisterer? Hva om Verden (som helhet)

ikke eksisterer? I så fall er antinomiene et resultat av skinnproblemer. Skeptisismen og dogmatismen likeså. Mens naturvitenskapene fortsatt kan leve i beste velgående. Vi kan vite noe om naturen, mener Kant, selv om denne viten er et konstruert: det fins nemlig en slags nødvendighet i den måten vi konstruerer vår viten på. Skeptisisme og dogmatisme viste seg altså å være et falskt alternativ. Det er Joan Copjec's idé å gå frem på samme måte når det gjelder viten om kjønn.

Simone de Beauvoir spør i sin bok fra 1949: «Hva er en kvinne?» Samme spørsmål repeteres av Toril Moi i tittelen på en bok fra 1998. Jeg kan ikke se at Toril Moi gir noe svar; alt vi kaller kvinnelig, er sosialt konstruert. Til dette kunne jeg med Joan Copjec svare at det kvinnelige, i likhet med det mannlige, dukker opp fordi det er et eller annet ved den sosiale konstruksjon som går i stå. Eller snarere: *Kjønnsforskjellen* er ikke annet enn det umulige ved å konstruere tilværelsen som en harmonisk helhet bestående av komplementære elementer. Dermed er vi tilbake til kritikken av den før-kartesianske modellen av verden, en modell som innebærer et kjønnshierarki hvor to motsatte poler bidrar til å bygge opp en enhet: det mannlige, varme, aktive, grensesettende trenger det passive, kalde, feminine, for det som gir form trenger noe som mottar form. Jeg sier at vi er *tilbake* til kritikken av denne modellen, for så vidt som den gamle kjønnsmodellen – som en gang fungerte som kosmologisk forklaringsparadigme via speilrelasjoner mellom makrokosmos og mikrokosmos – *fremdeles* synes å leve videre i en del teoretikerens hoder når det gjelder mennesket. Judith Butler synes å forutsette at dersom vi tenker oss kjønns-

forskjellen som en binaritet, som et skille som plasserer alle subjekter i en av to grupper som gjensidig utelukker hverandre, da må vi nødvendigvis også oppfatte disse to gruppene som *komplementære*. Når hun snakker om *binary sex*, ser hun iallfall ut til å tenke på to motpoler som står i et gjensidig forhold til hverandre for så vidt som den enes mening er avhengig av den andres mening. På dette grunnlag forkaster hun *binary sex* som et slags konstruert som opprettholder en heteroseksuell kultur. Spørsmålet er om Butlers forutsetning er nødvendig. Kanskje er det mulig å oppfatte kjønnsforskjellen som et skille mellom to gjensidig utelukkende grupper som *ikke* til sammen danner en enhet. Det er nettopp dette Copjec forsøker å gjøre. For henne er den harmoniske, enhetsskapende relasjon mellom kjønnene like umulig å tenke som det var for Kant å tenke verden som et harmonisk hele. Men på samme måte som Kant likevel kunne si noe om *grunnene* til verdens umulighet, mener Copjec å kunne si noe om *grunnene* til at kjønnsforskjellen ikke er noen forskjell mellom elementer som utfyller hverandre. Og dermed vil hun kanskje få sagt noe om kjønnsforskjellen som gjelder med nødvendighet – og altså ikke kan dekonstrueres. I så fall kan hun peke i retning av et alternativ til både kjønns skeptisisme og kjønnsdogmatisme. Jeg nøyer meg her med bare å peke i den retningen. Copjec viser kanskje veien ut av et dilemma jeg har arbeidet med ganske lenge.

Kjell Soleim
førsteamanuensis
Senter for humanistisk kvinneforskning
Universitetet i Bergen

Noter

1. Simone de Beauvoir: *Le deuxième sexe*, Gallimard, Folio, Paris, 1976, s.14.
2. *Ibid.*
3. *Op. cit.*, s. 30. «Siden kjønn ikke lenger er troverdig som sannheten om disposisjoner og identitet, vil jeg her vise at kjønn snarere er en performativt iscenesatt betydning, en betydning som frisatt fra naturinfriserte forestillinger om dybde og overflate, kan få det til å velle frem et mangfold av parodier over kjønnsbetydninger, et spill som undergraver disse betydningene.»
4. Joan Copjec: *Read My Desire. Lacan against the Historicists*, Cambridge: The MIT Press, 1994, s. 202. «Butler synes å gå ut fra at en dekonstruksjon av fiksjonen om medfødt eller vesensbestemt kjønn samtidig er eller må lede til en avvisning av forestillingen om at det finnes et eller annet konstant eller ikke-variabelt ved kjønnsforskjellen. Hun synes altså å mene at man bør forkaste forestillingen om at kjønn kan være noe annet enn et konstrukt bygd opp av historisk variable diskursive praksiser som vi kan gripe inn i for å spre subversiv forvirring.»

Min vei: Kjønn som bilder i hverdagens scenografi

Av Merete Lie

«To balance our accounts of society, we simply have to turn our exclusive attention away from humans and look also at nonhumans. Here they are, the hidden and despised social masses who make up our morality. They knock at the door of sociology, requesting a place in the accounts of society as stubbornly as the human masses did in the nineteenth century. What our ancestors, the founders of sociology, did a century ago to house the human masses in the fabric of social theory, we should do now to find a place in a new social theory for the nonhuman masses that beg us for understanding.» (Latour 1992:227)¹

Dermed begynner jeg med slutten, et sitat fra 1990-årene, slik at min vei tar form av en rundtur. Jeg vil med dette sitatet peke mot veier fremover: for det første, mot behovet for nye typer data, og for det andre, mot spørsmålet om hvordan vi kan integrere endring i forbindelse med ny teknologi i studier av kjønn.

Jeg bruker «the missing masses» som et uttrykk for at vi helt generelt mangler data på mange felter og kanskje bør lete på andre steder enn der vi vanligvis gjør. Mer konkret peker sitatet mot de «missing masses» som Bruno Latour gjør seg til talsmann for: teknologien, de materielle gjenstandene og de fysiske omgivelsene – som jeg har antydnet i tittelen. Han bruker studiet av universet som en metafor for hva som mangler i studier av samfunnet. Forskerne kjenner den samlede massen i universet, men når de legger sammen alle enkeltobservasjoner som er gjennomført, går ikke regnestykket opp. Det er en masse som mangler. Parallellen til samfunnsanalysen er at de mange studiene til sammen ikke kan forklare helheten fordi viktige brikker mangler, nemlig teknologien. På lignende måte ble i 1970-årene kvinnene pekt ut som «the missing masses». Kvinneforskerne argumenterte for at en måtte inkludere kvinners ulønnete arbeid for å fylle ut hullene i forståelsen av samfunnsøkonomien, en måtte forstå kvinners psyke for å kom-

plettere utviklingspsykologien, osv. Uten å inkludere kvinnene var samfunnsanalysen ikke bare mangelfull, men ga et feilaktig bilde av hvordan samfunnet fungerte, fordi den var basert på data om bare halvparten av befolkningen og i tillegg hadde en spesiell vinkling ut fra kjønn.

Kvinnene ble utpekt som

«the missing masses»

- som empiri
- og som teori.

Hva har skjedd i forholdet mellom teori og empiri i kvinneforskningen? Vi er mange som har lært at teori og problemstilling skal lede deg til hvilken empiri du trenger, eller eventuelt at dette forholdet kan utvikles gjennom en prosess der det skjer en gjensidig påvirkning. Så vidt jeg kan se, fungerer det ikke slik at dagens rådende teorier om kjønn har ført til nye metoder og nyskapende empirisk forskning. Mange kvinneforskere driver fortsatt empirisk forskning, samtidig som de fleste har fornyet seg teoretisk. Dermed blir det et «missing link» mellom på den ene siden den teoridebatten som pågår, om hvordan vi skal forstå fenomenet kjønn, og på den andre siden den empiriske undersøkelsen som fortsatt svært mange gjennomfører. Er det en forbindelse mellom teori og metode, eller har teoridebatten gått sin egen vei og metodede-batten blitt glemt?

Intervjuet – fortsatt kvinneforskningens universalmetode?

Hvis det er slik at teorien leder mot empiri og metode, da er det påfallende at den

skulle lede samme vei som før, i og med de omfattende endringene i teoretiske perspektiver fra 70-årene til i dag. Bruker vi prosjektbeskrivelsene til forskerкурset «Feminisme som kritikk» som eksempel, er kjønn som diskurs et nøkkelbegrep for de fleste, og man fokuserer på forskjell og mangfold kvinner imellom. Som metode har de aller fleste valgt å gjøre en empirisk undersøkelse som består i å intervju et utvalg kvinner. Et par skal også intervju et (mindre) utvalg menn, mens én person har valgt en annen metode, nemlig tekstanalyse. Det er flere paradokser her. For det første samsvarer vekten på mangfold – underforstått: nå skal forskningen være annerledes enn før – dårlig med mangelen på variasjon og nyskaping i metode. For det andre er det paradoksalt at man fortsatt studerer kvinner mens man støtter seg til teorier som vektlegger kjønn. Og for det tredje mangler problematisering av hvordan man i analysen kommer fra personintervju til diskurs. Slik jeg ser det, var intervjuet en mer egnet metode så lenge man var opptatt av kvinners erfaringer. Riktignok er også erfaringsbegrepet, og hva man egentlig «får tak i» gjennom et intervju, blitt problematisert, men bruk av intervju som metode blir langt mer problematisk når temaet ikke lenger er kvinners erfaringer, men diskurser om kjønn.

Det var altså metode, og forholdet mellom teori og metode, jeg ble mest opptatt av da jeg skulle se tilbake på «min vei». Min vei til kvinneforskningen gikk gjennom intervjuet. Riktignok har jeg som antropolog og arbeidslivsforsker alltid benyttet (deltakende) observasjon i tillegg, men innenfor mitt faglige miljø var det først og fremst intervjuet som var kvinneforskernes metode. Mitt miljø var først som student ved det tverrfaglige

Institutt for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Tromsø. Dit kom jeg som hovedfagsstudent da universitetet åpnet i 1972, fast bestemt på at min magistergradsoppgave skulle handle om kvinner og arbeid. Etter å ha arbeidet i – og studert kvinner i – fiskeindustrien, begynte jeg som arbeidslivsforsker ved Institutt for industriell miljøforskning, IFIM, i Trondheim. Mye bruk av vi-formen i denne sammenheng betyr at min forskning har utviklet seg gjennom nært samarbeid med andre kvinneforskere i et tverrfaglig miljø innenfor den anvendte samfunnsforskningen. Og der, i instituttsektoren og oppdragsforskningen utenfor universitetene, var de fleste norske kvinneforskere i starten.

Bruk av intervju som empirisk metode ga en sammenheng mellom teori og empiri i den forstand at vi var på jakt etter den manglende kunnskapen om kvinner og kvinners liv, og det var kvinners egen forståelse som skulle bli hørt. «Å lytte til de tause» var den nye utfordringen.² Med en målsetting om å få de tause til å snakke – burde vi allerede ut fra denne selv-motsigelsen tenkt tanken at intervjuet kanskje ikke alltid er den beste metoden? Et viktig spørsmål er om den som blir intervjuet kan komme til orde på egne premisser. Denne siste problemstillingen arbeidet kvinneforskere med. Vi gikk på metodekurs og ble stadig bedre intervjuere. Vi lærte om kontakt, tillit, eller kort oppsummert, om hvordan man kommer nærmere den man intervjuer. Det skulle siteres ordrett, på dialekt, og alle detaljer skulle med. I ettertankens tid vil jeg si at det ble lagt stor vekt på gjennomføringen av intervjuet, mens det manglet kurs om hvordan man bruker den store datamengden man skaffer seg når alle detaljer er med: en pause her, et krent

der – hvordan *tolke* disse uttrykkene?

Også etiske overveielser dreide seg mer om intervjusituasjon enn om den senere tolkningen av data. Hva med etikken når man foretar tolkninger av typen: «når hun sier følgende, og på den måten, så sier hun egentlig ...» Er det etisk forsvarlig overfor dem man vil forstå, og hvis perspektiv man nettopp er ute etter å formidle, nemlig «de tause» som endelig skal få komme til orde?

For å få frem kvinners erfaringer, på deres egne premisser, gikk utviklingen i retning av det åpne, biografiske intervjuet. Etter hvert har det kommet kritiske røster mot denne versjonen av det personlige intervjuet. Er den sanne historien, eller er alltid den mest interessante historien, den man finner «innerst inne», når man virkelig får folk til å åpne seg? De kritiske røstene har i stedet fremhevet som mer interessant å fokusere på de ulike versjonene av en historie, der den «offisielle», altså hvordan man føler at man bør fremstille det, er en like viktig og like interessant versjon som den «sanne» og «personlige» som man kan få ved å arbeide seg frem mot mer intim kontakt.³ Det vil si at man kan bruke samme intervjudata på flere måter. Det er ikke en kjerne man skal frem til, mens resten skal skrelles bort. Alle lagene er interessante og åpner for ulike perspektiver.

Oss og dem

Et annet spørsmål som ble diskutert på 70-tallet, gjaldt i hvilken grad forskeren identifiserte seg med dem som ble intervjuet: er det «vår» eller sin historie hun forteller? Dermed ble det stilt spørsmål om menn kan drive kvinneforskning,

eller om bare kvinner kan få frem og fortolke andre kvinners erfaringer. I sammenligninger med 90-årene sies det ofte at kvinneforskerne i 70-årene ble drevet av sitt personlige engasjement. Vi identifiserte oss med andre kvinner ut fra et fellesskap som undertrykt gruppe, hvilket dagens unge jenter ikke gjør. Mitt engasjement i kvinneforskningen gikk parallelt med engasjementet i kvinnebevegelsen, men når jeg ser tilbake, er det en påfallende distanse mellom meg og «de andre», nemlig de virkelig undertrykte kvinnene, som var de vi studerte. Dette var kvinnene i arbeiderklassen, og ikke jeg som kom fra middelklassen, studerte på universitetet og med selvfølgelighet så frem mot en jobb. Derfor valgte jeg også kvinnelige industriarbeidere som tema for magistergraden og fortsatte deretter å studere kvinner i industrien – og det var vi ikke alene om i 70-årene, det kan litteraturoversiktene bekrefte. Kvinners rett til arbeid (kvinnebevegelsens krav) og kvinners plass på arbeidsmarkedet (kvinneforskningens fokus) var sentrale tema. Forskjellen på «oss» og «dem» var i mange tilfeller stor, og kvinneforskerne arbeidet seriøst med å gjøre sine forsknings«objekter» til subjekter.

Vår måte å bidra til dette på var gjennom endringsprosjekter der de som inngikk i prosjekter jobbet i grupper med å foreslå endringer på arbeidsplassen, og gjennom kursvirksomhet i samarbeid med fagbevegelsen. I kursvirksomheten jobbet vi med begrepet erfaringslæring etter modell av Oskar Negt.⁴ Det vil bl.a. si å bryte ned skillet mellom akademisk og erfaringsbasert kunnskap. Vi arbeidet også med synliggjøring av yrkesferdigheter og kunnskap i yrker der man etter spør «damer» uspesifisert, og der kvalifi-

kasjonene er naturalisert som kvinneegenskaper og ikke erkjent som tillærte kunnskaper.

Min vei gikk altså gjennom arbeidslivsforskningen. Der er kjønn mest iøynefallende lik den kjønnsmessige arbeidsdelingen. Også det asymmetriske i at bare kvinner har kjønn, var meget tydelig: Roslyn Feldberg og Evelyn Nakano Glenn,⁵ som gjennomgikk de sentrale arbeidene i arbeidslivsforskningen, fant at menn gjennomgående ble analysert etter en arbeidslivsmodell der alt ved menns atferd ble forklart ut fra det som foregikk innenfor arbeidsplassen. Kvinner som arbeidstakere ble analysert etter en kjønnsmodell der deres arbeidsatferd ble forklart ved det som foregikk utenfor arbeidsplassen. Som forklaring på slikt som fravær og «turn-over» holdt det rett og slett å vise til at de var kvinner, dvs. at de hadde familie. Vårt program ble derfor å inkludere begge deler, på og utenfor arbeidsplassen, for begge kjønn. Her var det altså «missing masses» både i teori og empiri, og denne teorien ga en veiviser for hvilken empiri som manglet. For kvinnes del betød det å gå detaljert inn på teknologi og arbeidsoppgaver – etter en forståelse som har vært viktig såvel i marxistisk teori som i den dominerende retningen i norsk arbeidsforskning, den sosiotekniske tilnærmingen: at det man gjør, har stor betydning for hvem man blir.

En bok vi studerte i vårt miljø var Ulrike Prokops *Kvindelig livssammenheng*,⁶ som kritiserte de marxistiske analysene for objektivisering av kvinnene og rettet blikket mot mangfoldet, motsigelsene og ambivalensene i kvinners liv. For å analysere den sammensatte kvinnelige livssammenheng inkluderte hun ulike analytiske nivå; kvinners rolle i

produksjonsprosessen såvel som den subjektive identitetsutvikling.

Prokops bok er fra 1978, men derfra kopler jeg direkte til Sandra Hardings (1986) analytiske inndeling av kjønn som struktur, symbol og individuelt kjønn.⁷ Denne påpekingen av at kjønn ikke bare er noe individuelt og personlig, like lite som det bare er noe strukturelt og samfunnsmessig, fikk meg til å innse at vi ofte ensidig fokuserer på ett av flere nivå, og at i mitt tilfelle hadde temaet teknologi ledet i retning av det strukturelle. Ut fra tema eller hva som er mest «in» for tiden osv. ledes man mot det ene eller det andre analytiske nivået. Om man ikke alltid kan gå inn på flere nivå i sitt prosjekt, har det for meg vært viktig å bli bevisst på hvordan kjønn utspilles på ulike nivå, og ikke minst at forholdet mellom dem er svært vesentlig og samtidig det mest kompliserte. Med utgangspunkt i nivåene struktur, symbol og identitet kunne jeg i min forskning om teknologi og kjønn analysere teknologi helt parallelt på de samme tre nivåene. Hensikten var å få frem samspillet mellom kjønn og teknologi, det vil si hvordan kjønn påvirker utviklingen av teknologi og teknologi skaper forestillinger om kjønn. Dermed ble det også synlig at tilknytningen mellom maskulinitet og teknologi blir så sterk nettopp fordi det er en sammenheng som fungerer på flere nivå.

Jeg tror ikke denne tredelingen er ment som en ferdig oppskrift eller et «skjema», og kanskje er det for grove kategorier som vi bør eksperimentere med i forhold til hvor vi selv har fokus. Poenget i denne sammenheng er at når kjønn har betydning på så mange nivå, trenger vi et mangfold av metoder og typer data.

Tingenes tale

Da jeg på slutten av 80-tallet vendte blikket bort fra det strukturelle og over mot det symbolske, åpnet det for å se gammel empiri i et nytt lys. Vi hadde flere studier fra arbeidslivet hvor vi hadde pekt på hvordan kvinners avhengighet av menn var innbakt i organisasjonsstrukturen og materialisert i teknologien. Kvinnene ble avhengige av andre fordi de var plassert på steder hvor det var liten tilgang til informasjon, de manglet egne redskaper og fikk ikke tilgang til teknisk kunnskap. Nå ble jeg oppmerksom på hvordan dette også fungerer som bilde eller uttrykk: det vil si hvordan kvinners underordning og avhengighet av menn hele tiden blir *fremstilt* i slike arbeidssituasjoner, ikke minst for en selv. Hvem/hva er jeg i relasjon til andre?

Dermed fant jeg en annen måte «å lytte til de tause» på. Jeg ble opptatt av tingenes og omgivelsenes informasjonsverdi: hvordan fungerer bilder og gjenstander som kommunikasjon? I den samfunnsfaglige teknologiforskningen har man pekt på hvordan sosiale relasjoner «fryses fast» i form av gjenstander og fysiske omgivelser. David F. Noble kaller teknologien for «hardened history», og det vil si at vi kan lese samfunnsrelasjoner og kultur ut av denne frosne materien.⁸

Jeg har derfor brukt ting, dvs. teknologi og bilder, i form av det vi ser, som data. Jeg har forsøkt å finne metoder for å «lytte» til tingene og for å «lese» omgivelsene som bilder. Hvorfor ble jeg så fascinert av dette perspektivet? Jeg tror ikke det er tilfeldig hva vi plukker opp og griper tak i av faglig inspirasjon. For meg handler det kanskje om at jeg tok sikte på å bli arkeolog og nettopp studere sam-

funn ut fra gjenstander. At jeg i stedet ble antropolog handler nok om de politiske 70-årene da valget falt på samfunnsfag. Videre ble mitt engasjement i kvinnebevegelsen til en kvinneteatergruppe, og derfra kan veien ha ledet til interesse for hverdagens scenografi.

Vanligvis «hører» vi ikke budskapene fra ting og omgivelser fordi vi er så opp-tatt av å lytte til hva mennesker sier.⁹ I samfunnsforskningen har, som Latour sier, gjenstander vært «the missing masses, hidden and despised» – ikke ordentlige data. Min vei til kvinneforskningen gikk som sagt gjennom intervjuet. Jeg har lyttet til hva folk har hatt å si om sine opplevelser av arbeid, og senere teknologi. Når jeg lytter til tingene, snur jeg perspektivet og spør: hva sier tingene om sine brukere? Å bruke tingene og hverdagens scenografi har vært min måte å utvide datagrunnlaget på – å få vite «mer».¹⁰

Her skal jeg bare kort presentere to bilder, for å illustrere hva jeg mener med bilder og hvordan de brukes som data. De skal også illustrere endring, som er mitt neste tema. Først kommer et bilde fra industrien i 70-årene, deretter et bilde fra 90-årenes serviceorganisasjoner. Det er et poeng å ikke vise noen bilder, fordi jeg tror vi alle har denne typen bilder lagret som en form for taus kunnskap. Poenget er nettopp å finne dem frem og se på hva vi har lagret.

Fabrikken

På sjokoladefabrikken er menns og kvinners arbeidsområder fysisk atskilt med en vegg. Inne på mennenes område blandes råvarene. Maskinene er store og støyende. På den andre siden av veggen står kvinner på rad langs et transportbånd og plukker opp de ferdigstøpte sjokolade-

platene. Ved pakkemaskinene står andre kvinner som mater maskinene, eller som plukker opp sjokoladeplatene i den andre enden og fyller dem i esker. I motsetning til mennene arbeider kvinnene *ved* maskinene, men ikke *med* maskinene. De store maskinene blir en del av det bildet mennene viser av seg selv, et bilde av kraft og styrke. Kvinnene tilhører maten. Det er den de tar i, og den de bearbeider. I en slik fabrikk har alle sin synlige plass. Man ser med ett blick hvor kvinner og menn hører til, og *forskjell* blir klart uttrykt.

Kontoret

Mens stadig færre er sysselsatt i manuelt arbeid, får stadig flere en kontorlignende arbeidsplass. Også industrien har fått sine kontrollrom. Vi kan se for oss et moderne kontorlandskap der kvinner og menn er plassert om hverandre rundt omkring i landskapet. På hvert skrivebord står en datamaskin, samt intercom og telefon. Datamaskinene er like og koplet til det samme fellessystemet. Maskinene fungerer altså ikke som synlige grenser mellom ulike grupper av ansatte. Fortsatt finnes en hierarkisk struktur på kontoret, og en arbeidsdeling mellom kjønn. Poenget er at denne er langt mindre synlig enn før. Bildet av kontoret skiller ikke mannens fra «kvinnens plass» og kommuniserer på mange måter *likhet*.

Slike bilder, det vil si slik vi ser dem i virkeligheten, kombinerer mye informasjon. Her er de «lest» i relasjon til en spesiell problemstilling. Bildene setter ting inn i en sammenheng og forteller oss hvilke ting som hører sammen – mens vi med ord lærer noe annet. I mitt tilfelle, fra arbeidslivet, sier man at arbeidsoppgaver fordeles etter kvalifikasjoner, og at teknologi konstrueres i forhold til funk-

sjon. De skal verken lages eller fordeles i forhold til kjønn. Men gjennom bildene får vi et annet budskap: redskaper og arbeidsoppgaver er knyttet til kjønn, og de forteller oss om hva kjønn «er» ved å illustrere hva som kan være innholdet i ulike former for kvinnelighet og mannlighet.

Forståelser av endring

Jeg vil supplere bildene fra produksjonsteknologien med andre som er viktige for forståelsen av kjønn, nemlig fra reproduksjonsteknologien. I avisene ser vi ikke sjelden følgende bilde (i hvert fall i Trondheim, der mye av denne teknologiutviklingen foregår): Forrest står en smilende lege. Han holder et nyfødt barn. Litt bak står mor (nokså blek). Far er ikke alltid med, og i tilfelle står han lengst bak. Hva forteller dette bildet oss om hvem som produserer barnet? Er barnet et produkt av naturen og dermed noe som kan fortelle oss om kjønn forstått som biologi, dvs. at kvinner føder barn, menn ikke. Hvis vi endrer forståelsen til det at kvinner produserer eggceller, men resten kan foregå på mange slags vis, da er dette like abstrakt som å si at forskjellen på de to kjønn er XX versus XY. Mitt spørsmål er hva slike nye bilder gjør med vår forståelse av kjønn knyttet til kropp og biologi?

I den teoretiske diskusjonen som foregår i dag, og når jeg leser om utviklingen i forståelsen av kjønn fra 60–70-årene til i dag,¹¹ spør jeg meg om det bare er forståelsen som endrer seg. Det kan leses som en jakt på en stadig mer korrekt forståelse av hva kjønn «er», eller hvordan det skal forstås. Men de fleste er vel enige om at virkeligheten ikke står

stille mens man tenker. For å ta et retorisk eksempel: kan man si at vi fra 1950- til 1970-årene har utviklet en bedre forståelse av hvordan kjønn er knyttet til reproduksjon på grunn av ny teori og nye begreper? For meg virker dette umiddelbart meningsløst. Vel så viktig for endringer i forståelsen er alle de forandringene som er skjedd i forbindelse med svangerskap og fødsel. Det er rett og slett ikke samme fenomen vi studerer.

Med dette eksemplet vil jeg tilbake der jeg startet, til de store teknologiske endringene, og gjenta at vi må anerkjenne teknologien som en del av det *sosiale* og inkludere den i analysen. Stadig mer av kommunikasjonen i samfunnet går via ulike typer teknologi. F.eks. er nå det første møtet med fosteret ofte ikke en kroppslig kontakt med et første spark, men i form av et ultralydbilde. Innen forskningsfeltet «Science and Technology Studies» (STS) foregår det mye som er viktig for forståelsen av kjønn og for analyse av kulturendring mer generelt. STS-forskningen har fokusert på den sosiale konstruksjonen av vitenskapelige «fakta» gjennom sosial nettverksbygging og annet arbeid for aksept. Dette møtes med den feministiske vitenskapskritikken, og «Gender, science and technology» er blitt en stor og viktig gruppe innenfor et tidligere mannsdominert forskningsfelt. Mange kjenner Donna Haraway og kyborg-bildet som illustrerer hvor sterkt teknologien er viklet inn i våre liv. Denne «innviklingen» betyr at både våre handlinger og vår forståelse endrer seg. Teknologiens «missing masses» har en nødvendig plass i analysen av mennesker, kultur og samfunn hvis vi tar teknologiforskningens begreper på alvor: kyborg, hybrid, sosioteknisk ensemble. Med disse begrepene vil de fortelle at det er

vanskelig å skille mellom det sosiale og det tekniske, eller mellom det menneskelige og det tekniske. Hvis man skal forstå de samfunnsendringene som pågår, må teknologien inn i analysen – men hvordan? Svaret er det samme, det vil si ved ikke lenger å gi teknologien plassen som det motsatte av det menneskelige og sosiale, men som en del av det. Latours begrep «actant» omfatter både mennesker og teknologi: det er noe som får noe til å skje.

Og nå er jeg kommet frem til veien videre. Jeg vil til slutt bruke to eksempler fra teknologiforskningen for å stille spørsmålet: hva betyr disse endringene for vår oppfatning av kjønn og kjønnsforskjeller? Det ene eksemplet dreier seg om teknologi som angår kroppen, dvs. reproduksjonsteknologi og medisinsk teknologi. Det andre dreier seg om informasjons- og kommunikasjonsteknologien.

I det første eksemplet bygger jeg på Ann Balsamos bok: *Technologies of the gendered body*.¹² Noen av de største nyvinningene, eller de mest mediefokuserte, er muligheten for å bytte ut ødelagte organer. Illustrasjonen (fig. 1) er fra *LIFE magazine*, og har altså tittelen «Replaceable you». Med kunstige organer blir mennesket til en virkelig kyborg. Informasjonssystemer, som igjen er bygd på modeller av kroppens informasjonssystemer, sørger for at de nye delene integreres i kroppen. De virker på en helt annen måte, er mer «levende» og mer innbygd i kroppen enn glassøyet og høreapparatet. Vi kan supplere dette med mulighetene for å endre på sitt utseende: bred nese, små bryst, tukke lår – alt kan endres eller skiftes ut (fig. 2). Hva blir igjen av kroppen som biologi og natur?

Fig. 3 er en illustrasjon av bruk av laparoskopi for å hente ut egg fra en

kvinnens eggstokker. Laparoskopi er en teknologi man bruker for å se inn i kroppen. Det gjør man også ved ultralydsundersøkelse som i Norge er en svært vanlig undersøkelsesform for gravide. Illustrasjonen gir ny betydning til begrepsliggjøringen av kvinnen som objekt for det mannlige blikk.

Det spesifikt kvinnelige har vært knyttet til kvinne og reproduksjon som en enhet. I dag fremstår fosteret som et selvstendig individ på et meget tidlig tidspunkt. Tenk bare på hva fosterbildene til den svenske fotografen Lennart Nilsson har betydd for abortdebatten. Nå kan unnfangelsen skje utenfor kvinnekroppen. Og med ultralyd og laparoskopi er fosteret blitt en selvstendig pasient som kan behandles kirurgisk i mors liv. Kvinnen er altså skilt både fra unnfangelse og foster. Hva betyr dette for oppfatningen av «kvinnen» og «det spesifikt kvinnelige»?

Det andre eksemplet gjelder informasjonsteknologien og dens betydning for identitetsdannelse, og her støtter jeg meg til Sherry Turkles bok *Life on the screen*. Mye har vært skrevet om den kroppsløse identiteten på internett og muligheten for å eksperimentere med skifting av kjønn. Turkle tar også opp et annet poeng, nemlig muligheten for å oppleve seg selv som en sammensatt og desentrert personlighet. Hun går tilbake til sine «french lessons» som student i Paris på slutten av 60-tallet. Der lærte hun (fritt oversatt) at selvet konstitueres gjennom språket, at det seksuelle møtet er en utveksling av tegn, og at hver og en av oss er en mangfoldighet av deler, fragmenter, sammenhenger og begjær. Dette vakte ingen gjenklang i henne, sier hun, inntil hun på 1990-tallet fant denne opplevelsen av seg selv i rollespill på internett.¹³

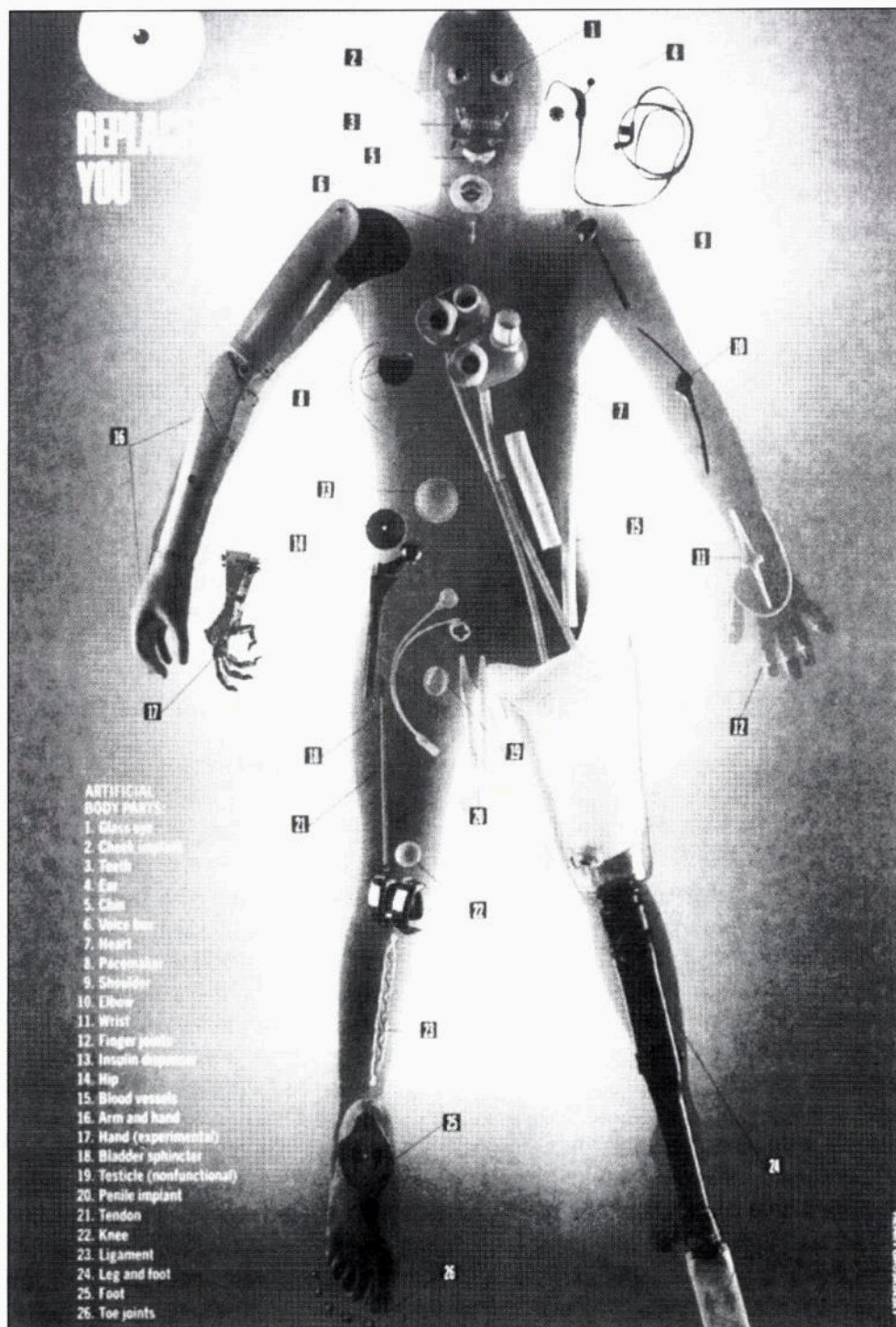

Fig. 1 «Replaceable You» Med kunstige organer blir mennesket til en virkelig kyborg.
(Kilde: Anne Balsamo: *Technologies of the Gendered Body*, Duke University Press, Durham and London 1996.)

PLASTIC SURGERY CENTER

FACIAL

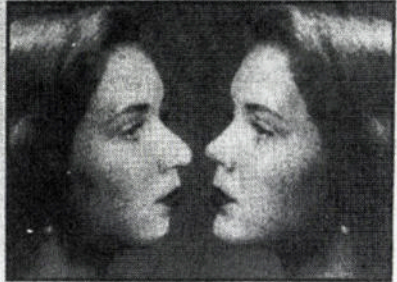
- ◆ Mini Face Lift
- ◆ Eye Lid Surgery
- ◆ Complete Face Lift
- ◆ Nose Reshaping
- ◆ Cheek & Chin Implants

BREAST

◆ Enlargement ◆ Lift ◆ Reduction

BODY

- ◆ Liposuction
- ◆ Collagen Injections
- ◆ Calf Implants
- ◆ Skin Rejuvenation
- ◆ Laser Treatment & Tattoo Removal
- ◆ Free Collagen Tests

Computer Simulation

COMPUTER VIDEO IMAGING
Out Patient Surgery Suite

 Financing Available

American Society Of Plastic And Reconstructive Surgeons, Inc.
Georgia Society Of Plastic Surgeons
Lipoplasty Society Of N.A.

Fig. 2

Bred nese, små bryst, tjukke lår – alt kan endres eller skiftes ut.

(Kilde: Anne Balsamo: Technologies of the Gendered Body, Duke University Press, Durham and London 1996.)

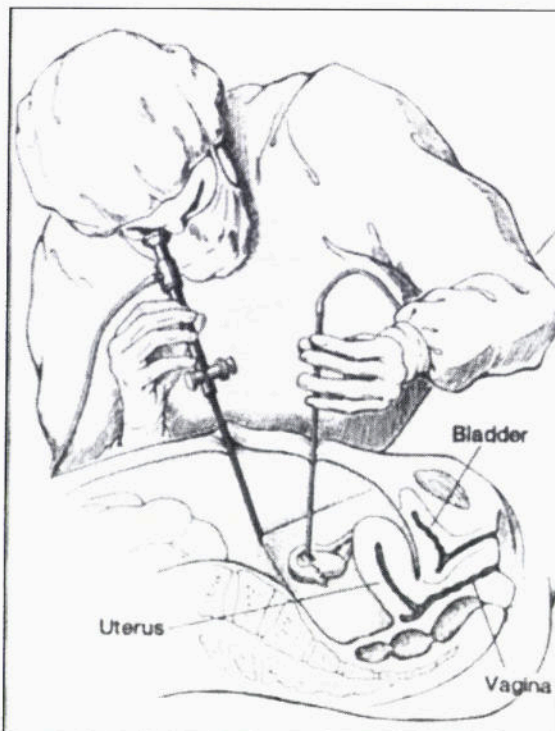

Fig. 3

Illustrasjon av bruk av lapraskopi for å hente egg fra en kvinnes eggstokker.

(Kilde: Anne Balsamo: Technologies of the Gendered Body, Duke University Press, Durham and London 1996.)

Hun peker også på en annen viktig endring blant dem som lever mye av sitt liv på skjermen. Ifølge Turkle venner de seg til å ta ting «at (inter)face value». Forskjellen mellom «screen life» og «real life» er ikke lenger et viktig skille. Hvis hun har rett i at det skjer en slik dreining, er det et eksempel på kulturendring med stor betydning også for å analysere kjønnsidentitet og kjønnsrelasjoner.

Som avslutning vil jeg stille noen spørsmål av betydning for veiene fremover.

For det første: Det er noen «missing masses» i analysene. Hvordan skal vi integrere de samfunnsendringene som pågår i nye teorier om kjønn? For det andre: Nye fremstillinger og nye opplevelser av kropp og identitet – hva betyr dette for forståelser av kjønn? Og til slutt: Hvordan skal vi studere disse endringene? Metodeutviklingen har ikke holdt følge med de store endringene i teoretiske perspektiver fra 1970- til 1990-årene. Vi trenger en ny metoddebatt i forhold til de teoridiskusjonene som pågår.

Merete Lie
professor/seksjonsleder
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Trondheim

Noter

1. Bruno Latour: «Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artefacts», i W. Bijker og J. Law (red.) (1992). *Shaping technology/building society. Studies in sociotechnical change*. Cambridge (MA):

- MIT Press.
2. Arnlaug Leira og Steinar Bergh: *'hå har et kvinnfolk å sia, da?'* Oslo: Pax 1974.
3. Kirsten Danielsen (1993): «Livshistoriens hvite flekker». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 34:333-360; Marianne Gullestad (1996): *Everyday life philosophers. Modernity, morality and autobiography in Norway*. Oslo: Scandinavian University Press; Merete Lie (kommer i *Journal of Gender Studies*): «Two generations. Life stories and social change in Malaysia».
4. Oskar Negt: *Sosiologisk fantasi og eksemplarisk indlæring*. København: Kurasje 1981; Bente Rasmussen og Håkon Finne: *Et spørsmål om miljø. Fagforeningsopplæring i miljøarbeid*. Trondheim: SINTEF-IFIM 1982.
5. Roslyn Feldberg og Evelyn Nakano Glenn (1979): «Male and female: Job versus gender models in the sociology of work». *Social Problems* 26 (5):524-538.
6. Dansk utgave, Kongslev: GMT 1978.
7. Sandra Harding (1986): *The science question in feminism*. Ithaca and London: Cornell University Press.
8. David F. Noble (1984): *Forces of production: A social history of industrial automation*. New York: Alfred Knopf.
9. Jf. Merete Lie: «Materiell kultur og kjønn» i *Kunnskapsproduksjon og kjønn*. Trondheim: UNIT Senter for kvinneforskning skriftserie 3/91.
10. Merete Lie: *Computer dialogues. Technology, gender and change*. Trondheim: NTNU Senter for kvinneforskning skriftserie 2/98.
11. Jeg hadde nylig lest Toril Moi: *Hva er en kvinne?* (Oslo: Gyldendal 1998) og som lesestoff til kurset innledningen til Aino Saarinens avhandling: *Feminist research – an intellectual adventure?* University of Tampere 1992.
12. Durham and London: Duke University Press 1997.
13. Sherry Turkle: *Life on the screen. Identity in the age of the internet*. New York: Simon & Schuster 1995 (s. 14-15).

«De indre fiender» – kjønn som psykologisk struktur¹

Av Harriet Bjerrum Nielsen

Det personlige og det faglige

Jeg var 30 år da kvinnefrigjøring og kvinneforskning første gang vakte min interesse. Det var i 1978 – åtte år etter de første rødstrømpeaksjoner, og seks år etter kvinneforskningens start i Danmark. Jeg var altså ikke med fra begynnelsen slik mange andre kvinneforskere på min alder har vært det. Når jeg reflekterer over hvorfor, belyser det et meget sentralt tema i kvinneforskningen, nemlig sammenhengen mellom det personlige og det faglige. Slik mitt liv inntil da hadde formet seg, og slik kvinnekampen og kvinneforskningen til da hadde utviklet seg, var det rett og slett ikke noe møtepunkt. Det sa meg ingenting. Det tror jeg både hang sammen med mine erfaringer inntil da med å være jente, og, delvis sammenhengende med dette, hvilke faglige spørsmål som tiltrakk meg i studietiden.

Jeg kommer fra en familie hvor høyere utdanning for kvinner har vært en selvfølge i flere generasjoner. Min mor var et unntak fra dette mønsteret. Hun ble en av

50-årenes hjemmевærende husmødre, en rolle hun på ingen måte rolig fant seg i. På den måten fikk jeg et feministisk perspektiv inn med morsmelken, men i likhet med mange unge jenter i dag så jeg dette som *hennes* problematikk, ikke noe som angikk meg. Jeg var den eldste av fire barn, den mest skoleflinke og den mest aktive og foretaksomme. Jeg var «mors jente» og den som skulle realisere det liv hun ikke hadde fått til. Som skoleflink middelklassejente følte jeg meg også hjemme i skolens univers og senere i universitetets og studentbevegelsens. Da kvinnebevegelsen startet i slutten av 1960-årene, hadde jeg altså ikke personlig erfart barrierer eller kjønnsmessig undertrykkelse i mitt liv, i hvert fall ikke på noen måte som var meg bevisst.

Fra gymnastiden er det nemlig likevel to interessante erfaringer med kjønn som jeg først senere fikk satt ord på. Gymnaset lå i Helsingør, en tradisjonelt politisk rød by med skipsverftet som største arbeidsplass. Det betød at det var et stort innslag av skoleflinke arbeiderklassejenter på mitt gymnas. I den realfagsklassen

jeg gikk i, tror jeg vi var tre middelklassejenter og tyve arbeiderklassegutter. Vi tre flinke, prektige og prapne jenter var en torn i øyet på gutta (som selvsagt merket skolens klassediskriminering), og de tok hevn ved å behandle oss som intetkjønn – iblandet litt seksuell trakassering når de kjedet seg. Sosialt søkte jeg meg derfor til en annen gjeng på skolen som besto mest av radikale intellektuelle mellomlagsgutter pluss to-tre jenter som ble behandlet som deres «likemenn», dvs. som individer, men ikke som kjønn. Kjønn ble nemlig bare relevant når det var fester – da dukket det plutselig opp haugevis av vakre, mystiske og tause jenter fra no-where, de såkalte «muser» (det er ikke løgn, de ble faktisk kalt det!), som inspirerte guttene til svette gymnasiastdikt – som vi tre kvinnelige likemenn hadde æren av å få lese og diskutere med dem. Jeg fikk altså en solid lekse i at man *enten var individ eller kjønn*, men var så lykkelig over at det fantes menn som satte pris på min individualitet – dvs. min intellektualitet – at jeg ga avkall på å være kjønn (samtidig med at jeg var misunnelig på min søster som eksponerte en mer tradisjonell kvinnelighet. Men så klarte hun seg også dårlig på skolen: pengene passet – man kunne ikke få begge deler). Historien antyder hva undertrykkelsen av skoleflinke middelklassejenter fra min generasjon gikk på: ikke på utdanning og politikk, men på kropp og seksualitet. Hva betød det at jeg faktisk var jente i den likestilte middelklasseverden hvor jeg greit ble akseptert som en av gutta? Den erfaringen tror jeg var for vanskelig og for fortrenget til å kunne formuleres eksplisitt og i politiske termer da. Rødstrømpebevegelsens tematisering av kropp og seksualitet og utstilling av kvinnekroppen var derfor på en gang

både irrelevant og altfor smertefull for meg: Den kvinneverden de kritiserte var jo egentlig en som vakte mine ambivalente lengsler! Gjenstanden for min avsky, og det forbudte land – prisen for min individstatus. Det satt Simone de Beauvoir som kjent og skrev om i Paris det året jeg ble født i København, men det kunne jo ikke jeg vite.

Da jeg startet på universitetet våren 1968, kastet jeg meg hodekulls ut i studentbevegelsen og fagkritikken, igjen sammen med radikale middelklassegutter, men nå også en del jenter – som var av samme flinke og aktive slag som meg selv (f.eks. hadde vi alle sammen vært patruljeførere i speideren ...). Det var voldsomt intenst – jeg husker disse årene som en sammenhengende periode av instituttbesetninger, møter, sprit- og sverte-duplikatorer, fagkritikk, kapitallesning – på studenterrådslokalet om dagen og på vertshus om natten. Jeg ble raskt valgt som fagrådsleder og oppfattet ikke guttene som overordnede og klokere enn meg, snarere omvendt, som en slags lillebrødre. Den ekle guttekulturen kom først noen år senere med kapitallogikken – den danske versjonen av studentbevegelsens autoritære slutt punkt. Jeg husker godt der omkring 1972 at noen av kvinnene begynte å trekke seg tilbake i grupper hvor de leste kvinnelitteratur og studerte familiens rolle under kapitalismen. Jeg skjønnte det ikke. Jeg syntes de innsnevret det fagkritiske prosjektet, og at de meldte seg ut av den felles politiske kamp. Jeg tror også jeg i noen grad følte meg utenfor deres intime og hemmelighetsfulle sirkler og syntes jeg merket deres bebreidende blikk over at jeg ikke var innforstått. Det er godt mulig, ja, kanskje endog sannsynlig, at det var min egen projeksjon, disse blikk. Men det endrer ikke på

at det for meg ble enda en bekreftelse på at prisen for å bevare individualitet var å bli avkjønnet – og denne gangen av kvinnene.

Jeg tok hovedfag i 1976 og fikk året etter fast stilling (tenk, slik var det den gangen ...) på Aalborg Universitetscenter – et av Danmarks to nye prosjektorganiserte universitet hvor alle lærerne kom fra min egen generasjon, dvs. de var rundt 30 år. For første gang la jeg merke til at kjønn betød noe: jeg erfarte at jeg og mine kvinnelige kollegaer reagerte og prioriterte annerledes enn de mannlige kollegaene, f.eks. i forhold til studenter og veiledning, eller i forhold til hvor interessant og viktig vi syntes det var å søke makt og prestisje i råd og utvalg. Omtrent på denne tiden ble jeg gravid – og det syntes jeg og andre kvinner var *mye* mer interessant enn mennene syntes. Jeg husker ennå min forbløffelse over at mange nære mannlige venner ikke syntes det var noe å prate om, mens jeg kunne hengi meg til samtale i timevis med selv perifere kvinnelige kollegaer. Mens jeg var gravid holdt jeg på å avslutte et stort skoleforskningsprosjekt hvor vi hadde drevet med klasseromsstudier. Kanskje var det denne demrende bevissthet om kjønn som gjorde at jeg plutselig oppdaget at vi bare hadde sett guttene i våre klasseromsobservasjoner. Klasseperspektivet var selvsagt med, men jentene glimret ved sitt fravær. Jeg husker det nesten som en sjokkartet opplevelse da jeg så det i korrekturen. Jeg ble skamfull og indignert på samme gang – og brukte det neste tiåret av mitt forskerliv til å studere jentenes usynlige liv i skolen. På noen måter ga det gjenkjenning, på andre måter var det en fremmed verden – det var både meg og ikke meg. Det skal jeg komme tilbake til om litt.

Hvordan setter slike personlige livserfaringer sitt preg på den faglige historien man gjennomløper? Vitenskapssosiologien har jo vært svært aktuell i mange år, men vitenskapspsykologien – altså det forhold at det sannsynligvis er sterke personlige føringer på valg av fag, forskningstemaer, teorier og metoder – har fått mindre oppmerksomhet. Vi har selvsagt en masse rasjonelle begrunnelser for valg f.eks. av teori og metode, og det er bestemt ikke uvesentlig, men jeg tror de fleste vil gjenkjenne seg i at den tiltrekning man føler til f.eks. bestemte typer av teorier og metoder også handler om en opplevelse av en følelsesmessig gjenklang, av at her er noe som er viktig og uomgjengelig fordi det treffer sentrale livserfaringer – uten at man trenger å gjøre seg klart at det er det som gir fascinasjonen. Det er rett og slett noe vi synes er gudsjammerlig kjedelig og noe som vi synes er kjempespennende, og hva det er kan variere selv mellom kvinneforskere av samme generasjon og klasse.

Jeg hadde valgt å lese nordisk språk og litteratur og ble raskt opptatt av de språklige, sosialiseringsteoretiske og pedagogiske deler av faget. Det har vært klart fra ganske tidlig i min studietid at det som tenner meg er mikroanalysene, individene, psykologien, språket, meningskonstruksjonene – mens jeg må anstrenge meg for ikke å miste konsentrasjonen når jeg leser om makroanalyser, struktur og organisasjon, politikk og makt. Ut fra det jeg nettopp har fortalt om min livshistorie, er det kanskje ikke så rart: som middelklassepike har jeg stort sett hatt en privilegert plass i forhold til de sosiale og kulturelle maktstrukturer, mens opplevelsen av hjemløshet og indre ambivalens var en gjennomgripende subjektiv erfaring. Det er givetvis også

mer spesifikke psykologiske føringer på mine faglige preferanser, og jeg tror på ingen måte jeg har full klarhet over dem. Men mye av mine faglige lyster og tilbøyeligheter gir faktisk god mening bare ut fra den klasse- og kjønnsbetingede oppveksterfaring i et kjønnsmessig ingenmannsland som jeg her har beskrevet. Jeg har gjennom alle mine 30 år på universitetet hatt problemer å identifisere meg entydig både med en kulturelt «kvinnelig» og en kulturelt «mannlig» forskningskultur. Jeg har opplevet den mannlige som blodløs og abstrakt, og den kvinnelige som for identifikatorisk og emosjonell. Kanskje det var derfor jeg valgte observasjon som hovedmetode da jeg skulle studere småjentene? Den ga meg en kombinasjon av nærvær med og distanse til det kvinnelige. Den tradisjonelle forsknings desinteresse for de mennesker som utforskes og dens forakt for det trivielle opprørte meg – mens kvinneforskningens metodekrav slik de ble formulert på 70- og 80-tallet om nære og solidariske subjekt-subjekt-relasjoner mellom forsker og utforsket ga meg kvelningsfølelser. Jeg har alltid følt meg vel med analytisk distanse og fornuft, men ikke med den overmodige tro på deres rekkevidde. Kanskje det forhold at jeg finner det mye morsommere å studere barn og ungdom enn voksne også kan forklares ut fra denne ambivalens overfor det altfor entydige og urokkelige kjønn? Jeg tror at disse faglige preferanser er en annen grunn til at jeg først fattet interesse for kvinneperspektivet på slutten av 1970-tallet – for først da begynte det å komme teorier innen kvinneforskningen som gjorde kjønn relevant for meg på de tematiske og teoretiske felt jeg var opptatt av. I begynnelsen hadde det vært for mye ideologikritikk, offerperspektiv og

makroanalyse. Først da kvinneperspektivet teoretisk ble formulert slik at det retter oppmerksomheten mot individ og psykologi, mot tvetydighet og ambivalens og mot individenes egen streven etter mening, begynte jeg å lytte. Motstand mot feministisk teori kan altså også handle om at det rett og slett er manglende samsvar mellom dominerende teorieperspektiver og den faglige lyst man har.

Kvinnelig livssammenheng

Den bok som ble min inngang til kvinneforskning, var først og fremst Ulrike Prokops *Kvinnelig livssammenheng* som utkom på dansk i 1978. Inntil da hadde den danske kvinneforskning som nevnt vært nokså ideologikritisk orientert og systemorientert, dvs. opptatt at kulturelle og sosiale barrierer *utenfor* kvinnene selv som forhindret dem i livsutfoldelse. Det Ulrike Prokop gjorde var å sette kvinnene selv i sentrum for analysen, uten å miste det samfunnsanalytiske og -kritiske perspektiv. Hun viste hvordan både undertrykkelsen og frigjøringspotensialet var til stede i kvinnene selv og i deres hverdagsliv. Analysen var solid forankret både i marxistisk analyse og i freudiansk psykoanalyse – den særlige tyske variant av freudomarxisme som ble utviklet i regi av Frankfurterskolen (Marcuse, Adorno, Horkheimer, Reiche, Mitcherlich, Brückner, Negt – med fokus på psykoanalyse, sosialisering, seksualitet, kultur, samfunn). Med Prokop fikk kvinneforskningen sin egen variant av en kritisk freudomarxistisk analyse (og skrevet på samme uforståelige tysk-marxistiske sjargong. Boka er nærmest uleselig i dag!). Prokop tar et oppgjør med den marxistiske oppdelingen i produksjon/reproduk-

sjon og insisterer på at kvinners reproduktive arbeid er en like viktig produksjon som vareproduksjonen – og like pervertert. Kvinnene i familien produserer ikke varer, men livssammenhenger, men de gjør dette innenfor en familieform som «lenker» og «deformerer» disse produktivkrefter. Prokop pekte på to av disse «eiendommelige produktivkrefter» som hun mente lå innleiret i den kvinnelige praksis: «evnen til behovsorientert kommunikasjon» – dvs. en evne til ekspressiv, ikke-instrumentell kommunikasjon rettet mot å strukturere den umiddelbare strøm av affektive ytringer, og «evnen til imaginasjon» – dvs. et kulturelt og psykisk beredskap for former for persepsjon, fantasi og spontanitet, som formidler mellom dagdrøm og virkelighet: et forsøk på å gi et ønske uttrykk gjennom en ordning av tegn. Produksjonsforholdene «lenker» og «perverterer» disse produktivkrefter, men – og dette er det raffinerte poenget hos Prokop – i akkurat denne uunngåelige pervertering ligger *også* de emansipatoriske potensialer. Prokop viste dette gjennom sin analyse av Madame Bovary: Den vanvittige, narsissistiske og ødeleggende lengsel etter skjønnhet, luksus og nytelse kunne forstås som et emansipatorisk potensial i pervertert form.

Boken fikk stor gjennomslagskraft i Danmark, men ikke i Norge. Undertitlen på boken var *Om strategiens innskrenkethet og de umåtelige ønsker*. Det var en kritikk av både borgerlige, sosialistiske og antipatriarkalske frigjøringsstrategier på kvinners vegne for dels å være fantasiløse og innsnevrende i forhold til kvinners drømmer (f.eks. bare så lønnsarbeidet som veien til frigjøring), dels å bruke mannen som projeksjonsobjekt for kvinners elendighet istedenfor å se *mot-*

sigelsene og ambivalensen i den kvinnelige subjektivitet. På den måten unngikk hun for det første å gjøre kvinner til passive ofre, for det andre å essensialisere kvinneligheten som en premoderne/opprinnelig rest som ligger fiks ferdig og venter på å bli frigjort. Produktivkrefter, undertrykkelsen av dem og frigjøringspotensialet skapes alle i en uløselig helhet av utviklingen av produksjonsforholdene (her ser man den marxistiske historieoppfattelse i bønn). Poenget er at også kvinner er merket i sin innerste subjektivitet av kjønns- og klassesystemet – også den kvinnelige subjektivitet er beskadiget eller pervertert av de kapitalistiske produksjonsforhold. Som Thomas Ziehe formulerte det (ikke med henblikk på kjønn, men i en argumentasjon for nødvendigheten av at også marxister utviklet en subjektteori): «Vi kan ikke formulere en samfunnskritikk som ignorerer beskadigelsen av vår egen subjektivitet. Vi kan ikke, når vi taler om samfunnet, tematisere herredømme, vold og destruksjon, og så når vi kommer til å snakke om menneskene i dette samfunn plutselig fremtrylle et i grunnen førfreudiansk begrep om 'sunnhet'» (1983:62).

Prokop leverte altså *en teori om kvinnelig subjektivitet* som hadde vært fraværende i kvinneforskningen inntil da. Det i dette perspektivet som grep meg, var for det første kompleksiteten: oppgjøret med den forenklete ideologikritikk som ser maktthaverne som onde og kvinnene som de eiegode ofre – som jo egentlig rommer en idyllisering av undertrykkelsen (hvis man blir så god av å være undertrykt, er det jo like før det er anbefalelsesverdig); for det andre at kvinnene ble gitt subjektstatus, både i den forstand at de ble gjort medansvarlige for sin egen under-

trykkelse og i den forstand at de dermed også fikk status som viktige agenter for forandring. Subjektbegrepet oppfanger nettopp det dobbelte forhold at subjektet på den ene siden er underkastet («sub-jected»), skapt av de sosiale forhold, på den andre siden nettopp *derfor* blir til som handlende subjekt med potensial for bidrag til systemforandring. Subjektteori- en er et svar på sosiologiens tradisjonelle system/aktør-dilemma. Det er en teori som på en og samme gang forklarer hvor- for aktøren ikke restløst kan beskrives som en refleks av strukturen og hvorfor undertrykkende sosiale systemer kan opprettholdes *uten* bruk av eksplisitt maktanvendelse, men ved at mennesker frivillig, og endog med lyst, deltar i sin egen undertrykkelse. Begrepet om «de indre fiender» sikter mot det forhold at vi i de fleste tilfeller deltar i vår egen undertrykkelse, men også mot at det at disse fiender har blitt en del av oss selv på den andre siden åpner en prinsipiell mulighet for å gjøre noe med dem.

Subjektbegrepet trekker på en psyko- analytisk forståelse av den menneskelige psykologi. Det er en teori om fenomener som ambivalens, irrasjonelle reaksjoner, sprik mellom fornuft og følelser. Den bygger på en antakelse om at mennesket er utstyrt med følelser, ubevisste fantasier og ønsker, ikke bare med fornuft, normer og moralske verdier. Gjennom vår tidlige interaksjon med andre bygges det opp en indre psykologisk verden som ikke er noen enkel avspeiling av den ytre. Dette skjer fordi individet har en kapasitet til psykisk bearbeiding gjennom en rekke særegne psykiske bearbeidingsprosesser: å fantasere, symbolisere, sublimere, for- trengte, forskyte, fortette, introjisere, pro- jisere. Det er denne bearbeiding på den indre scene som gir de ytre hendelsene

mening og betydning for oss. Uten den ville alt fremstå som grå fakta, verden ville ikke tale til våre følelser.

Aktør – subjekt – makt

Neste stasjon blir i Norge midt på 1980- tallet. Jeg kom i 1980 og begynte på mine empiriske studier av småjentenes hver- dagsliv og subjektivitet. Også i den nors- ke kvinneforskningen var strukturper- spektivet til dels erstattet av et aktørper- spektiv, men likevel på en helt annen måte. Istedenfor en psykoanalytisk fun- dert subjektteori ble aktøren forstått gjennom en sosialpsykologisk aktørteori. Fokus var ikke på «de indre fiender», men tvert imot på aktørens verdighet. Kvinners særlige erfaringer og hverdags- praksiser resulterte i en annen type av rasjonalitet – en omsorgs- eller ansvars- rasjonalitet. Hvis man så kvinners hand- linger ut fra denne referanserammen, fremsto de som aktive og med verdige svar på undertrykkelsen, ikke som passi- ve ofre. På et vis kan man si at dette er den norske varianten av det som har blitt kalt gynosentrisme. På den andre siden stemmer en slik betegnelse ikke helt, for det var aldri snakk om noen essensteori om kvinnelighet. Noe av det som virkelig særkjenner denne perioden av norsk sam- funnsvitenskapelig kvinneforskning, er den sterke vekten på å beskrive kjønn som et *relasjonelt forhold* og ikke som egenskaper ved menn og kvinner. Kvin- ner er ikke slik eller sånn, men de må handle innenfor konkrete rammer av mannsdominans og på en måte som gjør deres handlinger forståelige og aksep- table innenfor kulturens kjønnskoder. De navnene som står sentralt her, er Bjørg- Åse Sørensen, Hanne Haavind, Harriet

Holter, Hildur Ve og mange flere. Det er f.eks. ikke tilfeldig at Carol Gilligans bok *In a different voice* som kom i 1982, og som på mange måter jo er en teori om kvinnelig ansvarsrasjonalitet, ikke vakte noen særlig begeistring nettopp fordi den fokuserer på forskjeller mellom kvinner og menn i stedet for å se kvinnelighet og mannlighet som et relasjonelt forhold.²

Selv om utgangspunktet i kvinners hverdagsliv var likt hos Prokop og den norske verdighetsforskning, så vakte det psykoanalytiske subjektbegrep heller ikke noen særlig begeistring i norsk kvinneforskning på denne tiden:

- Psykoanalysen/subjektbegrepet ødela verdighetsbildet (f.eks. ved å beskrive jentelivets negative sider – venninnerkrangler, makt i jentegruppen, mangel på omsorgsorientering, seksualisert fremtoning hos ungdomsskolejentene, mor–datter-forholdets ambivalens). Det ble oppfattet som en «blaming-the-victim»-felle som man kjente altfor godt fra tradisjonell psykologi.
- Man så også en fare ved at subjektbegrepet igjen kunne bli en innfallsvinkel til å beskrive kvinnelighet som egenskaper ved kvinner, og dermed kunne man komme til å miste det relasjonelle perspektivet og maktperspektivet av syne (altså tilsvarende kritikken av Gilligan).
- Forklaringene hadde en tendens til å forbli nærsynt i familien og forklare politisk og strukturell mannsdominans som et resultat av primærsosialisering. Jeg husker mang en ørkesløs diskusjon fra denne tiden om det er mor eller patriarkatet som bidrar mest til døtrenes undertrykkelse.

Det som fra mitt Prokop-perspektiv ble problematisk med det norske aktørperspektivet, var omvendt at *det manglet en teori om subjektet*. Aktørbegrepet var, når alt kom til alt, tuftet på en sosiologisk forklaringsmodell hvor aktørene handler rasjonelt innenfor de rammer som omgir dem og hvor det ikke blir noen prinsipiell forskjell på analysen av ytre maktstrukturer og analysen av aktørene. Jeg syntes det manglet en forståelse av en indre psykologisk verden og av at kvinner også selv er undertrykkelsesagenter uansett om de har mindre makt enn menn. Jeg syntes at den norske kvinneforskningen opererte med en egentlig uberørt og god aktør (i hvert fall hvis hun var kvinne) – og plasserte henne i et uforanderlig maktsystem av mannsdominans. Barrierene var altså fortsatt utenfor kvinnen og utgjorde en nokså motsigelsesløs diskurs om den evige kvinnelige underordning. Den entydig gode aktør sperret inne i det entydig onde system. Prokops perspektiv var det motsatte: det var motsigelser både på aktør- og systemnivå som til gjengjeld ga et reelt rom for emansipasjon.

Likevel er det klart at jeg ble påvirket av kritikken og nok beveget meg noe mer i retning av et verdi- og omsorgsperspektiv. For meg ble forfattere som Dorothy Dinnerstein og spesielt Nancy Chodorow et slags *kompromiss* hvor jeg på den ene siden kunne holde fast ved mitt psykoanalytiske subjektperspektiv på kvinnelighet, på den andre siden tok inn elementer av tidens gynosentrisk orienterte tenkning. Chodorow og til dels Dinnerstein arbeidet nemlig innenfor en mer «snill» versjon av psykoanalysen enn freudiansk driftsteori, nemlig objektrelasjonsteorien, som er opptatt av hvordan våre ulike relasjoner til andre, spesielt foreldrefigurene, gradvis danner en indre

objektverden som former våre lyster og behov. Vi utstyres med en psykologisk bagasje som spiller mer eller mindre godt på parti med de ytre forventninger samfunnet har til oss. Når kvinner f.eks. ustoppelig blir mødre tross alle odds, så kan det ikke bare forklares som at vi er ideologisk villedet av en morsmyte, men at ganske mange kvinner også psykologisk har utviklet en morslyst. Morsmyten kan utgjøre en normativ fortolkning av morslysten, men morslysten kan ikke avledes av morsmyten alene. På den måten kan man si at jeg holdt fast ved spørsmål om hvordan identitet dannes som noe annet enn tilpasning til de umiddelbare ytre krav, men at jeg i noen grad underspilte det andre viktige poenget fra Prokop, nemlig at denne identitet er motsigelsesfull, ambivalent og pervert.³ I likhet med Gilligan var Chodorow også ute i et gynosentrisk ærend: å rehabilitere verdien av den kvinnelige identitet og utviklingsvei. Og dermed sto hun i fare for å ende opp i samme sosiologistiske tankegang som preget aktørteoriene: å se den indre verden som samfunnets direkte forlengelse inn i aktøren – noe som gjør at forandringsspektivet blir problematisk. Man kan si det samme om Evelyn Fox Keller som også benyttet seg av objektrelasjonsteori for å forstå forskjeller mellom mannlig og kvinnelig forskerpraksis, dvs. førte perspektivene inn i vitenskapskritikken.

Man kan også si det på en annen måte, nemlig at jeg konsentrerte meg om å forstå utviklingen av den ene av Prokops kvinnelige produktivkrefter, nemlig «evnen til behovsorientert kommunikasjon», mens «evnen til imaginasjon» kom noe i bakgrunnen. Jeg tror også at dette hadde noe å gjøre med at jeg i Norge plutselig var blitt samfunnsviter (fikk stilling på

Pedagogisk forskningsinstitutt i 1981) – og at samfunnsvitenskapelig og humanistisk kvinneforskning fulgte nokså ulike spor de årene. Litt skjematisk kan man si at de to produktivkreftene som hos Prokop utgjør en enhet, senere har blitt utviklet som to nokså separate spor i kvinneforskning: på den ene siden «omsorgssporet» som har dominert hos samfunnsvitere som har villet understreke kvinners positive verdier og potensielle bidrag til sivilisasjonens rasjonalitet. På den andre siden «estetikksporet» som har dominert blant litteratur-, film- og medieforskere som har ville understreke kvinners implisitte kritikk av og motstand mot sivilisasjonens rasjonalitet. Hvor de første peker på kritikkpotensialet hos «de gode kvinner» med vekt på moderskap, omsorg og verdighet, peker de siste snarere på kritikkpotensialet hos «de slemme piker» med fokus på seksualitet, individuering og protest. I begge spor har psykoanalytiske forklaringer blitt anvendt, men omsorgssporet passet bedre med en objektrelasjonell tenkning, mens estetikksporet har trukket mer på driftsteori og etterhvert på Lacaniansk psykoanalyse hvor det kvinnelige forstås i lys av det imaginære, dvs. det som må fraspaltes for at subjektet kan bli til. Likevel synes jeg nok at også de franske feminister har en viss affinitet til gynosentrismen – ikke ved å idyllisere kvinners uendelige godhet, men ved en noe eksaltert dyrkelse av de kvinnelige potensialer og den kvinnelige kropp. Det er noe som faktisk minner litt om hverandre her, selv om det teoretiske grunnlag er vidt forskjellig – og med min biografisk betingede skepsis til kvinnelige idyller og min hemmelige kjærlighet til fornuft og analytisk distanse, har jeg naturligvis aldri hatt noen særlig sans for den franske feminisme,

Ulrike Prokop

KVINDELIG LIVSSAMMENHANG

GMT

Boka er en dansk oversettelse av Ulrike Prokop: Weiblichen Lebenszusammenhang. Den er utgitt av forlaget G.M.T. i 1978.

dens psykoanalytiske utgangspunkt til tross.⁴

Den poststrukturalistiske syntese – og nye problemer

Den siste stasjon jeg vil stoppe ved, er den poststrukturalistiske vendingen som jeg på mange måter ser som en foreløpig syntese mellom de teoretiske motsetninger jeg har tatt opp fra 1980-tallet: på den ene siden motsetningen mellom et *psykoanalytisk subjektbegrep* og et *maktteoretisk aktørbegrep*; på den andre siden motsetningen mellom det jeg har kalt *omsorgssporet* og *estetikksporet*. Selv om jeg på mange måter også er ganske matlei av de poststrukturalistiske abstraksjoner, så opplever jeg at frontene i kvinneforskningen har blitt mindre entydige de siste årene.

Hvis man ser på poststrukturalismen i forhold til subjekt/aktør-diskusjonen, så kan man si at den norske samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen fra 1980-tallet her har fått støtte i sin relasjonelle kjønnsforståelse. Kjønn er ikke et sett av egenskaper, men posisjoner som stadig er til forhandling. Maktperspektivet har også blitt styrket innen poststrukturalistisk teori, men innenfor en noe annen teoretisk ramme, på den måten at et konspiratorisk begrep om patriarkat og mannsdominans har blitt erstattet av et diskursivt maktbegrep (Foucault). Subjektperspektivet har på sin side fått støtte i at det ikke finnes uformidlede erfaringer eller offerposisjoner utenfor maktens diskurser, og at også kvinners erfaringer og subjektivitet derfor er full av motsigelser og ambivalenser, av både tilpasning og protest. På den måten har om-

sorgssporet og estetikksporet nærmet seg hverandre. Vi har sluppet unna de entydige subjekter, de uberørte aktører, den rene erfaring og de uforanderlige systemer – og det var på tide.

For min egen del har både den poststrukturalistiske vendingen og det at jeg omtrent samtidig ble del av et mer tverrfaglig kvinneforskningsmiljø betydd at jeg har måttet modifisere et litt vel entydig identitetsbegrep og også løfte blikket til de større samfunnsmessige strukturer og diskurser som virker inn på subjektdannelsen. Hvor jeg i 1980-årene nok hadde en tendens til å se den psykologiske og sosialiseringsmessige tilnærmingen som et slags alternativ til strukturelle maktteorier om kjønn, så har et diskursivt maktbegrep vært lettere å integrere i mitt perspektiv. Når kropp, erfaring og makt forstås som transparente fakta og endelig appelldomstol, så fremstår psykoanalysen som en alternativ forklaring. Når de derimot ses som diskursivt formidlet, blir subjektanalysen, symbolanalysen og maktanalysen tre sider av samme sak. Makt, mening og motiv inngår i et komplekst samspill som skaper kjønn som sosialt og personlig fenomen. Jeg synes også at denne flerspektrede tilnærmingen har ryddet noe opp i kvinneforskningens svake metodepunkter – f.eks. tendensen til å forklare kvinner i et verdighetsperspektiv og menn i et kausalperspektiv (en klar forsømmelse mot Vilhelm Auberts klassiske metodepåbud: bruk samme forklaringsmodeller for høy og for lav!), eller tendensen til å forklare kvinners erfaringer som forvrengte når det gjelder f.eks. hangen til romantisk kjærlighet, men som umiddelbar erfaring når det gjelder f.eks. voldtekt. Både menns og kvinners erfaringer må i prinsippet analyseres ut fra både motiv, mening og makt.

Samtidig synes jeg også at poststrukturalismen selv har vært medvirkende til å skape en ny type enten/eller-tenkning. Joan W. Scott (1988) sier at kjønn har to betydninger som alltid må ses i sammenheng – *kjønn i hodet* (kjønn som en måte å betegne makt på, kjønn som diskurs) og *kjønn i verden* (dvs. den måte kjønn viser seg på hos menn og kvinner i deres praksis, i sosial interaksjon). Jeg ser en tendens i dagens teoridebatt til å la disse to perspektivene være alternative eller konkurrerende. Det kan f.eks. gi seg utslag i diskusjoner om hvorvidt en teori – f.eks. psykoanalysen – «bare» er en diskurs og derfor utelukkende er interessant som objekt for dekonstruksjon, eller om den også er interessant fordi den prøver å gripe noen fenomener i verden. Etter min mening er det poststrukturalistiske poeng at enhver diskurs *nettopp alltid er begge deler i en udelelig enhet*. At ting konstitueres diskursivt impliserer epistemologisk situerthet, men ikke nødvendigvis en ontologisk relativisme eller likegyldighet.

Et annet problem med poststrukturalismen er spørsmålet om hvordan vi omsetter en slik kompleks forståelse ikke bare til politikk, men også til *empirisk forskning*? Har syntesen blitt så innviklet at vi ikke kan gjøre annet enn å formulere den på intensjonsplanet? Språket er jo ikke bare et distribusjonssystem for makt, men også et redskap til å gripe og handle i verden. Trettheten av de poststrukturalistiske abstraksjoner handler for mitt vedkommende om at jeg ikke orker å oppholde meg for lenge i rene epistemologiske rom – jeg vil gjerne reflektere over mine begreper, teorier og metoder og deres epistemologiske forutsetninger, men bare hvis det betyr at jeg kan produsere noen bedre og mer interessante fe-

nomenbeskrivelser av den kjønnede subjektivitet slik den f.eks. leves av jenter og gutter. På den måten kan man også se denne historien som en sta fastholding av det faglige prosjektet som gir mening for meg – nemlig å forstå subjektet psykologisk – samtidig med at jeg har prøvet stadig å reformulere det på måter som tar inn de skiftende feministiske strømninger. Som subjekt er jeg en del av kulturen, men jeg har også en egen liten historie som fremstår som figur på grunn av de skiftende kulturelle baktepper.

Harriet Bjerrum Nielsen
forskningsleder
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo

Litteratur

- Bjerrum Nielsen, Harriet & Monica Rudberg. *Historien om jenter og gutter*. Universitetsforlaget, Oslo 1989.
- Chodorow, Nancy. *The Reproduction of Mothering*. University of California Press, Berkeley 1978.
- Dinnerstein, Dorothy. *The Mermaid and the Minotaur*. Harper, New York 1976.
- Keller, Evelyn Fox. *Reflections on Gender and Science*. Yale University Press, New Haven 1985.
- Gilligan, Carol. *In a Different Voice*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1982.
- Prokop, Ulrike. *Kvindelig livssammenheng*. GMT, Kongerslev 1978.
- Scott, Joan W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. I Joan W. Scott. *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York 1988.
- Ziehe, Thomas. *Ny ungdom – usædvanlige læreprocesser*. Politisk Revy, København 1983.

Noter

1. Innlegg holdt på det nasjonale forskerkurs

«Feminisme som kritikk», Vatnahalsen 15.–19.9.98.

2. Jeg var heller ikke begeistret for Gilligan, men det var av en annen grunn, nemlig hennes rent kognitive og moralfilosofiske forståelse av det psykologiske feltet. Den omsorgsmoral Gilligan mente kjennetegnet småjenter, hadde jeg sett utfoldet i praksis i f.eks jentenes venninneforhold – og det ga unektelig et noe mindre altruistisk bilde.
3. Det var denne objektreasjonelle forståelsen av kjønnsidentitet som ble grunnlaget for Monica Rudbergs og min bok fra 1989: *Historien om jenter og gutter*.
4. Det var interessant hvordan de fire innleiderne som på Vatnahalsen forsvarte relevansen av

psykoanalytisk teori for feministisk teori, brukte psykoanalysen til å teoretisere over begjæret på ulike måter: Rosi Braidotti og Kjell Soleim så psykoanalysen som en politisk/filosofisk teori om begjæret, Jorun Solheim så den som en symbolteori om begjæret og jeg altså som en psykologisk teori om begjæret. Dette henger nok sammen med at vi har ulik forskningsgjenstand: jeg vil forstå individenes ubevisste motiver som del av deres aktørposisjon, Jorun vil forstå kulturens ubevisste skrift på veggen, og Rosi og Kjell leter etter en alternativ subjektposisjon for politisk forandring. Et interessant spørsmål som vi i midlertid ikke kom videre med på Vatnahalsen, er om disse prosjektene har noe å si hverandre?

– Jeg savner en diskusjon

om implikasjonene av teoriene og begrepene vi bruker i det feministiske forskningsfeltet

Irene Iversen intervjuet av Gro Hanne Aas

Irene Iversen er professor i litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo siden 1991. Hun tok magistergrad i litteraturvitenskap ved Universitetet i Bergen i 1972 på avhandlingen *Innføring i Lucien Goldmanns litteratursosiologiske metode*. Store deler av avhandlingsarbeidet ble utført ved Ecole Pratique des Hautes Etudes i Paris i to perioder, 1967/68 og 1969/70, bl.a. hos Lucien Goldmann. I 1972 begynte Irene som forlagsredaktør i Pax Forlag. Etter at hun sluttet i Pax rundt 1980 var hun timelærer, så vitenskapelig assistent, forsker og prosjektkoordinator ved Nordisk institutt og ved Institutt for allmenn litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo før hun i 1991 ble ansatt som professor i litteraturvitenskap i en stilling med kvinnelitteraturforskning som spesialfelt.

For meg er imidlertid Irene fortsatt aller mest feministen i Kontrast-redaksjonen og Pax Forlag. I innledningen hun holdt på kurset på Vatnahalsen bekreftet hun at dette miljøet var viktig for hennes vei til kvinneforskning. Men vi fikk også høre litt mer om hennes fortid.

– Det var altså dette med livet før Pax...?

– Jeg er litt ambivalent til dette med å legge fram sin biografi. I amerikansk litteraturforskning er det visst en trend.

Enten er det eksistensialismens gjenkomst eller så er det uttrykk for en post-moderne, «medial» bevissthet, som flytter fokus fra forskningen til forskerens person og gjør litteraturkritikken til en form for «bekjennelseskritikk». Det kan

bli ganske hult. Dessuten er det unektelig litt paradoksalt at vi skal diskutere biografi og «bakgrunn» i kvinneforskningsmiljøet i en tid da den teoretiske tendensen går ut på å uttrykke stor skepsis til begrepet «erfaring». Men det kan vi jo komme tilbake til.

I alle fall fikk jo jeg og flere andre i oppdrag å snakke om «min vei til kvinneforskningen» på Vatnahalsen i høst (1998), og jeg kan vel se at det kan være relevant. Det er mye i min bakgrunn både før og under Pax-tiden som sikkert har satt preg på min faglige orientering og profil. Så jeg valgte å «komme ut» med min litt skumle bakgrunn.

Jeg kommer fra et arbeidermiljø i Bergen, og det betyr at jeg har vokst opp i en muntlig kultur. Familien min var dessuten utpreget «muntlig» på den måten at den var veldig politisk. Bergen var jo en «rød» by i mellomkrigstiden. Da Arbeiderpartiet ble splittet i 1923, gikk flertallet med i NKP, og fagforeningsmiljøet i Bergen hadde lenge et sterkt kommunistisk innslag. I min fars familie var mennene sjøfolk og bygningsarbeidere, gjerne først det ene så det andre, og de fleste var kommunister eller sympatisører som vi sa. Min bestemor, som var en veldig sterk kvinne og som jeg var knyttet til, var medlem av et «rødt» arbeiderhusmorlag og var alltid mye på møter, og i familiebesøkene ble det diskutert veldig mye politikk, både lønnspolitikk og partipolitikk. Men det ble også fortalt masse historier. Min mor var innflytter fra Helgelandskysten. Hun var sydame og husmor og var nok på noen måter undertrykt i min fars familie. Det har jeg skjønnet senere. Senere har jeg også hørt mye mer av hennes historier. Men i barndommen var det nok min far, hans forhold til fagforeningen, arbeidskamerater og familie

og politikk, som dominerte mitt liv. Han ble etter hvert fagforeningsformann, og han arbeidet som de fleste faglige tillitsmenn: de forhandlet, utarbeidet forslag og ledet møter og holdt taler uten egentlig å trenge å skrive noe. Organisasjonslivet ga dem en formell skolering og en sterk muntlig formuleringsevne.

På en måte gikk jeg i min fars fotspor helt fra barndommen. Åtte år gammel ble jeg med i «Pionerene», som i prinsippet var en upolitisk barneorganisasjon, men som Håkon Lie sikkert kalte «krypto-kommunistisk». Aktiviteten besto i at vi sang, danset folkedans og reiste på turer og leirer. Hver jul danset vi folkedans på utallige juletreffester for bergenske fagforeningsbarn. Men det var jo også et politisk aspekt i det hele. Vi lærte oss møteorganisering, møteledelse og debattteknikk og leste «Tillitsmannen» av Gerhardsen. Vi lærte også om arbeiderbevegelsens historie og fikk nok inn en del marxistisk tankegods. Men den politiske påvirkningen var faktisk ikke entydig. Mange av lederne var ekskluderte kommunister, og slik ble jeg tidlig klar over stridighetene i NKP-miljøet. Og de kvinnelige lederne var veldig likestillingsorienterte. De fleste hadde jobb, noen på fabrikk og var aktive i fagforeningsarbeid, og de innprentet oss jenter at vi skulle ta like mye ansvar og ta like mange lederoppgaver som guttene. 8. mars var den store dagen ved siden av 1. mai.

Det kunne være en påkjenning å være «kommunistbarn» i 1950-åra, men jeg fikk faktisk en slags aksept for det i gaten og på skolen. Og jeg tror at miljøet der stimulerte meg til læring, og også fikk meg til å ta egne valg. For eksempel å begynne på gymnaset og senere på universitetet. Begge deler vakte skepsis hjemme, høyere utdanning var jo noe

fremmed, som skapte usikkerhet. Men da jeg først valgte det, fikk jeg støtte.

– *Hva var det som brakte deg til Paris og miljøet rundt Lucien Goldmann?*

– Etter hvert ble forholdet mitt til NKP mer komplisert. Den første store krisen kom i 1956, «under Ungarn». Da meldte min far seg ut av NKP, og jeg ble plutselig klar over hvor mye frustrasjon han hadde gått med. Jeg hørte om og leste Krutsjovs hemmelige partirapport, og på 1960-tallet sympatiserte jeg med «eurokommunismen» og trodde det skulle bli mulig å gjøre opp med fortidens «feil». Samtidig ble jeg medlem i Sosialistisk studentlag – Sos.stud. – som i Bergen var et spennende og åpent miljø, med alle varianter av sosialister. Laget satte blant annet kvinnepolitikk på dagsordenen i studentersamfunnet, og knyttet ofte de politiske diskusjonene til en filosofisk fundert fagkritikk.

Den fagkritiske strømmingen gjorde det sikkert lettere for meg å velge et «politisk» emne til magistergraden. Jeg hadde fransk som fag, og ble veldig begeistret da jeg oppdaget en fransk litteraturforsker, Lucien Goldmann, som skrev om forholdet mellom litteratur og samfunn. Han representerte det jeg oppfattet som en udogmatisk, marxistisk litteraturteori som knyttet an til de før-marxistiske teoriene til Georg Lukács. Så høsten 1967 dro jeg til Paris for å følge Goldmanns seminarer og skrive magistergrad i litteraturvitenskap om hans teorier.

I Paris fikk jeg konfrontert mitt dogmatiske marxistiske tankegods med kritisk og strukturalistisk teori, og deltok også i den etter hvert altomfattende politiske bevegelsen på universitetet og i de kulturelle og politiske foraene. Vinteren

1967–68 var studentbevegelsen fortsatt anti-autoritær og nytenkende, og det ble tydelig at kommunistene verken klarte eller ville tenke nytt. Så kom også invasjonen i Praha og satte et endelig punktum for min lojalitet til NKP.

Noe av det faglig viktige som også skjedde, var at jeg ble kjent med Julia Kristevas introduksjon av den russiske kulturteoretikeren Mikhail Bakhtin. Julia Kristeva var jo også i Paris, hun startet der som student hos Goldmann. Hun presenterte Bakhtin for franske lesere, og betonte hans kritikk av den formalistiske strukturalismen. Gjennom beskrivelsen av det karnavaleske eller latterkulturen og i sitt begrep om den dialogiske teksten gir Bakhtin begreper om det som «destabiliserer» de sosiale og kulturelle strukturene. Politisk var dette en teori i tråd med den antiautoritære tendensen i 1968-opprøret, og jeg brukte Bakhtin som et moment i kritikken av den strukturalistiske teoridannelsen og av den dogmatiske marxistiske estetikken.

De to tingene hører til dels sammen. I den strukturalismen som ble utviklet i Paris-miljøene i slutten av 1960-åra, var det en sterk, marxistisk preget tendens som til dels var veldig deterministisk. Louis Althusser sto som den fremste representanten for en marxistisk strukturalisme, med sitt begrep om «overbestemmelse» og sitt skille mellom «ideologi» og «sann», objektiv vitenskap. Lucien Goldmann var ofte i konfrontasjon med Althusser, og jeg opplevde ham som mye mer kritisk i sin teori om historiske og sosiale «bevissthetsformer». I likhet med den tyske, kritiske teorien, avviste han å lage et skarpt skille mellom ideologi og vitenskap og betonte de mentale og sosiale strukturenes historiske og «foreløpige» karakter.

Ved siden av å følge Goldmanns seminarer fikk jeg også impulser fra folk som kom som gjesteforelesere hos ham. Jeg fikk høre Adorno, den tjekkiske strukturalisten Mukarovsky og den italienske avantgardeteoretikeren Eduardo Sanguinetti, og så gikk jeg selvsagt på forelesninger hos Roland Barthes, Pierre Bourdieu og de andre storhetene som underviste i litteraturteori og kulturanalyse på «Ecole Pratique».

Feministisk forskning var jo helt fraværende i Paris på den tiden, men jeg tenkte ikke så veldig mye over det. Men jeg merket meg at kjønnsrollemønsteret ofte var tradisjonelt. Jeg husker veldig godt at Goldmann fikk voldsom motbør fra de kvinnelige doktorgradsstudentene en gang han tok opp likestilling. Han antydte at når likestillingen kom til Frankrike måtte det gå på bekostning av det tradisjonelle franske kjøkken.

– *I ettertid virker jo dette nesten som et eventyr. Hvordan i all verden var det å komme tilbake til gamlelandet?*

– Med alt som skjedde politisk og sosialt i 1960-åra, var det vanskelig å bli fort ferdig med magistergraden. Jeg giftet meg, ble skilt i 1969, men jeg hadde ikke noen store sorger. Jeg arbeidet også som lærer i halvannet år. Det var ikke så bra for framdriften i studiene, men jeg opplevde tiden som morsom og interessant og var ikke så bekymret for forsinkelsene.

Men det ble en stor nedtur da jeg kom tilbake til Bergen fra Paris i 1970. Da var jeg utmeldt av NKP og hadde dermed mistet et sosialt miljø, og så oppdaget jeg at mange av mine venner fra Sos.stud.-miljøet hadde gått hen og blitt marxist-leninister, ja, stalinister! Mens jeg selv

hadde gått motsatt vei, var reflekterte og udogmatiske folk blitt politisk innskrenket og fiendtlige til alle som ikke var «rettroende». Derfor opplevde jeg det nesten som en redning da jeg fikk en kjæreste som bodde i Oslo og som dro meg inn i Kontrast-miljøet. Jeg flyttet etter hvert til Oslo, og i 1973 ble jeg engasjert som forlagsredaktør i Pax.

Kontrast var blitt radikalisert sammenliknet med perioden da Hans Fredrik Dahl startet opp. Helge Rønning hadde gitt redaksjonen over til et redaksjonskollektiv, og jeg opplevde miljøet som veldig spennende. Blant redaksjonsmedlemmene var det filosofi-, litteratur- og historiestudenter, pluss samfunnsvitere og journalister. Tendensen var venstresosialistisk, med orientering mot rådssosialisme og kritisk teori. Vi diskuterte, skrev og hentet inn stoff om alt mulig, fra universitetspolitikk, litteratur og filosofi over familiens død til bolig- og regionalpolitikk. Midt i politiseringen hadde redaksjonen en god porsjon journalistisk teft, og laget nærgående analyser av den norske makteliten og et nummer om Bergenskapitalismen. Etter hvert ble også kvinnebevegelsen et tema, og det kom flere kvinner i redaksjonen.

Politisk ble de tidlige syttiåra enda mer hektiske enn sekstiåra. Etter å ha tatt magistergraden i 1972 var jeg et halvt år i Bergen, og der ble jeg med i de nye kvinnegruppene som skulle gå inn i Kvinnefronten. Men vi var kritiske til den marxist-leninistiske dominansen i Kvinnefronten, så vi dro i flokk til landsmøtet i Oslo for å bekjempe ml-tyranniet, men det var vi som ble ettertrykkelig nedkjempet. Så engasjerte jeg meg i danningen av Sosialistisk Valgforbund og SV, samtidig som jeg var med i en kvinnegruppe på siden av Kvinnefronten, som

vi kalte Gruppe 8. Der diskuterte vi alt fra *Fri oss fra kjærligheten* av Suzanne Brøgger og egne forhold og ekteskap, til likestillingsloven og strategien for kvinnekamp i SV. En tid satt jeg også i kvinnepolitisk utvalg i SV, og senere var jeg med og dannet «Brød og roser», det var vel i 1977.

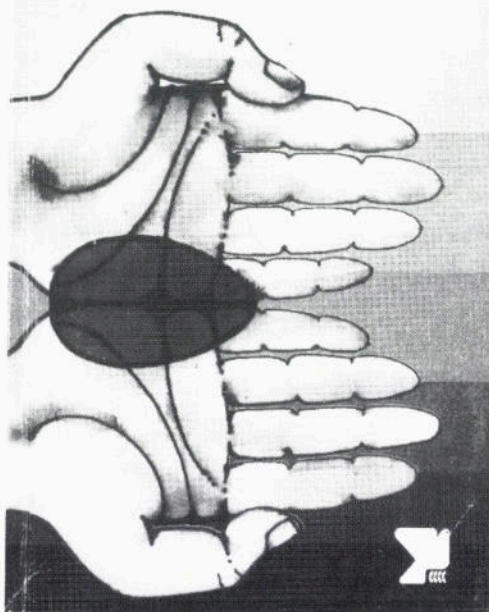
«Det finnes faktisk kvinner som er store forfattere»

– Hva bevirket til overgangen fra det en noe upresist kan kalle en mer allmenn kritisk posisjon til å jobbe med kvinnelitteratur og kvinneforskning? Din første kvinneforskningsartikkel kom i Kontrast (7/1973). Den var skrevet sammen med Irene Engelstad og Jofrid Eriksson og het «Myter og erfaring – undertrykkelsens mønstre vist av fire kvinnelige forfattere». Artikkelen handlet om Cecilie Løveid, Bjørg Vik, Liv Koltzow og Marit Paulsen. I boka *Et annet språk* – analyser av norsk kvinnelitteratur (flere forfattere) som kom på Pax i 1977, finnes det et tre siders vedlegg som i innholdsfortegnelsen står oppført som «liste over nyere artikler og bøker om kvinne-debatten». Av denne oversikten ser vi at dere var tidlig ute med Kontrast-artikkelen i 1973, ifølge denne lista var det ikke publisert mye kvinneforskning før dere: foruten Virginia Woolf er Karin Westmann Berg, Mary Ellmann og Susan Koppermann Cornillon oppført med utgivelser før 1973.

– Det som bevirket den forandringen var selvsagt først og fremst kvinnebevegelsen, som kom nesten som en flom. I dag kan det virke helt latterlig at noen kom til «erkjennelse» av at det finnes store for-

Et annet språk

Analysér av norsk kvinnelitteratur
Mai Bente Bonnevie, Bodil Espedal, Irene Engelstad,
Jofrid Eriksson, Irene Iversen, Marianne Koch Knudsen,
Merete Rød Larsen, Karin Beate Vold, Anniken Young,
Janneken Øverland.

Boka er utgitt av Pax forlag, Oslo 1977.

fattere som er kvinner. Men vi var altså tre nylig uteksaminerte kvinnelige akademikere, to cand.philol.'er og en mag.art., som opplevde det som en nyhet. Vi hadde knapt hørt noe om det under våre studier av norsk og fransk litteratur, eller av «verdenslitteraturen» for den saks skyld. Men nå oppdaget vi altså de kvinnelige forfatterne og merket samtidig at det interesserte de nålevende kvinnelige forfatterne som vi skrev om.

– Var det å virke i et forlagsmiljø viktig for å få opp kvinneforskning i litteraturvitenskap? Og hva med forholdet eller ikke-forholdet til universitetet?

– Vi hadde en kjempefordel i at vi hadde et tidsskrift og et forlag som vi kunne bruke, begge med ganske stort oppland. Vi kunne sette i gang nyutgivelser, for eksempel av Amalie Skrams verker, en forfatter som var nesten helt marginalisert i norsk litteraturhistorie.

Etter hvert fikk jo Irene Engelstad stipend ved Universitetet i Oslo for å skrive nettopp om Amalie Skram, og Janneken Øverland fikk stipend for å skrive om Cora Sandel, så det ble en åpning for å arbeide med kvinnelitteratur i academia. Irene Engelstad og jeg søkte også timelærermidler for å undervise om kvinnelitteratur. Vi fikk ikke midler ved Nordisk institutt, men ved Institutt for sosiologi, og holdt seminar i to omganger. Seminarene ble viktige for vårt videre samarbeid. Vi diskuterte nyere tekster ut fra strukturalistisk og feministisk teori, og ut fra psykoanalyse. Jeg kjente godt Juliet Mitchells *Women's Estate* (1966), som jeg hadde skrevet etterord til da den kom i norsk utgave i 1973 (Kvinnens lodd). Nå brukte vi hennes *Psychoanalysis and Feminism* (1974) som hovedlitteratur i en av seminarrekkene. Det som var felles for oss tre som skrev Kontrast-artikkelen i 1973, var at vi så store muligheter i den strukturalistiske tekstanalysen, men at vi også så det begrensende i den. For meg var strukturalismen en sosiologisk orientert teori, i den forstand at den handler om kulturelle koder, den har hele tiden et potensial for å være en kulturteori. Irene Engelstad så den som et redskap for å lese tekster psykoanalytisk, slik utforsket vi tekstteorien og diskuterte hvordan eller om den kunne brukes til å lese kvinnelitteratur og kvinnelige plott. På samme måte diskuterte vi psykoanalytisk tekstteori. Danske Pil Dahlerup var en inspirator, og hun gjorde oss opp-

merksom på betydningen av Freuds begreper om forskyvning, fortetting og forvrengning. Dette forsøkte vi å utvikle i konkrete analyser.

Nå var kombinasjonen av litteratursociologi og psykoanalyse som Irene Engelstads og mine arbeider representerte, relativt vanlige i litteraturforskningsmiljøet i Skandinavia på denne tiden, men vi forsøkte altså å bearbeide dette til en form for metode, som vi etter hvert skrev ut i artikkelen «Tre tilnærmingsmåter til kvinnelitteraturen» i *Et annet språk* (1977).

Jeg har bestandig syntes at psykoanalytisk tekstteori er morsom, men det var egentlig ikke min spesialisering. I dag er det helt uunngåelig for meg å arbeide med det, fordi så mye feministisk litteraturteori handler om det. Irene Engelstad, derimot, er faktisk blitt mer skeptisk til denne tradisjonen, hun mener at den arbeider med en ensidig forståelse av psykologi. Jeg er forsåvidt enig i at det nesten er slik at litteraturfaget er det siste dogmatiske psykoanalytiske miljøet, mens faget psykologi langt på vei har forlatt den freudianske ortodoksien.

Kjernen i forfattergruppen bak *Et annet språk* var hovedfagsstudenter på Nordisk institutt – gruppen ble noe bredere etter hvert. Det var et typisk entusiasme-prosjekt. Vi hadde ikke engang forventninger til at denne typen arbeid kunne foregå på universitetet. Men vi arbeidet hardt, det var diskusjoner og arbeid på kvelder og i helgene i nesten to år.

– Så i Pax-miljøet var det uproblematisk å jobbe med kvinnelitteratur og kvinnetemaer? Kan en gå så langt som å si at forlaget var én type ekstern faktor som medvirket til kvinneforskningens etablering i offentligheten og etter hvert ved universitetene?

– Ja, det var tilfellet i hele Europa og også i USA. Forlagene interesserte seg for den feministiske forskningen lenge før universitetene. I Pax var det stor entusiasme for kvinnefaglige temaer, og den første boken jeg var forlagsredaktør for var *Myten om den gode mor*, som kom ut i 1973 med Hanne Haavind som fagredaktør. Prosjektet ble til gjennom et forlagsinitiativ, vi så en diskusjon som ble ført i det psykologiske fagmiljøet om morsrollen, og ba Hanne Haavind om å lage en skribentgruppe som kunne ta den opp. Vi tok flere slike initiativer og ble vel en viktig pådriver i utviklingen av norsk kvinneforskning, selv om det selvsagt var snakk om en toveiskommunikasjon.

I denne sammenhengen vil jeg forresten framheve at for meg ble det faglige og politiske samarbeidet med nyfeministene veldig viktig. Jeg samarbeidet med dem i opposisjonen mot ml-erne og likte veldig godt spirten deres. Nyfeministene var ekte antiautoritære, ofte anarkistiske i stilen, men samtidig veldig faglig grundige og reflekterte omkring kjønn og politikk. Basisgruppene deres var mye mer enn bevisstgjøringsgrupper. De påtok seg å utrede viktige politiske spørsmål, som sysselsettingsmønstrene for kvinner, oljepolitikken, som var ny da, og ikke minst likestillingsloven. Dessuten hadde de humor, kreativitet og sans for ironi. For meg ble det en veldig stimulerende kontakt, og jeg er fortsatt veldig glad i mange av dem som jeg traff i den sammenhengen. Pax hadde stor nytte av deres kompetanse, og vi ga ut flere debattbøker ut fra ulike «saksorienterte» kvinnegrupper, som boka *Skal vi sprelle med?*, der Tove Stang Dahl var en av initiativtakerne. Mye av det som ble tenkt og laget ga også stoff til

Kvinnens årbok, som kom i flere år.

Jeg blir ofte sur over at det bildet som gis av 1970-åras kvinnebevegelse, det er så fortegnet. Vi som ikke lot oss kue av ml-ernes dominans hadde det veldig morsomt sammen, og jeg opplevde tiden som kreativ og personlig frigjørende. I *Kvinnens årbok* sto det for eksempel en beretning om en «Hekseaksjon» som noen nyfeminister og andre laget på Karl Johan. Gateteater var jo et mye brukt politisk virkemiddel, i tråd med den antiautoritære bevegelsen, og hekseoppstoget skulle la den groteske kvinneligheten, eller forestillingen om den, utspille seg i vårt mest borgerlige gaterom. Denne formen for «galskap» eller utagering sto ikke i motsetning til faglig saklighet. Det gjorde heller ikke de utallige festene, der vi danset og diskuterte kropp, sex, ekteskap, parforhold, lesbiskhet, heterofili osv. pluss parti- og kvinnebevegelsesstrategi.

Å lage historie(r)

– *I innledningen til første bind av Norsk kvinnelitteraturhistorie (1988) begrunner dere hvorfor dere har gjort et litteraturhistorisk utvalg som består i at dere ikke skriver om mannlige forfattere. Gjennom fokuseringen på kvinner får dere og fram det dere kaller enboksforfattere, og tydeliggjør på den måten at mange kvinner var forfattere, særlig på 1800-tallet. Dere utmynter også begrepet «den kvinnelige litterære kulturen», som nettopp signaliserer at her har det vært mange aktive kvinner, men få som har fått plass i kanon.*

– Irene Engelstad og jeg, som begynte

NORSK KVINNELITTERATUR HISTORIE

BIND 1 · 1600-1900

Boka er utgitt av Pax forlag, Oslo 1988.

arbeidet med prosjektet «Norsk kvinnelitteraturhistorie», var opptatt av en diskusjon som hadde gått i det litteraturvitenskapelige miljøet. Diskusjonen resulterte bl.a. i en bok i 1983, *Om litteraturhistorieskriving*, der bl.a. Atle Kittang og Per Meldahl la fram en kritisk analyse av litteraturhistorien som sjanger. Prosjektet var inspirert av Hayden Whites *Metahistory* (1973) og av den fagkritiske debatten som fulgte utgivelsen av *Norges litteraturhistorie* i 1975. Poengene var dels at litteraturhistorie er en sjanger som konstruerer en nasjonal myte og en «fortelling» om nasjonens historiske utvikling til «moden manndom», lik utviklingsromanens formel, dels at den har reprodusert en historisk-biografisk litteraturforståelse. Irene Engelstad og jeg ville ta utgangspunkt i disse observasjonene og prøve å unngå å gå i en liknende felle, for eksempel ved å erstatte den nasjonale

(mannlige) myten med en ny kvinnehe-roisering. Derfor skrev vi en liten artikkel i Norsk litterær årbok i 1985 som vi kalte «Glemte heltinner, gale kvinner eller bare mange forfatterinner? Om å skrive kvinnelitteraturhistorie».

Det er synd at vi ikke klarte å markere oss skikkelig med artikkelen. Jeg skulle ønske vi hadde lagt mer tyngde i å framheve at vi foreslo å skrive kvinnelitteraturhistorien ut fra en sjanger- og institusjonshistorisk analyse av den litterære utviklingen og at dette var en utfordring til hele litteraturforskningsmiljøet. Jeg mener at vi hadde noe viktig å fortelle og at vi også langt på vei klarte å gjennomføre det perspektivet vi ville. Blant våre mannlige fagfeller har det skjedd noe rart etter den «fundamentale» litteraturhistoriekritikken i 1970-åra. Mens noen ganske enkelt har konkludert at det å skrive litteraturhistorie er et umulig prosjekt, har andre prinsippløst latt seg engasjere til å skrive biografisk organiserte framstillinger, akkurat slik litteraturhistorie som de store forlagene vil ha.

Det var altså ikke lett å gjennomføre en slik kritisk litteraturhistorieskriving. Forskningsrådet lot det være et skikkelig lavbudsjettprosjekt. Av oss fem i redaksjonen var bare en fullt ansatt på prosjektet, de andre fikk noen månedeverk. Redaksjonsmøtene hadde vi hjemme og på hytter. Arbeidsseminarene for de rundt 25 medarbeiderne var billige arrangementer. Vi smurte ganske mange rundstykker i løpet av det prosjektet.

– I forordet er dere også tydelige på valgene som må tas selv når en skriver «ren» kvinnelitteraturhistorie. Dere vil fokusere på endringene av litterære normer, noe av det som er spesifikt ved diktningens historie. I stedet for en biografisk

tilgang legger dere «[...] vekt på utviklingen og forandringene i de store litterære genrene: lyrikken, dramaet, novel-len og romanen». Dere tilstreber å ta opp de kvinnlige forfatternes forhold til estetiske, språklige og sjangermessige normer, og til den litterære institusjonen: mediene, kritikken, forfattermiljøene og forlagene.

– Den forståelsen som vi i utgangspunktet hadde av hvordan en burde gå inn i litteraturhistoriske framstillinger og problemstillinger – hvordan vi skulle fokusere på periodiseringer og sjangere – ble selvfølgelig ganske vanskelig å overføre til de andre medarbeiderne. De hadde andre jobber og andre prosjekter, og vi kunne ikke tvinge dem til å følge vårt opplegg. Likevel mener jeg at vi laget en ny ramme for å beskrive den litterære utviklingen historisk, en ramme som tok til følge den tidligere fagkritikken (som forresten er blitt stadig mer aktuell også i andre sammenhenger). Men da vi var ferdige, måtte vi også innse at vi nok skuffet mange av leserne våre ved ikke å ha mer biografisk stoff. Vi fikk negativ tilbakemelding på forsøket på å løsrive oss fra biografien.

Det er vel også en av grunnene til at uansett hvor kritiske folk har vært, så ender de med å skrive i den biografiske sjangeren. Øistein Rottem bruker det også som argument når han har skrevet sin helt tradisjonelle framstilling av nyere norsk litteraturhistorie. I pressen fikk vi likevel positiv kritikk, og selv om *Norsk kvinnelitteraturhistorie* ikke fikk mange jubelrop i det akademiske miljøet, har det jo kommet en anerkjennelse gjennom at flere av oss i redaksjonen til slutt er blitt professorer. Men jeg er fortsatt bitter over at både Irene Engelstad og Janneken

Øverland måtte slutte på universitetet for å bli forlagsredaktører. Irene Engelstad er senere blitt professor II. Her lot universitetet seg tappe for ressurser.

Nordisk kvinnelitteraturhistorie

– I forordet til Norsk kvinnelitteraturhistorie sies det også klart at verket på flere måter utgjør en kritikk av tradisjonell litteraturhistorisk framstilling. I Vatnahalsen-innledningen var du enda skarpe-re i kritikken av konvensjonell litteratur-historieskriving, og du antydte også at kritikken rammer noen av kvinnelitteraturhistoriene. Hva er hovedinnholdet i denne kritikken?

– Jeg var med på planleggingen av den nordiske kvinnelitteraturhistorien. Den startet allerede i 1980, og det var meningen at vi alle skulle delta også i dette prosjektet. Men samtidig søkte vi midler til en norsk kvinnelitteraturhistorie, fordi vi mente at det var viktig for å få et forskningsmessig grunnlag for å kunne skrive de norske bidragene. Det ble etter hvert for tungt å ha redaksjonelt ansvar for begge prosjektene, og heldigvis fikk vi inn en ny gjeng, en ny generasjon, representert ved Rakel Christina Granaas, Anne Birgitte Rønning og senere Unni Langås, som tok ansvaret for de norske bidragene til den nordiske kvinnelitteraturhistorien.

For min egen del fortsatte jeg likevel å delta i det nordiske prosjektet, og det har jeg vært glad for. Vi hadde en veldig god arbeidsgruppe på 1800-tallsbolken. Det var et betydningsfullt forskernettverk som ble opparbeidet, og det har vist seg å være fruktbart i flere sammenhenger. Da Anne Birgitte Rønning og jeg begynte

arbeidet med boka *Modernismens kjønn* hadde vi for eksempel et godt utgangspunkt i at vi visste hvem som forsket på dette i Norden.

Jeg har imidlertid vært kritisk til at den nordiske redaksjonen ikke var villig til å tenke igjennom premisene for å skrive litteraturhistorie. Den nordiske kvinnelitteraturhistorien er jo mye større anlagt enn den norske. Forleggeren (Merete Riis i Rosinante, som senere gikk inn i Munksgaard forlag) skaffet utrolig mye ressurser og la opp til en flott og kreativ layout og stilte krav til bidragsyterne om å skrive godt. I forhold til den norske fikk prosjektet slik sett mer luft under vingene, og de fem bindene (1993–1999) er jo blitt et imponerende bidrag.

Men metodisk har prosjektet etter mitt syn svakheter. Verket er preget av det

poststrukturalistiske paradigmeskiftet blant annet på den måten at redaksjonen valgte å organisere stoffet ut fra en serie metaforiske bestemmelser både av de store og mindre periodene, samtidig som det viste seg at de måtte holde fast på det biografiske prinsippet i stor grad. Jeg synes det er OK at de ville ta konsekvensene av den såkalte retoriske vendingen, og være bevisste på at enhver sakprosa-tekst også har elementer av det litterære, det fiktive. Det viste seg imidlertid at dette ble overordnet, og det kom aldri noen metahistorisk diskusjon, for eksempel rundt periodeinndelingene, av hva det vil si å anlegge et nordisk perspektiv og hva det betyr å lage metaforiske bestemmelser av de historiske periodene. Alt i alt har de fem bindene fått en påfallende teleologisk aura gjennom bruken av overskrifter, og vektleggingen i forhold til de ulike periodene innebærer etter mitt syn alvorlige forenklinger. Særlig beklagelig synes jeg det er at en viktig, utopisk og moderlighetsdyrkende tendens i 1800-tallets kvinnelitteratur er blitt nedtonet gjennom redigeringen av perioden, fordi den skulle passe til overskriften «Fedrenes hus». Jeg forsøkte å ta denne diskusjonen på de nordiske møtene, men ble hardt tilbakevist og ble nok oppfattet som ubehagelig. Men diskusjonen har kommet opp senere, og i dag er det en ganske selvkritisk vurdering i miljøet, som sikkert kommer til nytte.

– I forlengelsen av dette passer det kanskje å ta opp spørsmål om forholdet mellom kvinneforskning, kjønnsforskning og feministisk litteraturteori? I innlegget «Fra kvinne til kjønn? Et skifte?» tar du opp hvorvidt overgangen til kjønnsforskning representerer en innsnevring av forskningsfeltet som kvinneforskningen

Irene Iversen og Anne Birgitte Rønning (red.)

Modernismens kjønn

Boka er utgitt av Pax forlag, Oslo 1996.

har hatt og en svekking av dens drivkraft.

– Jeg ser det slik at kvinneforskningen har hatt sin drivkraft og sin erkjennelsesinteresse knyttet til kvinnes undertrykte situasjon, og at det også får forskningen til å fungere kritisk. Fordi kvinnene er marginale eller undertrykte, har kvinneforskningen skapt redskaper som gjør det marginale og undertrykte synlig, mer enn i vitenskap som inntar maktens perspektiv. «Kjønnsperspektivet» kan på den ene siden gjøre det vi driver med mer «spiselig» og lettere integrerbart, men det risikerer også å gjøre den kritiske dimensjonen mindre påtrengende for oss som forskere og kan dermed tømme forskningsfeltet for dets energi.

Men så kan vi selvfølgelig også si at kjønnsperspektivet gir en bedre mulighet til å se på hva som kan ligge som feilkilder i kvinneforskningsperspektivet. Det er svakheter ved å definere feltet som kvinneforskning også. For det første kan det utdefinere analysen av menn og mannlige tekster, og det kan skape en forestilling om at hvis en bare inntar en kvinneposisjon så har en fått et tilstrekkelig godt utgangspunkt til å være faglig kritisk. Jeg selv holder meg mer og mer til begrepet feministisk litteraturteori, jeg vil unngå å skape inntrykk av at enhver kvinne som beskjeftiger seg med (kvinnens) litteratur automatisk har et teoretisk eller kritisk perspektiv. Problemet med å gjøre dette i Norge, er at begrepet feminisme fortsatt kan se ut til å ha en dårlig klang for mange, kanskje fordi marxist-leninistene definerte feminismen som borgerlig kvinnesak. Men det må vi vel snart komme over.

Kjønnsforskningsperspektivet skaper bevissthet om at vi som forskere alltid er «innskrevet» i en kjønnsdikotomi og at

vi dermed risikerer å reproducere de rigide, konvensjonelle oppfatningene av det kvinnelige og det mannlige. Kjønnsparadigmet har brakt inn spørsmål som: Hva konstituerer vår vitenskapelige diskurs?, og hvordan er de vitenskapelige diskursene konstituert gjennom kjønnsdikotomien? Det fine med forskerkurs er at vi «eldre» kvinneforskere får teoretiske utfordringer fra de yngre. Jeg ble oppmerksom på at de yngre til dels har en annen teoretisk trening enn oss. Det som gjelder for dem, er kjønn som konstruksjon og kjønn som diskurs.

– Vil det si at du mener at de ulike perspektivene ikke utelukker hverandre?

– Ja, kanskje. I alle fall er det helt sikkert at de fleste av oss veksler mellom ulike paradigmer. Men det jeg er opptatt av og som slo meg etter kurset på Vatnahalsen, er at det ofte er for liten vilje til å sette egne teoretiske begreper på prøve. Samtidig som noen av de yngre absolutt vil bort fra kvinneperspektivet og anklager «kvinneforskerne» for en tendens til essensialisme, ble det for eksempel stilt sterke krav under og etter seminaret om å snakke om sin «lesbiskhet». Men her ser jeg faktisk en «fristelse» til essensialisme. Her blir det plutselig lov eller til og med et krav å snakke om hva en er; hvilken identitet en har som sosialt og seksuelt vesen.

Jeg synes ikke at dette kravet er så forskjellig fra det som ligger i det tradisjonelle kvinneforskningsperspektivet. Det paradoksale er at det kommer fra forskere som hevder at for dem er det bare den poststrukturalistiske forståelsen av kjønn som gjelder, det vil si en forståelse av kjønn som noe ikke-fastlagt, ustabilit, noe som er i bevegelse. Noe som til

og med ikke kan begrepssettes gjennom faste kategorier. Jeg ser det kritiske i denne poststrukturalistiske forståelsen. Jeg oppfatter den som et korrektiv til identitetstenkningen. Men diskusjonen om lesbiskhet som forskningsmessig fundament bekrefter for meg at denne teorien ikke kan være logisk konsistent.

Her kommer vi tilbake til erfaringsbegrepet. Poststrukturalismen har jo med brask og bram forkastet referansen til en «kvinnelig» eller for den saks skyld «kjønnet» erfaring. Men referansen til en «lesbisk» erfaring som relevant for forskersubjektet ser ut til å være så viktig for noen at de er villige til å overse poststrukturalismens hovedpoeng om at all erfaring er skapt gjennom diskursene, at kjønnet ikke sitter i kroppen, men i hodet, i språket. Da er det vel hodet og språket vi skal gjøre noe med. Vi skal ikke diskutere livene våre eller vår vei til kvinneforskningen for den saks skyld. Det var synd vi ikke fikk diskutert dette paradokset på Vatnahalsen, men jeg regner med at det kan skje i andre sammenhenger.

Jeg har fra starten vært skeptisk til den poststrukturalistiske, såkalt «retoriske» eller «litterære» «vendingen». Den har innebåret en absoluttering av det diskursive og språklige, som jeg mener det ikke er mulig å ta konsekvensen av fullt ut, verken praktisk eller filosofisk. Jeg observerer at dette nå også er Toril Mois standpunkt, selv om hun i *Sexual/Textual Politics* i 1985 krevde at den feministiske forskningen måtte anerkjenne poststrukturalismen som den eneste «moderne» forståelsesrammen. Det henger kanskje sammen med at hun ligger i polemikk med Judith Butler, som jo har det mest gjennomførte retoriske og konstruktivistiske perspektivet på kjønn, og

som jo også er professor i retorikk.

Jeg har en viss sans for noe Torill Steinfeld en gang sa, om at litteraturvitenskapen har fått en pretensjon om å være en overvitenskap. Jeg vil riktignok si at teorifiendtligheten i deler av nordistmiljøet, som Torill Steinfeld tilhører, kan være like ille. Men den såkalte *literary turn* som for eksempel Hayden White har bidratt til, har betydd en intens fokusering på de vitenskapelige diskursenes litterære og retoriske momenter i mange andre disipliner, som historie, sosiologi, antropologi, og det har nok bidratt til en viss hybris i det litteraturvitenskapelige miljøet. En har hatt en tendens til å tro at vi gjennom retorikken og diskursanalysen sitter både med den absolutte kunnskapen og med instrumentene til sosial forandring, som altså antas å ligge i språket.

Vi trenger mer metateoretisk refleksjon

– *Men du er vel ganske opptatt av å føre en teoretisk diskusjon selv? På Vatnahalsen var du jo inne på at det trengs mer metateoretisk diskusjon.*

– Det jeg vel også sa på Vatnahalsen, var at jeg ikke synes at vi har drevet så mye med metateori. Jeg savner en metadiskusjon om teoridannelsene i det feministiske forskningsfeltet. Det har vært en tendens til å ta opp teorier og begreper nok så ukritisk – «nå er det dette jeg driver med» – uten å se på implikasjonene i egen begreps- og teoribruk. Det gjelder for eksempel ønsket om å lage diskursanalyser. Hvem kan si hva diskurs betyr? Bruker en det slik Foucault gjør – og hva innebærer i så fall det – eller bruker en

det lingvistiske diskursbegrepet til Émile Benveniste? Her har vel også vi lærere forsømt oss. Jeg mener at det absolutt kan være grunn til å diskutere Foucaults diskursanalyse nøyere og se på hvilke implikasjoner den har for den feministiske forskningen.

Det er ikke minst gjennom historikeren Joan Scott at diskursbegrepet er blitt aktualisert, og det er også hun som har tatt opp kritikken av kvinneforskningens referanse til erfaring. For henne er all erfaring diskursiv, språklig satt. Dermed hevder hun også at det er umulig å påberope seg den kvinnelige erfaringen som utgangspunkt for forskning. Dette blir ganske konsekvenstungt, det ser vi av hennes polemikk mot Linda Gordon, som ønsket å forske på erfaringene til fattige kvinner og ugifte mødre. Vi ville komme i samme diskusjon om det gjaldt kvinner i u-land. For Scott er troen på at en kan få tilgang til sine forskningsobjekteters «virkelige» erfaringer en tankefeil. Erfaringer finnes bare tilgjengelig som diskurser.

På ett nivå kan dette fungere som en vitenskapsteoretisk påminning, i tråd med tenkemåten i kritisk teori, om at vi aldri kan være uhildet eller stille oss utenfor vårt forskningsobjekt og heller ikke kan finne objektet i «ren», objektiv tilstand. Jeg tror likevel ikke vi skal forveksle det poststrukturalistene sier med en kritisk eller hermeneutisk posisjon, som sier at vår «horisont» som forsker alltid vil være preget av vår posisjon (i verden og i historien). Poststrukturalismen avviser hermeneutikkens krav om å strebe etter et «møte» med forskningsobjektet, den etterlater oss i en radikalt skeptisk posisjon når det gjelder muligheten for å nå «sann» kunnskap.

Men heldigvis brukes den sjelden i sin

radikale variant. De fleste av oss fortsetter å regne med at vi i forskningssituasjonen kan «møte» og til og med lære noe av våre (empiriske) forskningsobjekter, selv om vi selvsagt må ta i betraktning at vi også alltid observerer dem gjennom våre egne og vår kulturs tankemessige og språklige filtre. Det vi også kan observere nå, innenfor feministisk forskning, er en reaksjon mot tendensen til å frata forskningsobjektet en egen «mening». Slik forstår i alle fall jeg den fenomenologiske tendensen som vi finner hos forskere som Linda Alcoff, Toril Moi og Sara Heinämaa.

Det ser ut til å skje en (tilbake-)vending til en fenomenologisk tenkning i forhold til kjønn og kvinnelighet. Linda Alcoff er den som kopler det tydeligst til en kritikk av poststrukturalismen. Det som betones er nødvendigheten av å forholde seg fenomenologisk til sin forskningsgjenstand, se på den i sin situasjon, med en ambisjon om å la gjenstanden – objektet – «komme til orde» og la den bestemme våre begreper om den. Slik må vi da også gå fram for å definere «kvinnen» for eksempel.

Her tror jeg at jeg ser en tilbakevending til den vitenskapsteoretiske tenkningen som inspirerte fagkritikken og studentopprøret på 1960- og 70-tallet, og som fikk sin viktigste formel i Hans Skjervheims begrep om forskeren både som «deltaker og tilskoder». Jeg kjenner ikke Judith Butler så veldig godt, men jeg lurer på om det ikke også hos henne finnes en ambisjon om å vikle seg ut av den lammende retoriske tenkemåten? Hun gjør det gjennom sitt begrep om *performance*, en form for pragmatisk teori, som vel også har en ambisjon om å oppheve skillet mellom subjekt og objekt og som innebærer et praktisk sannhetsbegrep. Alt

dette bør vi diskutere mer innenfor den feministiske forskningen.

Julia Kristeva – på godt og vondt

– *Hvis jeg forstår deg rett, er du likevel veldig opptatt av Julia Kristeva, selv om hun vel i dag regnes som en poststrukturalistisk teoretiker?*

– Det er umulig å fornekte at poststrukturalismen har spilt en viktig rolle i videreutviklingen av kvinneforskningen. I feministisk litteraturteori har den langt på vei satt premissene en tid, og det gjelder ikke minst Julia Kristevas bidrag. Men her har jeg igjen noen innvendinger. Jeg mener at Julia Kristeva ofte blir feiltolket eller utilbørlig forenklet og gjort til mye mer feminist enn hun er.

Det er en utbredt oppfatning at hun beskriver det semiotiske – det førspråklige – som en moderlig og til og med som en kvinnelig sfære eller tilstand, en sfære definert av det symbiotiske mor/barnforholdet, i opposisjon til det symbolske – forstått som mannens eller «farens lov». I feministiske tolkninger er dette blitt til en teori om det tapte eller kulturelt fortrenge moderlige. Men det kan stilles spørsmål om det finnes dekning for en slik tolkning. Vi kan kanskje si at det var en implikasjon i Kristevas tidlige skrifter, på 1970-tallet. Men i alle fall fra 1980-tallet av mener jeg at grunnlaget for en slik fortolkning er borte. Dette er det skrevet en god del om, og det er selvsagt rom for fortolkning, men det er for mange som overser komplikasjonene i denne teoridannelsen. Som eksempel på slik forenkling har jeg nevnt det som står

under innførselen «semiotic» i *A Concise Glossary of Feminist Theory* fra 1997. Her blir det gitt en «grei» forklaring på det semiotiske som ganske enkelt det moderlige, som representerer det kulturelt fortrenge osv.

Ut fra ordbokforklaringen kan en sikkert utrope Kristeva til feminist og til en teoretiker som legger grunnlaget for «moderskapets etikk», men jeg mener at det innebærer en idyllisering både av Kristeva og av hva feminismen trenger av teori. Studentene får ofte helt gale forventninger og blir sjokkerte og provoserte når de leser Kristevas tekster. Da oppdager de for eksempel at hun i *Svart sol* advarer mot lengselen tilbake til det semiotiske og beskriver morsskikkelsen, eller retttere sagt morsfantasiaen, som «dødbringende» – særlig for døtrene. Ifølge Kristeva er det særlig vanskelig for døtrene, det vil si kvinnene, å ta steget over i det symbolske. Det skyldes altfor sterk identifisering med morsskikkelsen. Dette er blant annet utgangspunktet for hennes kritikk av forfatteren Marguerite Duras. Hun kritiserer Duras' verker ut fra det hun ser som forfatterens manglende løsrivelse fra morsskikkelsen. Hun finner en ufullført overgang til det symbolske, og den skaper ifølge Kristeva en «klossethetens estetikk». Denne diagnosen eller vurderingen leser jeg og mange andre som en negativ estetisk vurdering.

Jeg har, som du skjønner, en trang til å være lærer og til å terpe på at folk må lese tekstene. Men når jeg er så opptatt av dette, er det også fordi jeg ser en sammenheng mellom entydiggjøringen av Kristeva og tendensen til å godta det psykoanalytiske teoretiske apparatet uansett hvor ortodokst og patriarkalsk det er. Det sies ofte at feministisk litteraturteori startet med Kate Millets *Sexual Politics*

(1969). Hennes bidrag var et voldsomt (og veldig treffende) angrep på de mannlige seksualprofetene, inklusiv Freud. Men etterpå har Juliet Mitchell og andre hevdet at vi trenger Freud og psykoanalysen som redskap for å forstå den patriarkalske familien. Problemet er bare at mange feminister gjennom dette mer og mer har opphøyet den ortodokse psykoanalysen (i kombinasjon med poststrukturalismen) til en absolutt sannhet. Etter mitt syn har Kristeva også gått i den retningen. Hun er blitt en ganske ortodoks og Freud-tro psykoanalytiker. Blant annet fører hun videre noen av de mest patriarkalske hypotesene til Freud, som begrepet om «urfaren».

Freud laget en svær, antropologisk konstruksjon i verket *Totem og tabu*, der tesen er at sivilisasjonsprosessen må forstås ut fra en første, traumatisk hendelse i «horden», nemlig mordet på denne urfaren. Herfra bygger han hele sin forståelse av familien og av kjønnet: Vi lever alle med et uutryddelig minne om det første fademordet, og det gjør at vi også alle må underkaste oss kastrasjonstrusselen og gjennomløpe ødipalkonflikten. Slik blir vi siviliserte vesener, og slik får vi også kjønn. Denne totaliserende, patriarkalske konstruksjonen mener jeg at Kristeva har overtatt, og for meg er det veldig i veien, for å si det slik. Det er for mange spor av hennes Freud-troskap i måten hun diskuterer kjønn på.

Jeg blir også provosert over at mens Kristeva slipper unna kritikk, så er nåløyet veldig smalt for psykologer eller psykoanalytikere som har forsøkt å diskutere Freud ut fra et feministisk perspektiv. Det gjelder f.eks. Nancy Chodorow, som alt i 1970-åra stilte opp en hypotese om at ødipalkonflikten måtte tolkes annerledes for døtrene, og som tok

inn morens rolle i barnets utvikling mye sterkere enn Freud. Dessuten hevdet hun at foreldrenes funksjon i familien kan tenkes å være gjenstand for historisk forandring (!). I noen teoretiske sammenhenger har Chodorow nærmest vært unevnelig, og jeg ser det som uttrykk for en systemtrohet, som ikke er forenlig med feminismen som kritisk prosjekt. Noen ganger lurar jeg på om det ikke henger sammen med at diskusjonen startet i et miljø som var sterkt inspirert av Althusser og den marxistiske strukturalismen, med dens tunge deterministiske innslag.

Til slutt vil jeg likevel si at det selv sagt ikke er uten grunn at Kristevas teorier har vakt så stor interesse. Utgangspunktet for entusiasmen var, som jeg alt har vært inne på, at hun formulerte en kritikk av strukturalismens og lingvistikens systemtenkning. Hun tok opp typisk feministiske temaer, som vår kulturs mytiske forhold til moderligheten («Stabat Mater»), forholdet mellom tidsopplevelse, kultur og kjønn («Kvinnetid»), kvinneligheten som «eksil» etc. I beskrivelsen av det symbolske lå det også en avvisning av å tenke i kjønnsidentitet, det var «systemets» begreper. I avhandlingen *Revolusjonen i det poetiske språket* leverte hun en tese om at det førspråklige eller semiotiske, fordi vi rives ut av det, skilles fra morskroppen, fortsetter å finnes som et «forstyrrende» eller subversivt moment, men også som kilden til den metaforiske kreativiteten, altså til det poetiske språket. Her fant også feminister en «fortelling» om det førspråklige som hun kalte *choraen*, og den skapte altså en forestilling om symbiosen med morskroppen som noe positivt, i opposisjon til den (mannlige) kulturen.

Men altså, Kristevas teori er ikke så

enkel. Filmteoretikeren Kaja Silverman har for eksempel kalt denne forestillingen hos Kristeva for en «chorisk fantasi» og mener at det er en veldig negativ beskrivelse av det moderlige, på linje med den en finner hos mannlige filmmakere. Jeg tror det er en riktig observasjon, men jeg tolker dette annerledes. Jeg blir opptatt av at den «choriske fantasien» har en så sterk fascinasjonskraft og er blitt så tiltrekkende for feminister, og jeg har påpekt at det er påfallende at de to teoretikerne Julia Kristeva og Hélène Cixous, som ellers pleier å bli oppfattet som helt motsatte teoretikere, deler dette at teorien kretser omkring morsforestillingene. For Cixous er det et hovedpoeng at kvinnen for «å komme til skriften», altså bli et (kreativt) subjekt, må (gjen)finne mors ansikt. Dermed maner hun fram bildet av en livgivende, god mor og mener at kontakten med denne kraften kan gjøre kvinner i stand til å skrive på måter som bryter med det symbolske. Kristeva, derimot, beskriver den «tapte» moderligheten primært som en mørk, ond eller «dødbringende» forestilling.

– *Hvordan håndterer du selv disse motsetningene mellom forskjellige viktige teorier?*

– Mitt poeng er at vi trenger begge teoriene, men at de må leses med avstand, metateoretisk. Da kan vi se at de begge har mange mytiske elementer. Dette er ikke bare teori, det er veldig mye litteratur, fortelling, forestillinger, som vi kan ta med oss i vår feministiske omtolkning av verden. Og for meg som litteraturforsker er dette forestillinger som jeg gjenfinner i litteratur skrevet av kvinner. Det har jeg blant annet forsøkt å vise i min lesning av Toni Morrisons vidunderlige

og skrekkelige roman *Beloved*. Det er en både historisk og mytisk fortelling, som «feirer» det moderlige og det som framtrer som en kvinneverden, men samtidig viser fascinasjonen for det moderlige som «dødbringende». Romanen er jo en «spøkelseshistorie», den handler om gjenforeningen mellom en tidligere slavekvinne og hennes døde datter. Fortellingen er gjennomvevet av allusjoner til Demetermyten, noe som underbygger mor-datterforholdet som noe positivt. Men det er også en fortelling om regresjon og død. På et tidspunkt går kvinnen sammen med sine to døtre inn i noe som framtrer som en førspråklig, symbiotisk tilstand, som først er et karneval, så en prosess på randen av tilintetgjørelse. Her er virkelig lengselen etter gjenforening med det moderlige dødsfarlig.

På den måten finner jeg Kristevas refleksjon over det semiotiske åpnende for å lese kvinners litteratur. Mens Cixous primært fokuserer på de utopiske forestillingene, gir Kristeva inntak til å forstå de negative forestillingene som knytter seg til moderskapet. Her er boka *Pouvoirs de l'horreur* (1980) viktig, med Kristevas utarbeiding av begrepet abjeksjon. Hun bygger på Mary Douglas, men hun har aktualisert teorien om det rene og det skitne i forhold til morsforestillingene. Gjennom begrepet om det «abjektale» får hun fram hvordan det i kulturen finnes en dobbelhet av fascinasjon og forakt, tiltrekning og frastøting i forhold til morskroppen, og dette ligger under ritene og de kulturelle «ordningene». For meg er dette ikke bare kulturteori, men et fortolkningsperspektiv for skjønnlitteratur, ikke minst litteratur av Toni Morrisons dimensjoner. Jeg har også en mistanke om at det kan det være åpnende for lesningen av mange mannlige forfattere.

Problemet som ikke (vil) finnes

Av Cathrine Egeland

Mangel på likestilling i høyere utdanning og forskning formuleres ikke som et meningsfylt problem i de miljøer det gjelder. Det er med utgangspunkt i danske forhold at Cathrine Egeland inviterer oss inn i en diskusjon om hvordan vi kan få til et tiltrengt fokus-skifte i debatten om likestilling i Akademia.

«Selvfølgelig blir det innimellom gjort forskjell på folk, for de vet jo også hvem det er, som er de dyktige. Men det har ikke noe å gjøre med kjønnet. Det har noe å gjøre med hvor faglig dyktig du er.»

Dette forteller Siri meg under et intervju høsten 1997. Hun er hovedfagsstudent ved et av tek.nat.-instituttene ved Syddansk Universitet,¹ og en av dem som jeg har intervjuet i forbindelse med innsamlingen av empirisk materiale til doktorgradsprosjektet mitt.

Det jeg ser etter, og dermed forsøker å rekonstruere i analysen av intervjuet med f.eks. Siri, er sporene etter et – i foucaulsk forstand – *produktivt* forhold

mellom de *maktutøvelser*, som finner sted i de høyere utdannings- og forskningsinstitusjonene i Danmark og det jeg vil kalle *likestillingens selvfølgelighet*.

Selve rekonstruksjonen av disse sporene vil imidlertid ikke være noe hovedanliggende i denne artikkelen. Snarere ønsker jeg å fortelle om noen av de *omstendighetene* og *overveielsene* som ligger til grunn for dette prosjektet.

Motstand

For noen år siden var jeg med i en feministisk studiesirkel, som bestod av kvinnelige filosofistudenter. Vi var alle sam-

men innskrevet ved et institutt som vanskelig kan kalles annet enn konservativt; bortsett fra sekretæren var ingen av de ansatte kvinner, og selv ikke Simone de Beauvoir var inkludert i det filosofihistorie-pensumet som vi ble eksaminert i på begynnelsen av 90-tallet.

Når jeg i dag tenker tilbake på dette stedet, undrer det meg i hvor høy grad mange av de ansatte, og en overraskende stor del av studentene, nærmest dyrket denne konservatismen, som om den var en garanti for filosofistudiets legitimitet overhodet. Muligens hadde de rett i akkurat det.

Under alle omstendigheter ble den feministiske studiesirkelen møtt med stor og glødende motstand i de sammenhenger hvor vi stakk hodene fram. Motstanden kom ikke bare fra mannlige forskere og studenter, men også fra stort sett alle de kvinnelige studentene som vi diskuterte med. Å medtenke kjønn i overveielser over vitenskap, moral og erkjennelse ble faktisk oppfattet som litt av et tilbakeskritt. De fleste understreket at den ubehagelige misogynien, som gjorde seg gjeldende hos mange av de eksamensrelevante filosofene, var uakseptabel. Dette ble som regel fulgt opp av en enda kraftigere understrekning av at denne misogynien ikke desto mindre bare skulle betraktes som uheldige, ja nærmest tilfældige, feiltrinn foretatt av menn, som tross alt befant seg i en ganske annen historisk sammenheng enn vår. Feiltrinn som vi med andre ord trygt kunne se bort fra, fordi de ikke var annet enn uttrykk for historisk betingede fordommer. *Kjønn* har, kort sagt, ikke noe å gjøre med *filosofi*, fikk vi vite. Indignerte spørsmål haglet ned over oss fra alle kanter: Er ikke $2 + 2 = 4$ *uansett* om man er kvinne eller mann? Kommer ikke eksistensen før

essensen *uansett* kjønn? Hvilken *filosofisk* interessant forskjell gjør det om den foreleseren man har er en kvinne eller en mann? Gjør livmoren kvinnen *mer* moralsk enn mannen? Etterhvert ble den mest alminnelige oppfattelsen av den feministiske studiesirkelen noe i retning av at vi var en rabiat og surmulende jentegjeng som hevdet at kjønnsforskjellen var en forskjell som gjorde en *filosofisk sett* vesentlig forskjell, uten å kunne si noe nærmere om *hva* denne forskjellen var.

Det er ikke min hensikt å fylle resten av artikkelen opp med argumenter mot denne oppfatningen av en studiesirkel jeg var med i rundt midten av 90-tallet. Snarere ønsker jeg å skape en forbindelse mellom denne tidlige erfaringen av *motstand* og det igangværende doktorgrads-prosjektet mitt.

Problem

I begynnelsen både skuffet og forvirret motstanden meg, og da spesielt den som kom fra de kvinnelige medstudentene våre. Hvordan kunne de underkaste seg en fagtradisjon som eksplisitt og som en del av grunnlaget sitt ignorerer bl.a. kvinners erfaringer i verden? Hvordan kunne de akseptere de mikroskopiske mulighetene de hadde for å få en vitenskapelig stilling ved instituttet? Eller med andre ord: hvorfor aksepterte de spillereglene?

Jeg hadde ikke funnet noe svar på eller bedre formuleringer av disse spørsmålene da jeg høsten 1996 søkte, og ble tildelt, et Ph.D.-stipend som Det Humanistiske Fakultet ved Odense Universitet utlyste med henblikk på å få utarbeidet en analyse av kjønnsbarrierene i de høyere

utdannings- og forskningsinstitusjonene i Danmark. I en av Forskningsministeriets publikasjoner fra 1997 beskrives situasjonen på denne måten: «Der er ikke kvinder nok i dansk forskning. Kvinder udgør halvdelen af befolkningen, men kun hver femte forsker er kvinde. Kvinder udgør en viktig ressource til styrkelse af forskningens kvalitet. Danmark snyder sig selv, hvis kvindernes potentiale ikke udnyttes i forskning.» (Forskningsministeriet 1997:5) Bakgrunnen for denne usedvanlig klare uttalelsen var den bemerkelsesverdig skjeve kjønssammensetningen som gjorde og gjør seg gjeldende i den danske forskningsverden; f.eks. steg kvinneandelen blant de fem danske universitetenes professorer, lektorer og adjunkter fra 14,6 % i 1979 til ikke mer enn 17,5 % i 1996 (Jensen 1997:29). Den daværende forskningsministeren, Jytte Hilden, hadde i forkant av ovennevnte publikasjon fra ministeriet tatt initiativet til to tiltak, som både skulle rette søkelyset mot og forsøksvis løse problemet. For det første ble det på Finansloven fremmet et forslag om å bevilge midler til et forskningsprogram som fikk betegnelsen FREJA – *Female Researchers in Joint Action*. Disse midlene er nå fordelt på en rekke nye forskningsprosjekter. For det andre ble det høsten 1997 arrangert fem såkalte «rundebordsamtaler» under overskriften «Kvinder og kvalitet i forskningen». Disse munnet ut i en større konferanse ved Aalborg Universitet, hvor forskningsministeren presenterte de punktene som hun, i forlengelse av rundebordssamtalene, betraktet som nødvendige elementer i en slagkraftig politisk dagsorden som skulle gjøre det mulig å skape balanse i forholdet mellom antallet av kvinner og menn i vitenskapelige stillinger ved de høyere

utdannings- og forskningsinstitusjonene i Danmark. Punktene ble samlet i den såkalte Hildens 11-punktsplan, som overordnet sett grep fatt i følgende krav og ønsker: Likestilling er et ledelsesansvar; det bør opprettes professorater forbeholdt kvinner; det bør rettes et søkelys mot utformingen av stillingsutlysningene i forbindelse med forskeransettelser; begge kjønn bør være representert i bedømmelsesutvalgene; forsøk med mesterlære og mentorordninger bør iverksettes; det bør utarbeides en årlig status for likestilling i forskningen; kjønnsforskningen bør oppprioriteres; det bør opprettes en sektorforskningsinstitusjon for likestilling; det bør opprettes et barselsfond for unge kvinnelige og mannlige forskere; det bør være plass til barn i en forskningskarriere; innsatsen for øket likestilling i forskningen bør finne sted på alle politiske, institusjonelle og faglige nivåer. I forlengelse av Hildens 11-punktsplan nedsatte forskningsministeren et «Udvalg for ligestilling i forskning», som skulle komme med konkrete forslag til hvordan planen kunne følges opp. Disse forslagene ble samlet i publikasjonen *Ligestilling i forskning* (Forskningsministeriet 1998).

Doktorgradsprosjektet mitt involverer en begrenset sammenligning av aspekter ved forholdet mellom universitet og likestilling i de nordiske landene. I denne artikkelen vil jeg imidlertid bare kort trekke fram et par av de forholdene som adskiller den danske likestillingspolitikken i og overfor de høyere utdannings- og forskningsinstitusjonene fra de øvrige nordiske landene, og som reflekteres i den daværende forskningsministerens utspill.

Hvis vi ser på de enkelte kravene og ønskene, som formuleres i dette utspillet, er det tydelig at helt spesifikke forskjeller

gjør seg gjeldende. F.eks. er bedømmelsesutvalg for vitenskapelige stillinger ved de danske universiteter ikke underlagt de lovfestede kravene om likestilling i offentlig nedsatte råd og nevnder, som allerede eksisterer for de statlige forvaltningsmyndighetene. I universitetsloven² finnes det således ingen formuleringer om likestilling ved sammensetningen av bedømmelsesutvalg ved universitetene i Danmark.

Sammenligner vi dette med f.eks. Norge, kan man se at det her forholder seg anderledes; i lov om universiteter og høyskoler, som trådte i kraft fra januar 1996, er det lovfestet at begge kjønn skal være representert i vitenskapelige bedømmelseskomiteer.³ Dette er naturligvis bare en av flere forskjeller som kan forklare noen av punktene i Hildens 11-punktsplan, som med norske øyne ellers kunne virke overflødige.

I stedet for å gå videre med å ta for meg hver enkelt av de andre forskjellene, vil jeg peke på et overordnet forhold som adskiller situasjonen i Danmark fra den i f.eks. Norge.

Det er et vesentlig trekk ved den danske likestillingslovgivningen – som omfatter flere forskjellige lover – at det legges vekt på *fravær av forskjellsbehandling pga. kjønn*. I likebehandlingsloven⁴ heter det derfor at «Ved likebehandling af mænd og kvinder forstås i denne lov, at der ikke finder forskelsbehandling sted på grund af køn» (Ligebehandlingsloven § 1) og videre at «Det må ikke ved annonsering angives, at der til ansættelser eller erhvervsuddannelser m.v. søges eller foretrækkes personer af et bestemt køn.» (Ligebehandlingsloven § 6) Dette innebærer at man ikke f.eks. kan gi kvinner *fordi de er kvinner* fordeler i ansettelsessaker uten først å søke Ligestillings-

rådet om dispensasjon fra loven. Likestillingspolitikken i Danmark utfoldes på dette nivået med andre ord ved og gjennom en diskurs om likestilling, som gjør gjeldende en betydning av *likestilling som fravær av forskjellsbehandling*. I Norge er situasjonen igjen noe anderledes, og man kan i likestillingslovens⁵ § 1 lese følgende: «Denne lov skal fremme likestilling mellom kjønnene og tar særlig sikte på å bedre kvinnens stilling.» Og videre: «Forskjellsbehandling av kvinner og menn er ikke tillatt», men «Ulik behandling som i samsvar med lovens formål fremmer likestilling mellom kjønnene er ikke i strid med første ledd. Det samme gjelder kvinners særlige rettigheter ut fra den eksisterende ulike situasjonen mellom kvinner og menn.» (Likestillingsloven § 5) Den norske lovgivningen åpner med andre ord opp for muligheten av å gi kvinner – *fordi de er kvinner* – fordeler i ansettelsessaker. Hermed gjøres en likestillingspolitikk gjeldende som utfoldes ved og gjennom en diskurs om likestilling hvor likestillingsbegrepet tillegges en litt annen betydning enn den vi kan finne i den danske lovgivningen. I norsk sammenheng vil likestilling på offisielt nivå med andre ord bety en *aktivitet* som både involverer et *fravær* og en *bruk av forskjellsbehandling*.

På denne bakgrunn kan man i første omgang si at den daværende danske forskningsministerens utspill framstår som et forsøk på å tillegge likestillingsbegrepet en annen betydning enn den som dominerer dansk lovgivning. Dette understrekes også i *Kvinder Kvalitet Forskning*, hvor f.eks. de svenske Thamprofessoratene kommenteres på følgende måte: «I den danske debat er der delte meninger om brug af positiv særbehandling og fortrinsret for kvinder, når kvali-

fikationerne ellers er lige. Dette gjelder ikke alene for forskning, men som et generelt virkemiddel for likestilling. Der synes imidlertid at være en øget erkendelse i forskningsverdenen af, at de nuværende formelle rammer for likebehandling ikke fører til likestilling i overskuelig fremtid. Likestilling kalder på nye rammer og virkemidler, herunder en nyprioritering af den anvendte professorpolitikk. Danmark bør også have særlige kvinde-professorstillinger.» (Forskningsministeriet 1997:15) Av dette framgår det videre at Hildens utspill ikke bare – som allerede nevnt – forsøker å tillegge likestillingsbegrepet en annen betydning enn som *fravær* av forskjellsbehandling, men at denne betydningen *nærmer* seg f.eks. den norske diskursen om likestilling, hvor likestilling er en *aktivitet*, som *til dels* involverer en *bruk* av forskjellsbehandling.

(Mis-)tanker

Umiddelbart virker den daværende danske forskningsministerens utspill både velbegrunnet og effektivt; «Ingen tror, at likestilling i forskning opnåes hurtigt og uden konflikter. Men det skal ikke forhindre, at udfordringen tages op. For at realisere ønsket om likestilling er det nødvendigt at stille krav og tage nye initiativer.» (Forskningsministeriet 1997:8) Ved å tenke tilbake på den *motstanden* den feministiske studiesirkelen vår møtte også fra våre kvinnelige medstudenter og hekte denne erfaringen sammen med *(mis-)tanker*, som oppstod i den første gjennomlesningen av de intervjuene jeg har gjennomført med studenter og ansatte ved Syddansk Universitet, har jeg i løpet av doktorgradsprosjektet imidlertid be-

gynt å overveie følgende: Det ovenfor omtalte «ønske om likestilling» er avhengig av at den skjeve kjønns sammensetningen i de høyere utdannings- og forskningsinstitusjonene forstås som en *mangel på likestilling*. Å forstå problemet som en mangel på likestilling innebærer imidlertid risikoen for å *overse* at de samme institusjoner, som har få – om noen – kvinner i vitenskapelige stillinger, *samtidig* danner rammene om diskursive universer, hvor *mangel på likestilling* ikke er et *meningsfullt problem*. Siris avvisning av kjønns betydning for utviklingen av en universitetskarriere – som jeg siterte innledningsvis – og den motstanden som vi i den feministiske studiesirkelen møtte fra forelesere og medstudenter, er *ikke* basert på en motvilje mot likestilling, men på en nærmest *ultramodernistisk*⁶ oppfattelse av at likestilling er en *selvfølge* i den akademiske «culture of no culture».⁷ Den skjeve kjønns sammensetningen i toppen av akademien framstår dermed som resultatet av «eksterne» forhold⁸ – dvs. historisk betingede tradisjoner og fordommer, kvinners manglende mulighet og/eller interesse for å gjennomføre en forskerkarriere o.a., som ikke kan tilskrives universitetet, forskningskulturen eller vitenskapen som sådan.

Hvis *manglende likestilling* i denne forstand er et problem, som *ikke (vil) finnes*, betyr dette, omvendt, at andelen av kvinner i vitenskapelige stillinger ikke nødvendigvis blir større ved og gjennom diverse tiltak, som har sitt utgangspunkt i et «ønske om likestilling». Jeg antyder med andre ord at det kan være bruk for et *fokusksifte* i debatten om det skjeve forholdet mellom antallet av henholdsvis kvinner og menn i vitenskapelige stillinger ved de høyere utdannings- og forsk-

ninginstitusjonene, hvis skjevheten, på lengre sikt, skal umuliggjøres.

I det følgende vil jeg forsøke å klargjøre disse overveielsernes teoretiske akse.

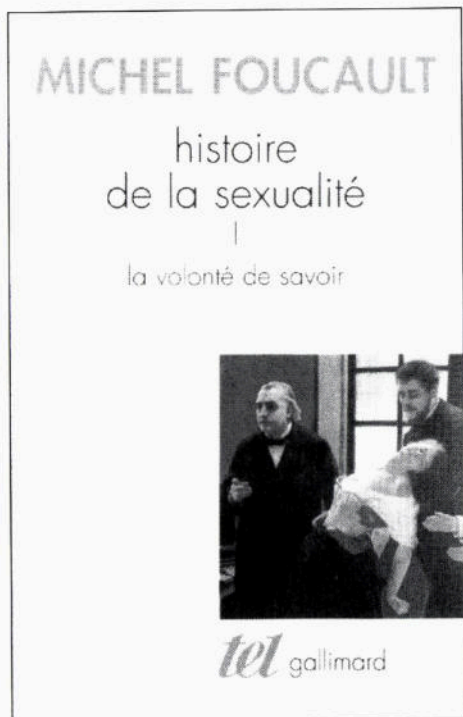
Makt

I *Viljen til viden* demonterer Michel Foucault (1994, org. 1976) bl.a. ideen og ønsket om «naturlig sex» ved å innskrive seksualiteten som et konstruert element i en maktmekanikk, som ikke ekskluderer eller undertrykker individer eller grupper, men som snarere produserer det han kaller en *analytisk, synlig og permanent virkelighet*, som så å si tar bopel i kroppen, gjennomsyrrer enhver praksis og endelig kommer til uttrykk som et histo-

risk spesifikt prinsipp for klassifikasjon, forklaring og forståelse. Sex er med andre ord ikke en pre-kulturell og som sådan naturlig ur-instans, som Makten på utspekulert vis forsøker å undertrykke, men tvert imot det høyst *kulturelle* produktet av en veritabel seksualitetsproduksjon.

Foucaults demontering av ideen og ønsket om naturlig sex har fått meg til å overveie muligheten av at det ovenfor omtalte ønsket om likestilling i samme forstand kan demonteres, og dermed vise seg å være *implisert* i og ikke en motsetning til den skjeve kjønns sammensetningen i toppen av f.eks. dansk academia. Hermed hevder jeg selvsagt ikke, at ideen og ønsket om naturlig sex og ønsket om likestilling tilhører den samme kategori av naturliggjorte konstruksjoner; de færreste oppfatter likestilling som en pre-kulturell ur-instans. Hva jeg derimot ser som en parallell til ideen og ønsket om naturlig sex er det som kan se ut som et i foucaultsk forstand *produktivt*, snarere enn motsetningsfylt, forhold mellom ønsket om likestilling og de maktutøvelser som f.eks. finner sted i academia. Jeg spør med andre ord om ønsket om likestilling – snarere enn å være et kvinnefrigjørende redskap, som akademias «culture of no culture» forsøker å vri seg unna – i likhet med ideen og ønsket om naturlig sex kan vise seg å fungere som et element i en maktmekanikk som også produserer en analytisk, synlig og permanent virkelighet, som «inkorporeres» i kvinner og menn, gjennomsyrrer deres praksis og endelig kommer til uttrykk som et historisk spesifikt prinsipp for klassifikasjon, forklaring og forståelse av f.eks. kjønn, vitenskap og faglighet på universitetet.

Problematiseringen av likestilling som et kvinnefrigjørende redskap er på ingen

Boka er utgitt av Gallimard i 1976.

måte ukjent i kvinneforskningssammenhenger.⁹ En av dem som har bidratt til dette er *Luce Irigaray*. Hos henne kan man finne en tankevekkende kritikk av likestilling, som har sitt utgangspunkt i det jeg vil kalle en *postmoderne* – i motsetning til en *ultramoderne* – *kvinnesentring*.

Lik med hvem?

Sentralt i Irigarays kritikk står begrepene *fallogosentrisme* og *kønnslikegyldighet* – to begreper som ikke kan ses uavhengig av hverandre, og som hos Irigaray springer ut av hennes gjenfortellinger og kritikk av psykoanalysen og det man i mangel av en bedre betegnelse ofte kaller «den tradisjonelle filosofi», men som man klarere og mer presist like gjerne kan kalle filosofiHistorien.¹⁰ Begrepet *fallogosentrisme* er sammensatt av *fallosentrisme* og *logosentrisme*, hvorav det siste, hos Jacques Derrida, viser til forsøket på å avdekke et uformidlet nærvær av objektet i det begrepet som tilsynelatende «dekker» objektet; et nærvær som garanterer forskjellen mellom sannhet og usannhet og mellom virkelighet og uvirkelighet, og som peker tilbake på et overordnet *logos* – dvs. en overordnet fornuft og verdensorden. Fallosentrisme er på sin side en diskursiv mekanisme, hvorved det kvinnelige kun kan representeres for så vidt som det kan *relateres* til det mannlige; det kvinnelige kan kun sies å *være* (noe) i kraft av å *være lik* med, i *opposisjon* til eller som *komplementær* til det mannlige. *Fallogosentrisme* innebærer således en tendens til å utlegge verden ifølge et *logos*, som er definert ved det mannlige.

Hos Irigaray er det kvinnelige derfor

verken noe positivt eller noe negativt; kvinnen *er* ikke. Dette skal ikke forstås dit hen at kvinnen som Den Andre er «ennå-ikke-representert», men at hun snarere er «ikke-representabel», idet hun overskrider representasjonsmulighetene innenfor fallogosentrismens substans-tenkning. Irigaray understreker dette i sine gjenfortellinger av filosofiHistorien ved så å si å «utspille» fallogosentrismen ved å gjenåpne substanstenkningens sentrale begreper – Ideen, Subjektet, Sannheten osv. Gjenåpningene avdekker ikke bare en «forglemmelse» av det kvinnelige – noe som f.eks. viser seg ved gjenåpningen av hulelignelsen i Platons *Staten* – men også en «forglemmelse» og utvisking av kjønnsforskjellen; «[...] this domination of the philosophical logos stems in large part from its power to *reduce all others to the economy of the Same*. The teleological constructive project it takes on is always also a project of *dicersion, deflection, reduction of the other in the Same*. And in its greatest generality perhaps, from its power to *eradicate the difference between the sexes in systems that are self-representative of a 'masculine subject'*.» (Irigaray 1985b:74)

Med fallogosentrismen umuliggjøres *kjønnsforskjellen*, som dermed utfoldes som en paradoksal kjønnskonstituerende *kjønnslikegyldighet* – «sexual indifference» (s. 72). Kønnslikegyldigheten kan ikke oppheves, ei heller kan kvinnens ikke-representabilitet «repareres» ved å forsøke å besvare spørsmålene om *hva* kjønnsforskjellen og kvinnen *egentlig er*. «Hva er ...»-spørsmålet er «[...] the metaphysical question – to which the feminine does not allow itself to submit» (s. 122), idet svaret på «Hva er en kvinne?» igjen plasserer kvinnen innenfor ramme-

ne av fallogosentrismen. En sidebemerkning: Når Irigaray beskyldes for å være essensialist, bygger dette med andre ord på en fundamental misforståelse av hennes prosjekt, fordi «There is no simple manageable way to leap to the outside of phallogocentrism, nor any possible way to situate oneself there, that would result from the simple fact of being a woman» (s. 162). Mulighetene for endring er imidlertid ikke uttømt med dette; de må bare finnes et annet sted. For Irigaray innebærer dette et fokusskifte bort fra en teori om eller for kvinnen som subjekt eller objekt i eller utenfor fallogosentrismen, til et forsøk på å klargjøre betingelsene for fallogosentrismens systematikk overhodet. Såvidt jeg kan se, behøver Irigarays spørsmål «Lik med hvem?» – «Equal to whom?» (Irigaray 1989) derfor ikke nødvendigvis å besvares med utgangspunkt i hvem kvinnen stilles som lik med (eller i opposisjon eller som komplementær til) i og med fallogosentrismen – dvs. mannen; svaret på «Lik med hvem?» bør i like høy grad ta utgangspunkt i den første delen av spørsmålet – dvs. «Lik med ...», idet vi hermed rører ved selve kjernen i fallogosentrismen.

Et fokusskifte og flere spørsmål

Til tross for at man hos Irigaray har å gjøre med overveielser over den filosofiske diskurs – dvs. overveielser som ikke umiddelbart kan overføres på mer konkrete problemstillinger, finner jeg ikke desto mindre i hennes arbeider elementer til en optikk som muliggjør et fruktbart fokusskifte i problematiseringen av den skjeve kjønns sammensetningen i toppen

av f.eks. dansk akademisk. Et fokusskifte bort fra diskusjoner om hvorvidt likestilling impliserer likhet eller forskjell,¹¹ og hvorvidt øremerking i lys av dette er hensiktsmessig eller ei, til en klargjøring av forutsetningene og uttrykkene for den fravelgelsens systematikk og automatikk som gjør seg gjeldende i akademisk.

For Siri og de tidligere medstudentene mine finnes det ingen motsetning mellom likestilling og den lave andelen av kvinnelige forskere; likestilling er tvert imot nærmest en garanti for utvelgelsen av den «faglig dyktige», som Siri snakket om i det innledende intervju-sitatet. Men hvilken systematikk ligger til grunn for utvelgelsen av den «faglig dyktige» og «de bedste forskere, uanset køn» (Forskningsministeriet 1997:27)? Hvilke forståelser av objektivitet, vitenskapelig kvalitet og faglig dyktighet har gyldighet i de diskursive universene, som omgir oss i akademisk? Hvilken kunnskapsproduksjon ønsker vi og med hvilket utgangspunkt?

For meg innebærer de overveielser som jeg har lagt fram i denne artikkelen, at det sentrale spørsmålet i forhold til den lave andelen av kvinner i vitenskapelige stillinger ved de høyere utdannings- og forskningsinstitusjonene ikke lenger er hvordan vi skal sikre likestilling i forskning, men hvordan vi kan skape en problematiserende friksjon i fravelgelsens systematikk og automatikk.

Cathrine Egeland
Ph.D-stipendiat

Center for Kvinde- og Kønssudier
Syddansk Universitet – Odense

Også tilknyttet
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo

Litteratur

- Cavarero, Adriana. Equality and sexual difference: amnesia in political thought. I Gisela Bock og Susan James (red.). *Beyond Equality and Difference*. Routledge, London og New York 1992.
- Forskningsministeriet. *Kvinder Kvalitet Forskning*. København 1997.
- Forskningsministeriet. *Ligestilling i forskning*. København 1998.
- Foucault, Michel. *Viljen til viden. Seksualitetens historie I*. Det lille Forlag, Frederiksberg 1994.
- Goux, Jean-Joseph. Irigaray versus the utopia of the neutral sex. I Carolyn Burke, Naomi Schor og Margaret Whitford (red.). *Engaging with Irigaray*. Columbia University Press, New York 1994.
- Holli, Anne Maria. On Equality and Trojan Horses. The Challenges of the Finnish Experience to Feminist Theory. I *The European Journal of Women's Studies* 1997, 4, s. 133–164.
- Irigaray, Luce. *Speculum of the Other Woman*. Cornell University Press, New York 1985a.
- Irigaray, Luce. *This Sex Which Is Not One*. Cornell University Press, New York 1985b.
- Irigaray, Luce. Equal to whom? I *differences* 1989, 2 (1), s. 63–81.
- Jensen, Hanne Nexø. *Det forskningspolitiske system*. Arbejdsrapport nr. 1 fra forskningsprosjektet *Køn i den akademiske organisation*, København 1997.
- Ligebehandlingsloven av 1994*. Inkl. siste endringer fra 1997.
- Likestillingsloven av 1978*. Inkl. siste endringer fra 1997.
- Lov om universiteter og høyskoler av 1996*. Inkl. siste endringer fra 1997.
- Scott, Joan W. Deconstructing Equality-versus-Difference: or, the Uses of Poststructuralist Theory for Feminism. I *Feminist Studies* 1988, 14 (1), s. 33–49.
- Ståhle, Bertel. *Kvinder og mænd i dansk universitetsforskning i 1990'erne*. Undervisningsministeriet, København 1998.
- Universitetsloven av 1992*. Inkl. siste endringer fra 1993.

Noter

1. Syddansk Universitet er en universitetsfusjon, som består av Odense Universitet, Handelshøyskole Syd – Ingeniørhøyskole Syd og Syddjysk Universitetscenter.
2. Universitetsloven av 1992. Sist endret 1993.
3. Lov om universiteter og høyskoler av 1996 § 30, stk. 4. Sist endret 1997.
4. Ligebehandlingsloven av 1994. Sist endret 1997.
5. Likestillingsloven av 1978. Sist endret 1997.
6. «Ultramodernistisk» er et uttrykk jeg bruker inspirert av en *ellers ganske problematisk* artikkel av Jean-Joseph Goux (1994) om Luce Irigaray, hvor Goux beskriver ultramodernisme – i forhold til *modernisme* og *postmodernisme* – som en tendens til «[...] neutralization of the sexes, which bases itself on a certain juridicism, a certain rationalism, a certain scientificity, radicalizing in this way the indisputable achievements of the modern age but, in a schematic utopian projection, extrapolating along a straight line» (s. 185).
7. Jeg er blitt gjort oppmerksom på dette treffende uttrykket av Gro Hanne Aas. Det er utviklet av vitenskapsforskeren Sharon Traweek, og viser til den forståelsen partikkel-fysikere har av sin egen forskningskultur.
8. Vektleggingen av at den skjeve kjønnssammensetningen har «eksterne» årsaker i forhold til akademien, gjør seg også gjeldende i den – i dansk sammenheng – betydningsfulle rapporten *Kvinder og mænd i dansk universitetsforskning i 1990'erne* av Bertel Ståhle (1998).
9. Se f.eks. Anne Maria Holli (1997) for en glimrende diskusjon av den feministiske kritikken av likestilling.
10. Jeg har her valgt å konsentrere meg om «den tidlige» Irigaray – det vil i hovedsak si verkene *Speculum of the Other Woman* (1985a, org. 1973) og *This Sex Which is Not One* (1985b, org. 1977).
11. Se f.eks. Cavarero (1992) og Scott (1988).

Mellom Harvard, Honningsvåg og Coto Sur

Noen innspill om kvinne- og kjønnsforskning,
sentrum og periferi

Av Halldis Valestrand og Siri Gerrard

Ser vi annerledeshet som mangfold, eller hierarkiserer og marginaliserer vi når vi tolker og karakteriserer hverandre i norsk kvinne- og kjønnsforskning? Halldis Valestrand og Siri Gerrard presenterer kvinne- og kjønnsforskning ved Universitetet i Tromsø, og andres tolkninger av denne. I diskusjonen settes spørsmål om forskningsprosessen og kunnskapsproduksjon sentralt. Forfatterne skisserer også mulighetene i «periferien som selvvalgt ståsted».

Universitetet i Tromsø ble etablert i 1972, og allerede fra starten var vi i gang med tverrfaglig samfunnsvitenskapelig forskning der kvinner, kjønnsroller og kjønnsrelasjoner ble satt i fokus. I 1973 tok studenter og midlertidig ansatte initiativet til Kjønnsrolleseminaret der teoretiske, metodiske og empiriske spørsmål ble tatt opp. Dette seminaret har vært en nøkkelinstitusjon og klarte å samle studenter, stipendiater og etter hvert noen få

fast ansatte helt fram til 1985. Det var mye nytt og spennende forskningsmateriale som så dagens lys i disse årene, og i det følgende skal vi, ut fra dagens posisjoner, reflektere litt over forskningspraksis, standpunkter, temaer og relasjoner til andre miljøer og perspektiver – da og nå.

Med etter hvert ganske lang fartstid i Tromsø har vi valgt et hovedfokus hvor relasjoner mellom sentrum og periferi er

noe vi ønsker å se nærmere på, ut fra en antakelse om at det kan være nødvendig med en del dekonstruksjoner av det vi opplever som noen gitte posisjoner og det vi oppfatter som andres syn på oss – i den grad andre har noen mening om kvinne- og kjønnsforskningen i Tromsø. Vi bygger med andre ord på en tese om at også i kvinne- og kjønnsforskningen kan en se tendenser til hierarkisering og marginalisering gjennom måten vi forholder oss til hverandres forskning på.

I det følgende ønsker vi derfor å ta opp en diskusjon om innhold og posisjoner, og vi mener, ut fra vårt perspektiv, at det har vært og er mange tolkinger ute og går. Vi har sett eksempler på at den sentrale forvaltning, det sentrale byråkrati og enkelte politikere, så vel som andre kvinne- og mannsforskere, tidvis har oversett forskningen eller karakterisert den som lite generell, lite aktuell og gammelmødig.

Vårt ståsted er selvsagt et annet. Vi mener at tekster som er produsert i og rundt Tromsø-miljøet også kan leses innenfor andre diskursive konstellasjoner og dermed ikke er så lette å avvise som uinteressante. Vi opplever også at vi finner gjenklang i nye internasjonale diskurser. En måte å gå nærmere inn i en slik diskusjon på er å se nærmere på selve den forskningsmessige praksis, på hva kunnskapsproduksjon innebærer, hvilke relasjoner en må ta høyde for, og hva slags forhold det er mellom makt og kunnskap. Vi mener at det er nødvendig for kvinne- og kjønnsforskningen å utvide sine perspektiver i denne retningen. Dette gjøres ofte retorisk gjennom henvisninger til Hardings (1986) og Haraways (1991) perspektiver, men vi har til gode å se at dette er en utbredt praksis her i landet.

Det er derfor på høy tid å sette dette på dagsordenen.

Noen samfunnsvitenskapelige fortellinger fra Tromsø om kvinne- og kjønnsforskning

Det er selvsagt mange fortellinger vi kan presentere også når vi holder oss innen samfunnsvitenskapene, og vi vil programmessig påpeke at dette er *vår* versjon og en meget forkortet versjon, skrevet med bred penn. Vår fortelling vil derfor inneholde mange implisitte forutsetninger, og ikke alle forhold vil være like utførlig drøftet.

Ved Institutt for samfunnsvitenskap, ISV,¹ som vi hovedsakelig har vært tilknyttet, ble det lagt vekt på tverrfaglighet. Det ble imidlertid tidlig utviklet spesialiteter, også blant kvinneforskerne, eksempelvis i retning skoleforskning og sosialpolitikk, som vi ikke tar opp her. Det vi forholder oss til, er kvinne- og kjønnsforskning som i all hovedsak tok opp problemstillinger omkring arbeid innen sektorer som fiskeri, jordbruk og industri, særlig fiskeindustri. Men vi arbeidet også på tvers av sektorene og studerte kvinner og menn i lokalsamfunn og hverdagsliv, storsamfunn og politikk. Vi vil også innledningsvis peke på at det har vært en slags felles basis i Tromsø hvor fortolkende samfunnsvitenskap – gjennom Cato Wadels gjenskriving og utvikling av Goffmann (1959), Barth (1966) og Berger og Luckmann (1967) – har vært viktig. Selv om kvinne- og kjønnsforskningen ved ISV hadde denne basisen, oppsto den også som et resultat av kritikk mot eksisterende mannsorienterte forskningspraksiser som for eksem-

pel «ISVs lokalsamfunnsforskning». Men vi forholdt oss også til det som den gang var «nasjonal» kvinneforskning og som vi tidvis sto relativt langt fra og tidvis har hatt et nært forhold til. Er det noe som Tromsø-tradisjonen *ikke* var eller er, så er det «statsvennlig» – slik enkelte hevder at norsk samfunnsvitenskapelig kvinneforskning har vært (Gulbrandsen 1995). Tvert imot, vil vi heller si; mye av kvinne- og kjønnsforskningen som er gjort i og rundt ISV-miljøet viser hvordan statens inntreden på stadig nye områder hadde tendens til å skyve kvinnene ut og førte til økt fokus på menn f.eks. gjennom forhandlingssystemene i primærnæringene. Dette kommer til uttrykk på ulike måter.

Kvinner i lokalsamfunn og kjønn som konstruksjon og forskjell

Ved å fokusere på menns og kvinners arbeid og aktiviteter fikk kvinneforskerne fram et annet bilde enn det menn ga. Dynamikken i det lokale liv og det nære samspillet mellom menns og kvinners handlinger i hushold, fiskebåt, fiskebruk og lokalmiljø kom i fokus (Gerrard 1975, Høltedahl 1986). De godt etablerte kvinnene var drivende i lokale kvinnelag og -foreninger og tok ansvar for det lokale fellesskap og det lokale velferdsarbeid, mens menn tok seg av politikken i partier og yrkesorganisasjoner. Kvinner i fiskerihushold spilte derfor en viktig rolle som lokale initiativtakere og samordnere (Gerrard 1983) eller som partnere i husholdsentrepriser (Saugestad 1988). Kvinner var med andre ord viktige ressurspersoner lokalt. Dette ble også bekreftet av historikerne som vi hadde stor glede av å

samarbeide med (Bratrein 1976, Balsvik 1989, 1991).

Denne forskningen lærte oss noe om kvinner i distriktsmessige og fiskerimesige kontekster. Gjennom datainnsamling, analyser og dialoger med informanter, politikere og andre kvinneforskere ble vi tidlig klar over at kvinners situasjon også i den norske velferdsstaten var forskjellig, bl.a. avhengig av etnisk tilhørighet, økonomisk tilpasning, bosted, alder og sivilstatus. Kvinner representerte et mangfold av tilpasninger og interesser. Kvinnetilpasninger ble f.eks. beskrevet med uttrykk som omsorgsbonde (Saugestad Larsen 1980), bakkemannskap (Gerrard 1983), ressursutnytting som egen kvinnekultur (Flakstad 1984) og kvinnebønder (Fyhn 1985).

Lisbet Høltedahl arbeidet allerede på 1970-tallet med spørsmål knyttet til konstruksjon av kjønn. Hun tok utgangspunkt i barneskoleelever på Kvaløya og viste hvordan de yngste skoleelevene tok i bruk et spekter av tegn og signaler i deres egen kategorisering og forståelse av kjønn (Høltedahl 1978).

Inspirert av de mer marxistisk orienterte kvinneforskerne utvidet vi analyseperspektivene. Det ble tidlig klart at kvinners arbeidsvilkår ikke bare avhang av lokale menns velvilje og organisering og arbeidsplassenes eierforhold. Kvinnene utførte også et arbeid som var avhengig av natur, marked og politiske forhold. Det å se på samspillet mellom kvinners og menns deltakelse i lokale prosesser og utenomlokale forhold, bl.a. offentlige overføringer og politisk innflytelse, ga oss ansatser til bedre å forstå selve kjønnsdynamikken (Gerrard 1983, Gerrard og Valestrand 1984, Høltedahl 1990). Den kjønnede lokale arbeidsdeling var forsterket av en politikk der kvinners

arbeid ikke engang ble betraktet som et akkompagnement, slik en journalist fra *Aktuell* (1965) skrev. Et av de sentrale funn var at det var et enormt misforhold mellom kvinners lokale innsats og de samfunnsmessige rettigheter de hadde, enten det nå gjaldt skolepolitikk, velferdspolitik, fiskeripolitikk eller distriktspolitik. Forholdet mellom kvinneprosjekter og offentlig politikk er belyst i mange arbeider, bl.a. av Ann Therese Lothrington og Bente Thomassen (Lothrington og Thomassen 1997). Sammen har de også tatt for seg fiskerikvinnens organisering (Lothrington og Thomassen 1994).

Marit Larsen og Eva Munk-Madsen (1989) ved Norges fiskerihøyskole (NFH) var også opptatt av kjønne maktrelasjoner bl.a. i fiskeindustri og fabrikkskipsflåte. De viste at vedlikehold av kvinners underordning også kunne relateres til myter og ideologi. Deres prosjekt var den gang ett av flere kvinneforskningsprosjekter ved NFH under ledelse av Svein Jentoft. Han har også selv tatt for seg kvinners stilling i fiskeriene (Jentoft 1990, Jentoft, Thiesen og Davis 1994). Dagrunn Grønbech (1986, 1992, 1999) har levert betydelige bidrag om unge og eldre kvinner i kystbygder.

Nyere studier er opptatt av lokale kvinners og menns mestring av vanskelige situasjoner med nedgang i ressurser og offentlige bevilgninger. Igjen mobiliseres kvinner og menn til dyst. Men denne gangen er det i nye settinger med vekt på lokale entreprenører som evner og skape fellesskap lokalt og utenomlokale aksjoner (Karlsen 1998, Johansen 1998). Ingunn Elstad og Torun Hamran (1998) har tatt opp tråden fra 1970-tallet med fokus på kvinners organisering og går videre i studier av nordnorske kvinners store en-

gasjement i lokalt og nasjonalt helse- og velferdsarbeid.

Gjennom komparative perspektiver ga vi et geografisk, antropologisk og kulturvitenskapelig bidrag til den feministiske kritikken av den statlige velferds- og næringspolitikk, en kritikk som bl.a. sosiologer og særlig statsviterne gikk i bresjen for (Fredriksen 1981, Hernes 1982). Men vi var også tidlig opptatt av at kjønn var noe som også var konstruert og var gjenstand for fortolkninger. Vi viste også at det var likheter og forskjeller mellom kvinner i arbeidsliv og lokalsamfunn (Gerrard 1976). Disse likhetene og forskjellene ble igjen knyttet til strukturelle forhold i markedet og særlig nærings- og distriktspolitik. Tromsø-miljøet var med andre ord tidlig ute med perspektiver som senere er blitt problematisert og teoretisert internasjonalt (Moore 1994).

Det relasjonelle kjønns- perspektiv / kjønn som forhandling

Et annet poeng som bør framheves, er at kvinner og relasjonen mellom kvinner og menn tidlig sto i fokus blant kvinneforskerne i Tromsø. Kjønn var gjenstand for forhandlinger der både identiteter, relasjoner og mening kunne variere avhengig av situasjonen. Dette kom særlig til uttrykk i boka *Myk start – hard landing* som var redigert av Ingrid Rudie, men hvor mange av Tromsø-forskerne var representert (Rudie 1984). Gjennom nitidig vekselvirkning mellom teori hentet fra aktør- og rolleteori (Barth 1966, Goffmann 1959, 1974) og empiri hentet fra ulike lokalsamfunn ga denne boka, og

etter hvert andre arbeider, mange eksempler på hvordan kjønn og kjønnsrelasjoner ble konstruert i ulike og skiftende kyst- og fiskerikontekster (Gerrard 1984, 1986, Flakstad 1984, Valestrand 1984, Høltedahl 1986, Saugestad 1988).

Vi fant også flere eksempler på hvordan kriterier for maskulinitet og femininitet ble endret etter hvert som storsamfunnets rammebetingelser endret seg. Både kvinner og menn, men særlig kvinner, var med på å etablere nye eller utvikle gamle institusjoner og fikk dermed nye roller, f.eks. i barnehager og skoler og innen utdanning og fiskeriarbeid. Aktiviteter som før hadde vært knyttet til kvinner, f.eks. kontakt mellom skole og hjem, ble nå i noen samfunn en mannsaktivitet som åpnet veien til nye samfunnsmessige rom, f.eks. politiske verv. Samtidig erobret kvinnene skolen som utdanningsplass og arbeidsplass.

Også på den fiskeripolitiske arena ser vi endringer. Under fiskerikrisen ble kvinner synlige bl.a. som aksjonister på dette politiske feltet (Gerrard 1995, Pettersen 1994, Rossvær 1989). Men argumentasjonen var en annen enn de mannlige fiskeripolitikernes. Kvinnene prøvde å bringe nye argumenter inn i debatten og var opptatt av livsform. De koblet nå kvinners arbeid i hjemmet og menns arbeid i båten, en sammenheng som kvinneforskerne lenge hadde påpekt. Eva Munk-Madsen (1997) viste dessuten hvordan maskulinitet og femininitet er gjenstand for kontinuerlige forhandlinger i samboer-/familiesituasjoner der både mann og kone fisker. Forhandlingsperspektivet i en eller annen form ser ut til å ha en lang historie innen kvinne- og kjønnsforskningen på ISV; tidlig på 1980-tallet med utgangspunkt i aktør- og rol-

leteori og utover på 1990-tallet med utgangspunkt i konstruksjons- og dekonstruksjonsparadigmer.

Kjønn, natur, samfunn og kultur

Skiftende naturforhold med utgangspunkt i naturressurser, spesielt fiskeriressurser, dannet hele tiden bakteppe for hverdagslivets sosiale organisasjon som var preget av stor grad av fleksibilitet, og – som vi har pekt på ovenfor – en fleksibilitet som særlig kvinnene var forvaltere av. Forskingen avdekket også økonomiske tilpasninger der arbeid, både som aktivitet og verdi, sto høyt i kurs blant unge så vel som gamle. Fiskeripolitikken var menns domene (Flakstad 1984, Gerrard 1986 og 1990). Forskingen la videre grunnen for problemstillinger knyttet til kvinner, miljø og utvikling, en problematikk som skulle komme til å stå høyt i kurs både nasjonalt og internasjonalt fra slutten av 1980-tallet og utover (Merchant 1980, Shiva 1989, Braidotti, Charkiewicz, Häusler og Wieringa 1994). På den politiske arenaen satte Brundtlandkommisjonen (1987), med sin vekt på de globale miljøspørsmål, større fart i den kvinne- og kjønnsretta miljøforskningen i Sør-Norge (NAVF 1991, Skjøsberg 1995).

Ved overgangen til 1990-tallet aktualiserte fiskerikrisa og innføringa av fiskekvotesystemet² på nytt problemstillinger vedrørende forholdet mellom kjønn, natur, kultur og samfunn. Forskingen, bl.a. den som også er sitert ovenfor, viste at kvinner hadde et annet forhold til natur og naturressursutnyttelse enn det som menn ga uttrykk for gjennom yrkesorganisasjonene. Men det er også eksempler på at kvinner hadde ulike synspunkter, avhengig av deres tilknytning til og roller

i familie- og arbeidsliv (Gerrard 1986, 1990, 1994). Det er noen få eksempler på at kvinner i kriseramma bedrifter drømte om å satse på «u-fisk og videreforedlete kvalitetsprodukter». Kvinner på bedrifter avhengig av trålere ville ha større andel av fiskekvotene til trålerflåten, mens andre var skeptiske. Kvinner i det nordnorske landbruket var skeptiske til landbrukspolitikken (Fyhn 1992).

De siste årene har en også sett framvekst av forskning angående kvinners bruk av naturen i fritidssammenheng både i Tromsø og i andre nordnorske miljøer (Pedersen 1993 og 1995). Også denne forskningen avdekker mangfold med en enorm variasjon ikke bare i kvinners bruk av naturen, men også når det gjelder kvinners kunnskaper om naturen.

Kjønn, kunnskap og utvikling

På 1980-tallet begynte vi i større grad å rette blikket mot de sørlige breddegrader. Forskning i den tredje verden ble en viktig del av samfunnsforskningen blant en del av kvinne- og kjønnsforskerne i Tromsø-miljøet. Det har vært forskning der kvinner og utvikling i vid forstand er blitt satt i fokus (Holtedahl m.fl. 1999, Lothrington og Flemmen 1991, Gerrard 1991, Valestrand 1991, 1995, Saugestad 1987, 1992). På mange måter står denne forskningen på skuldrene til tidligere års forskning gjennom at kulturelle og sosiale prosesser koblet med forvaltning av kjønn har vært sentralt, samtidig som en også har tatt opp kontroll og maktperspektiver ikke minst vedrørende forholdet mellom det sivile samfunnet og stater. Utgangspunktet for vårt engasjement i

Sør har vært den kunnskapspolitiske situasjon i forholdet mellom Nord-Norge og Sør-Norge der det er den riks-norske kunnskapen som har dannet normer for hva som regnes som adekvat kunnskap i utdannings- så vel som utviklingsinstitusjoner. En illustrasjon på dette er at kvinners lokale kunnskap har vært begrenset til kvinners sfærer og i liten grad blitt transformert til kunnskap akseptert i utdannings- og utviklingsinstitusjoner. Vekten på forskning både i Nord og Sør har styrket den komparative kjønnsforskning samt tydeliggjort viktige trekk i forskjeller mellom kunnskapsproduksjonen på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå.

Det er på denne bakgrunn vi oppfatter at forskningen vår om «Nord-Norge» også bør leses metaforisk, dvs. fra *ikke-sentrum*, og derved inkludere kvinner og menn i andre «periferier», det være seg f.eks. Mali, Nord-Kamerun, Mellom-Amerika, f.eks. landsbygda Coto Sur i Costa Rica, Kola-halvøya, eller for den saks skyld fiskarkvinner langs hele kysten.

Det kjønnede akademiske feltet: Annerledeshet eller hierarkisering, desentrering og marginalisering

Slik vi har presentert vårt bidrag til samfunnsforskningen generelt og kvinne- og kjønnsforskningen spesielt, er vi klar over at det er vår fortolkning av kvinners liv og de tekster vi har skrevet. Vi er også klar over at det er mange huller og mangler i dette og at vår fortolkning baserer seg på kombinasjoner av følelser –

så som frustrasjon, sinne, glede – og på mer eller mindre kroppsliggjorte erfaringer.

Annerledeshet

Et perspektiv vi kan ha på Nord-Norge og «andre periferier», både i et reelt og i et utvidet, metaforisk perspektiv, er at det er «annerledes». Derved fortjener landsdelen å bli hentet fram i lyset innenfor akademia ut fra at en ønsker å lære i et komparativt perspektiv. Innenfor noen diskurser og kategoriseringer kalles dette «synliggjøring». Leser en forskningen fra 1970-tallet om igjen i dag – der vi viste at dagligliv og livsverdener fungerte etter andre «logikker» enn de som kom til orde i den mer generaliserende samtidige samfunnsvitenskapen – kan man si at den muligens framstår som «eksotisk». Det er derfor mye som tyder på at tekstene ble og blir tolket nokså ulikt.

Annerledesheten ble også opplevd på det lokale plan. Vi kan eksemplifisere det med det vi med store bokstaver og meget forenklet kan kalle «den nordnorske debatten». Den har hatt flere ansikter. På 1970-tallet debatterte man (i vår fortolkning) bosetting og hva som var «det gode lokalsamfunn» (Brox 1966, 1980). På 1990-tallet har vi hatt «den nordnorske identitetsdebatten» (Edvardsen 1997) og «den nordnorske moderniseringsdebatten» (Eriksen m.fl. 1996). Uansett når disse debattene fant sted, er det menn som har definert tema og deltatt i debattene. Det er med andre ord menn som skriver om det forsinkede nordnorske «hamskiftet» fra støa, sjarker og lokalsamfunn til kompetanse og bysamfunn. Kvinnene beskjeftiget seg med lokalmiljø, med mannsdominansen i lokalmiljø, og ikke minst med nye måter å

forstå dette på og tenke fag og politikk på. Men skal vi få tak i dette, må vi gå til andre fora, f.eks. seminarer der menn sjelden deltar. Dette viser igjen at også debatten om nye tankemåter og om hvilke konsekvenser dette kan få for politikk, legitimitet, identitet – og ikke minst akademiske tenkesett – er kjønnnet.

Hierarkisering, desentrering og marginalisering

Et sentralt spørsmål vi kan stille er om annenledesheten ikke bare har blitt sett på som en del av et mangfold i kvinneforskningen, men også er blitt gjort til gjenstand for hierarkisering, desentrering og marginalisering. En måte å studere dette på er å se hvordan nordnorsk kvinne- og kjønnsforskning har blitt mottatt av andre.

Det ser ut til at mottakelsen har vært blandet, i alle fall i det nasjonale kvinneforskersamfunnet. Et eksempel er at den mer marxistisk orienterte kvinneforskningen på 1970-tallet var mest opptatt av kvinners lønnete arbeid og politiske kamp og ikke viste særlig interesse for våre funn og analyser. Eksempelvis var fiskerikvinner, sammenlignet med andre kvinnegrupper, en relativt liten gruppe, og de framsto heller ikke utad som kampvillige kvinner for egne interesser. Deres måte å kjempe for bedre kvinnekår på var å kjempe for bedre kår på arbeidsplassen, i lokalsamfunnet, for sine barn og sine ektefeller (Gerrard 1975). Den manglende interessen for vår forskning i visse miljøer kan også henge sammen med at de ledende skikkelsene i den faglige kvinnedebatten var å finne innenfor fag som sosiologi og psykologi. Vi finner derfor lite av den nordnorske kvinneforskningen igjen i de kjente bø-

kene fra denne forskningstradisjonen (Arnfred og Syberg 1974, Berg, Berge, Kalleberg og Leira 1976, *Kvinnens årbok* 1974, 1975 og 1976).

Etter hvert ble det blant norske kvinneforskere en økende interesse for mangfoldet blant kvinner. Dermed økte også interessen for den nordnorske forskningen fordi den ga interessante bidrag om aktive kvinner som ikke bare var bærebjelker i hushold og lokalsamfunn, men som også hadde viktige og lite påaktede næringsroller. En økt interesse i det nasjonale miljøet skyldtes ikke minst deltakelse i den nasjonale forsknings- og publiseringsaktiviteten gjennom Harriet Holters prosjekt «Kvinner og fellesskap» og bokserien *Kvinnens levkår og livsløp* som kom ut i 1980-årene (se bl.a. Holter 1982, Rudie 1984, Høltedahl 1986).

Som det skulle framgå av det foregående – både på og mellom linjene – er vi oppgitt over hvordan en, særlig i toneangivende miljøer på 1990-tallet, utdefinerte mange av de arbeidene vi gjorde i Tromsø. I boka *Hun og Han – om kjønn i forskning og politikk* (Holter m.fl. 1996) står det så å si ingenting om den kvinneforskningen som er utført ved UiTø. Et unntak finnes – og derved blir det også representativt og symbolsk – nemlig under tittelen «Kvinnekultur og lokalsamfunn: undertrykking og tilpasning» (s. 58–59).

Vi tillater oss å sitere derfra: «Interessen både for kvinners hverdagsliv og kvinnekultur ga seg uttrykk i en rekke studier av norske lokalsamfunn, dernest studier av lønnsarbeidsplasser. Kvinners plass og virksomhet som opprettholdere av småsamfunn kommer godt fram, like så stengslene i deres situasjon.» Harriet Holter (op.cit.) sier videre at dette har forskere som Arnlaug Leira³, Ragnar

Nilsen, Siri Gerrard og Lisbet Høltedahl vært opptatt av. Holters karakteristikk av lokalsamfunnsstudiene enten de er skrevet med basis i empiri fra Sør- eller Nord-Norge er at de tilførte det norske samfunn betydelig innsikt, ikke bare i kvinners liv, men også i lokalsamfunn i endring, styrt av endringene i storsamfunnet, i makrostrukturene. Hun mener at i lokalsamfunnsstudiene trer mennene i bakgrunnen. Kvinneundertrykkingen synes å komme fra «systemene», systemene og kulturen framstår som begrensningene, som føringene både på den enkelte og gruppene. Hun oppsummerer lokalsamfunnsforskningen og også en del arbeidslivsforskning med basis i det sørnorske arbeidslivet (Hoel 1983:125) på følgende måte: «Det vi ser f.eks. i undersøkelsene nevnt ovenfor er en tilpasning fra kvinners side, tilpasning til menn eller til omstendighetene. Samtidig ville vi i mange tilfeller finne at også menn tilpasser seg, at storsamfunnet krever sitt av begge kjønn. Av og til kan det være vanskelig å bedømme hvem som må tilpasse seg mest, må gi avkall, må la være å fremme sine interesser. Som eksempel på dette vil jeg nevne beskrivelsene til Høltedahl (1982) og Gerrard (1982)» (Holter m.fl. 1996:59). Verken i neste fase, som hun benevner som kultur-, kontekst- og relasjonsfasen, eller i de påfølgende faser refereres det til nordnorske bidrag. På denne måten blir innsatsen herfra stående som bidrag kun i én historisk fase uten noen diskusjon om kontinuitet og endring. Det er med andre ord karakteristikk som ikke samsvarer med de vi selv har.

Det andre eksemplet vi vil trekke fram her, er boka *Forståelser av kjønn* (Taksdal og Widerberg 1992) som er viktig fordi den har vært mye brukt som lære-

bok på samfunnsfagene. Her blir ulike fags perspektiver gjennomgått. En første observasjon er at et fag som geografi – hvis feministiske perspektiver vi har jobbet *mye* med her i Tromsø (Valestrand 1982, 1991) – ikke engang er med. En annen sak er at det heller ikke i fagenes presentasjoner er noe om hva som tidlig var blitt produsert nettopp om kjønn i Tromsø f.eks. innen antropologi og de tverrfaglige skjæringspunktene mellom sosiologi, antropologi og geografi. Vi var temmelig overrasket selv da denne boka kom ut, og studentene våre spurte om Tromsø-forskningen ikke var kjent eller om den ikke var anerkjent. Begge disse viktige bøkene viste at det har foregått en klar klassifisering og desentrering. Konsekvensene må leses som en hierarkisering av norsk kvinne- og kjønnsforskning og en marginalisering av nordnorsk kvinne- og kjønnsforskning. Marginaliseringen understøttes også av samfunnsviternes eller rettere tverrvitenskapenes magre uttelling i Norges forskningsråds program Kjønn i endring. Gjennom Kvinnforsk er det gitt kr 100 000 i tre år til miljøbygging rundt Kjønn og kystprogrammet.⁴ Dette er et prosjekt hvor over 20 kvinne- og kjønnsforskere så langt har gitt sine bidrag.

Det kan være mange måter å tolke denne «desentreringen» av oppmerksomheten omkring hva som angivelig produseres i vårt miljø på. Det hele kan selvfølgelig forstås som uttrykk for at de fleste her omkring sitter fast i fortidens tankeganger og temaer, at en ikke bruker de rette begrepene, eller at en rett og slett ikke deltar på de samme arenaene, ei heller skriver i de samme og dermed «rette» tidsskriftene – hvor erfaringene for mange er at en verken «passer» fordi en har en annen skrivestil, eller «orker».

Det kan tolkes som uttrykk for at de tekstene som blir produsert ikke passer i dagens diskurser – og at de som produserer dem ikke henger med i forskningen. At det er nye «gatekeepers» med et annet språk, og en blir – som i tilfellene ovenfor – oversett, ikke sett og utdefinert, *samtidig* med at den akademiske retorikken ofte handler om det motsatte. Vi tenker her på «multiple voices», postkolonialisme, «situated knowledges» og kritisk blikk på kunnskapsproduksjon.⁵ På den måten kjenner vi oss mer hjemme i tilnærminger og forståelser som har vært fremme i den internasjonale diskursen de senere årene.

Vi kan oppleve dette som åpne eller lukkede eksklusjoner, av perspektiver, tekster og posisjoner. Vi kan også filosofere litt over hva vi selv forstår med «tekster» i denne forbindelsen. Vi har argumentert for en videst mulig forståelse av hva slags tekster forskere produserer. Dette handler jo ikke bare om kvinneforskning, det handler om den store og lille forskningspolitikken, om målstyring, Norgesnett, og hvilken posisjon f.eks. Tromsø er blitt «tildelt» i en slik sammenheng – og om den posisjonen tilsvarende noenlunde hvordan vi ser oss selv. Et eksempel på det kan være at på et temafelt som «fisk», hvor Tromsø anses å ha visse komparative fordeler, må samfunnsvitenskapelige og altså mer fortolkende perspektiver konkurrere med biologien og økonomien innenfor Norgesnett-tenkningen.

Når vi skuer tilbake på den forskning vi har bedrevet, opplever vi altså at vi tidlig reiste problemstillinger som senere kom opp blant andre kvinneforskere: vekten på at kvinner er forskjellige, vekten på kjønnsforhandlingsperspektivet, samspillet mellom kultur, samfunn og

natur og globalisering og etter hvert kunnskapsproduksjon. Det er på denne bakgrunn at vi oppfatter at mye av denne forskningen kan karakteriseres som pionerforskning i måten å tenke på, å argumentere på og å analysere på. Vi synes også at vi i Tromsø, men også i de andre nordnorske miljøene, har funnet nye vinklinger og ført «perifere» kvinne- og kjønnsforskere inn imot nye felter og tankebaner. Arbeidene våre kunne selvsagt ha vært mer teoretisk elaborerte og raffinerte og til og med kanskje publiserte i sammenhenger som i dag blir definert som «mainstream» i kvinne- og kjønnsforskningen. Forskningen var tverrfaglig i skjæringspunktene mellom antropologi, sosiologi, pedagogikk, geografi og statsvitenskap og falt på den måten mellom flere disiplinære stoler.

Romlig organisering og reorganisering

Som samfunnsvitere er vi selvsagt også faglig nysgjerrige på hvorfor slike hierarkiserings-, desentrerings- og marginaliseringstendenser har funnet sted, og her vil vi antyde noen strukturelle og materielle forhold som kanskje også kan bidra til å forklare slike prosesser. På 1980-tallet fant det sted store omstruktureringer innenfor det nasjonale kvinne- og kjønnsforskningsmiljøet i Norge. Dette fikk etter hvert følge av Gudmund Hernes' rasjonaliseringsiver i det norske utdanningssystemet. For oss fortøner dette seg i skrivende stund som viktige komponenter i den romlige reorganiseringen vi etter hvert befant oss innenfor.

Det skjedde en utvikling fra ett nasjonalt forum der alle i praksis hadde ad-

gang (fra hovedfagsstudenter til professorer) – vi tenker her selvsagt på NAVFs sekretariat for kvinneforsknings mangslungne aktivitetsfelt – til, fra slutten av 1980-tallet, mer avgrensede og fragmenterte miljøer basert på de sentrene for kvinneforskning som etter hvert ble etablert. Kombinert med etablering av Norgesnett og doktorgradsutdannings-systemet opplever vi at de ulike fora lukket seg. Tromsø-miljøet – med basis i Kjønnsrolleseminarene⁶ og Kvinnefaget⁷ som ble opprettet en kort periode på slutten av 1980-tallet – som nettopp var basert på stor åpenhet og lett adgang, falt ut.

ISV ga heller snevre materielle rammer for kvinneforskningen med svært få faste ansatte med interesse for kvinner og kjønn og med relativt stor motstand mot kvinneveretta undervisning og stillinger. Fra slutten av 1980-tallet av var det ingen faste tilbud i kjønnsretta undervisning utover innføringsnivået i samfunnsvitenskapene. Instituttrådet på ISV ga aldri sin tilslutning til at kvinnefaget kunne passes inn f.eks. i storfagsmodellen slik det var mulig innen sosialpolitikk, skoleforskning, planlegging og lokalsamfunn og samiske studier. Dermed ble rekrutteringen en periode lav, og faget ble lagt ned. De kvinnene som hadde jobbet for faget, opplevde dette som et kraftig tilbakeskritt. Når mange av stipendiatene ikke fikk fast jobb og andre tok med seg forskningserfaringene fra kvinne- og kjønnsforskningen i Nord-Norge til Tanzania, Kamerun, Botswana, Zimbabwe og Costa Rica, betydde det ytterligere uttynning av et lite og meget skjørt kvinne- og kjønnsforskningsmiljø.

ISV hadde gjennom sin korte historie i stor grad etterspurt menns kompetanse. Menn, også nordnorske menn, ble re-

kruttert som stipendiater og amanuenser og er i dag blitt professorer. Samme rekrutteringsmønster så en ikke blant nordnorske kvinner. Først på 1990-tallet, da det ble en viss stillingsvekst, har noen flere nordnorske kvinner blitt rekruttet.⁸

For oss som er så få og spredt på ulike fag blir effektene av alle endringene de siste årene nokså store. Det blir mye mer opp til enkeltforskere selv å posisjonere seg innenfor sine egne nettverk, noe noen har lyktes med, andre ikke, og atter andre rett og slett ikke har forholdt seg til i særlig grad. Både lokalt og nasjonalt har vi dermed endt opp med å ha få møtepunkter og arenaer for utveksling av meninger og perspektiver.

I Tromsø skulle det da også en lang og hard kamp til før vi endelig selv fikk et senter for kvinneforskning, Kvinnforsk, i slutten av 1995. Men Universitetet i Tromsøs styre la klare føringer på at senteret kun skulle være strategisk og koordinerende. Det skulle *ikke* bli noe forskning eller akademiske arbeidsplasser lokalisert her. Noen vil si at det dermed ikke kunne bli noe særlig mer enn en «postboks» med mindre en satset på omfattende dugnadsvirksomhet. Likevel opplever vi Kvinnforsk som en viktig møteplass lokalt og som bindeledd nasjonalt og internasjonalt.

Forskning og kunnskapsproduksjon: Flere tekster – flere «lesere»

Som kvinneforskere har vi alltid vært opptatt av at tekstene skal være nyttige. Vi er også blitt klar over at det ikke lenger er *en* leser av vår produksjon og våre «tekster» – og som vi har lært fra littera-

turteorien, så kan en tekst også «leses» på mange måter. Ut fra våre erfaringer og observasjoner de senere årene vil vi likevel peke på noen trekk ved de som vi opplever som lesere av våre tekster. For det første har vi våre informanter, de vi intervjuer, snakker med, henter informasjon fra og konsulterer. Så er det en stor og variert gruppe av brukere og andre forskere. Her vil vi derfor legge vekt på forskernes forhold til informantene og brukerne.

Forskningsresultatene fra Tromsø er stort sett blitt godt mottatt av lokale kvinner, også de som delte sine liv med oss. Mange har uttrykt at forskningen var viktig fordi den bidro til å gjøre deres problemer og strev kjent. Vi var dessuten alle aktører i den distriktpolitiske hverdag i og med at vi bodde i samme geografiske område og på ulike måter deltok i den offentlige debatt. Rapportene og artiklene var dessuten et resultat av samvær og mange dialoger om egne og andre kvinners kår. Fordi flere av oss drev med deltakende observasjon over lengre tid, kjente forsker og informanter hverandres argumentasjoner, språkbruk og bakgrunn. Selve publiseringa ble dermed bare et steg i en lang og kontinuerlig prosess. Vi utviklet flere formidlingsformer: forelesninger, foredrag, film, artikkelskriving i bøker og tidsskrifter, monografier. Vi deltok i mange fora: akademiske seminarer, kvinnepolitiske seminarer, næringspolitiske seminarer særlig innen fisk og landbruk, i flere tilfeller sammen med informantene våre. Konsekvensen av dette var at vi i noen sammenhenger ble oppfattet som «landsdelens talskvinner». Dermed har vi i mange sammenhenger hatt en posisjonaltet (her i forståelsen standpunkttaking, jf. Harding), et oppnådd ståsted om en vil, som, kort fortalt,

f.eks. kan handle om noen egen-erfarte tekster. Dette er også tanker som har vært fremme i norsk sammenheng. Fredrik Barth uttrykker dette slik: «The continuous production of new knowledge that characterises the post-industrial world requires a different kind of participation, one which liberates people to play an appropriate role in articulating their own aspirations, creating their own visions of the Good Life, and thus defining their own priorities in a development which does not lead them as latecomers to where others already are, but as pioneers to where they themselves wish to go» (Barth 1992:131). Dermed legger også han vekt på at kunnskapsproduksjonen, slik vi tolker ham, må ha et frigjørende og ikke undertrykkende potensial.

«Brukerne» av kvinne- og kjønnsforskning er en annen gruppe. For å sette det litt på spissen kan vi vel si at gruppen i all hovedsak består av offentlig ansatte førstekonsulenter som vi selv kanskje har utdannet og som jobber i fylkeskommuner, bistandssystemer og annen, stort sett offentlig, forvaltning. En annen gruppe er de som leser for å få inspirasjon i det daglige, og noen som i ulike sammenhenger har interesse for kvinne- og kjønnsstoff, f.eks. lærere, midlertidig prosjektansatte, politikere osv. Vi har erfart at de to gruppene ofte går over i hverandre, og de er oppmerksomme og kritiske lesere. En tredje gruppe er studentene våre. Ved Universitetet i Tromsø er det både unge og mer «voksne» kvinner som tidvis studerer og tar sine eksamener i ofte nokså kronglete livsløp. Dermed er det mange som både stiller krav til oss utenfra, som kikker oss over skuldrene og som markerer sin enighet og uenighet.

Over tid er vi også blitt klar over at

særlig relasjonen mellom forsker og «bruker» er blitt mer kompleks og må problematiseres. Mye av kvinneforskningen er ikke lenger så lett oversettbar til det politiske/administrative feltet. Vi har erkjent at det ikke lenger er slik at forskningen blir gjort først (i alle fall sånn noenlunde), og så kommer iverksettelsen etterpå. Dette er gjennom årene, på ulike måter, problematisert av Lisbeth Holte-dahl (1973b, 1979, 1993, 1998). Nå er det mye som tyder på at politikken blir innebygd i forskningen. Da virker det som om fortolkende, problemorientert forskning ikke er først på listen over det oppdragsgivere ønsker. Mer enn noen-sinne virker det som om tallfestede størrelser, som kan settes inn i planer og utviklingsprogrammer, er populære. Og særlig de brukergruppene som betaler for forskningen, som i kvinnesammenheng ofte er en del av offentlig forvaltning, bestemmer i økende grad hva som er interessant. Den «frie» forskningen kan leses på fritiden.

Brukergruppene er altså mange. Det er fremdeles noen som betaler for seg, men også andre, som f.eks. de vi har kalt «den opplyste allmennhet»,⁹ har kommet til. Det kan være de som er opptatt av forskningslitteratur, og av perspektiver som forskerne formidler gjennom media og aviser eller i dialog på ulike møteplasser. Det er kvinner og menn som har innsikt i og meninger om sine felter. Vi har med andre ord å gjøre med en ganske sammensatt forsamling som til tider går over i hverandre. La oss derfor se litt nøyere på samspillet mellom oss forskere, informanter og den opplyste allmennhet. Forskerne er ikke lenger de eneste på sitt akademiske felt. Hvem som er «kunnskapsprodusenten» i de etter hvert mangefasetterte relasjonene, er ikke alltid

klart. Dette kom tydelig fram i debatten om ressursforvaltning etter torskekrisen på 1990-tallet. I flere sammenhenger reiste Hanne Nilsen, leder i Kystkvinnaksjonen, spørsmål om forskernes versus informantenes og offentlighetens kunnskapsproduksjon og oppfatningen av den, f.eks.: Hvem eier kunnskapen, hvem har rett til å bruke den, og på hvilken måte? Nettopp fordi vi i Tromsø relativt ofte har blitt konfrontert med slike spørsmål, innser vi at dette bør innreflekteres i kunnskapsproduksjonsprosessen og helst gi seg uttrykk i de arbeidene vi utfører.

Refleksivitet og erkjennelser – nok en gang

Slike eksempler fra kunnskapsproduksjonen viser at refleksivitet og autoritet er blitt viktige nøkkelord innenfor nyere kvinneforskning i diskusjonene om f.eks. feminisme og postmodernisme (Rose 1997, Mascia-Lees m.fl. 1989, Nicholson 1990, Butler og Scott 1992 etc.) og bygger på erkjennelsene om at det ikke (lenger) er en objektiv sannhet som kan «ses» og deretter skrives ut. Her er det mange varianter av forståelsen av hva «refleksivitet» er. Innenfor feministisk forskningstradisjon har det lenge handlet om hvilken tilhørighet en har, og dette ofte kontrastert til den sammenhengen og tilhørigheten en forsker på. Den nye erkjennelsen av og diskusjonene om refleksivitet har ikke gjort det lettere for feministiske forskere, men viser til en dynamikk som må beskrives og analyseres mer. Slik vi ser det må refleksiviteten innbefatte hele kunnskapsprosessen, og denne må også «akademiseres», dvs. behandles også på det akademiske feltet.

Nå vil sikkert mange hevde at det er en utopi, og en umulighet, og at en om en har det som målsetting alltid vil gå rundt og føle seg mislykket fordi en aldri kan få med alt (Rose 1997). Selvfølgelig kan en ikke få med alt, og det er jo nettopp det vi synes er det interessante og utfordrende. Men vi vil, ut fra våre erfaringer og ståsteder, hevde at det også handler om en slags kollektiv refleksivitet, slik f.eks. Bourdieu tar opp det han betegner som refleksiv sosiologi – «intellectuals always agree among themselves to leave out of play their own game and their own stakes» (Bourdieu 1993:37). Ut fra slike, litt videre, synspunkter skulle det også være mulig å nærme seg kunnskapsproduzenten og hennes omgivelser, dvs. ikke utelate våre egne spill og interesser og vår egen makt (Haraway 1997).

Hvis vi returnerer til kvinne- og kjønnsforskningen i Tromsø, har vi vært inne på at det fra slutten av 1980-tallet – primært via det vi her for korthets skyld kaller «3. og 4. verdens-studier», men klart basert på egen empiri – har vært arbeidet eksplisitt med slike perspektiver. Det var med andre ord ikke først gjennom lesning av de franske feminister, men gjennom dekonstruksjonen av antropologiske tekster og begreper at vi tok opp slike perspektiver (Said 1978, Barth 1992, Blunt og Rose 1994, Escobar 1995, Moore 1988, 1994).

Som vi så vidt har vært inne på, vant de refleksive perspektiver gjenklang blant mange i Tromsø-miljøet, noe som bl.a. skyldes Lisbet Høltedahls arbeider (Høltedahl 1973a, 1978, 1979). Gjennom en rekke viktige seminarer i Tromsø og Alta har nettopp det refleksive i forskningsprosessen vært sentrale temaer (Pedersen 1998, Altern og Høltedahl 1995, Valestrand 1995). Vår vurdering er at det

at kvinne- og kjønnsforskere fra flere fagtradisjoner over tid har hatt løpende diskusjoner med empiriske erfaringer fra Sør og Nord og på kryss og tvers av etniske og nasjonale grenser, har vært svært verdifullt og er en viktig ballast også for framtidig forskningsaktivitet. Dette er problemstillinger det tok tid å slå igjennom med, og motstanden var faktisk i noen sammenhenger like stor i Nord som i Sør.

Det er ikke til å komme bort ifra at «internasjonaliseringen», eller «teoretiseringen» som noen ynder å kalle det, på det akademiske kvinneforskningsfeltet også her i Tromsø har ført til endrede posisjoner og at en er opptatt av andre temaer og problemstillinger. Med feminismens opprør mot opplysningstidens kjønnsnøytralitet og objektivitet, og med innsikter fra poststrukturalistisk og postkolonial tenkning i bagasjen, har vi fått bedre «verktøy» til å forstå hvordan kunnskapen blir produsert og vår egen rolle i denne produksjonen.

Her prøver vi alle å henge med så godt vi kan, ved å lese og diskutere det som siver inn fra de store metropoler og de sentrale tidsskrifter, «fra Harvard», som vi pleier å si. For oss har det vært viktig så vel å reflektere over det vi tar inn, relatert til egne arbeider, som å kunne kontekstualisere selve det akademiske feltet. Når en derfor snakker om «situated knowledges» (Haraway 1991) er det ut fra vår posisjon viktig å drive med både det vi på godt norsk kaller fagliggjøring og kontekstualisering av feltet. Vi mener altså at for å kunne si noe om forskning og kunnskapsproduksjon, må vi trekke inn *både* tekster og kontekster. Nye «gatekeepers» har også posisjonert seg på feltet, og dette har ført til en forskning som er blitt oppfattet av enkelte som

konvensjonell og bent fram kjedelig med lite «forskningsforandrende praksis» (Gulbrandsen 1995).

Vi tror ikke at vi har noen *bedre* løsninger enn andre på disse dilemmaene, snarere tror vi at mange bakser med det samme, men fra ulike ståsteder. Men måten akademikere har konstruert sin posisjon på i fortiden, gjennom forsvar av en slags idé om den intellektuelle som en sosialt privilegert kunnskapsprodusent, er i den senere tid utsatt for mange trusler fra mange hold, og det er dermed viktig å stille spørsmål nettopp ved kunnskapsprodusenten. Rollen som samfunnsviten-skapelig intellektuell er slett ikke blitt lettere, og å sette litt mer lys også på egen aktivitet mener vi ikke er av det onde.

Periferien som selvvalgt ståsted: tekster, kontekster og mange stemmer

Vi kan lære mye av å lese bell hooks, og i denne forbindelse gjør vi det nettopp ut fra hennes synspunkter på hva det vil si å være marginal. Hun peker på forskjellen mellom på den ene siden å bli marginalisert av undertrykkende strukturer (i hennes tilfelle forstått som hvite, kapitalistiske og patriarkalske), og på den andre siden «choosing the margin as a space of radical openness» (hooks 1990:145). Og hun spør: Plasserer vi oss selv på samme siden som den koloniserende mentalitet? Videre peker hun på at under visse omstendigheter kan folks erfaringer gi dem en privilegert kritisk posisjon som de kan snakke fra. Vi har, som mange andre, opplevet folk i slike posisjoner, og vi mener at det er viktig å legge forholdene

til rette slik at også de blir hørt. Men slik posisjonalt er ikke nok. Det er f.eks. viktig å bygge på mange historier som snakker til hverandre, slik at mange, også kunnskapsobjekter, er med i samtalene (Haraway 1991).

Vi startet ut disse tankene med et utsagn om at det er viktig både å forske på og å være oppmerksom på sentrum–periferi-relasjonene, og at vi oppfatter det som at mye av den kunnskapsproduksjonen som har foregått her i Tromsø er blitt – ja nettopp – marginalisert på den nasjonale kvinneforskningsarenaen, noe som lett fører til nye hierarkier. Det handler altså ikke bare om å forske på og studere sentrum–periferi-relasjoner «i verden», men også om å trekke inn slike relasjoner i selve kunnskapsproduksjonen, slik vi har gjort noen ansatser i retning av. Denne marginaliseringen har imidlertid betydd at vi har bygd andre allianser, i første omgang til andre periferier. Disse har mange former, noen formalisert og finansiert gjennom f.eks. Universitetsrådets forskersamarbeid med universiteter i Sør (NUFU), andre basert på mer uformelle nettverk. Få av disse er rene kvinnenettverk, men kvinneforskere har brukt sin kunnskap og erfaring til å assistere, sette på dagsordenen eller bygge opp relevant kvinne- og kjønnsforskning i andre periferier, i andre «Honningsvåger», som f.eks. i Ngaoundere i Kamerun eller landsbygda Coto Sur i Costa Rica. Det er ikke tvil om at begreper som «margin» og «marginal posisjon» har tatt opp i seg ganske andre betydninger enn før, men makt er stadig like aktuelt. Det er ikke måte på alt som nå skal utsettes for «undoing», «unmaking», «redoing» og «reconstructing» – i alle fall i anglosaksisk faglitteratur for tiden. Her føler vi oss bestemt hjemme, og ser at vi har store

oppgaver foran oss. Så selv om vi opplever at vi er «out of place»,¹⁰ eller kanskje snarere på en annen plass enn mye av norsk kvinne- og kjønnsforskning for tiden, så ser vi også at posisjoner forandrer seg (Massey 1995). Det gjelder ikke minst i nyere debatter om natur/kultur (Haraway 1991, 1997, Latour 1993). Dette er debatter som nå kommer for fullt og er et felt der mange forskere herfra kan bidra, bl.a. til å bygge videre på nyere teoretiske perspektiver. Om en *virkelig* går inn i hva som kan menes med «situated knowledges» (Haraway 1991), og i spørsmål om kunnskapsproduksjon generelt (Fardon 1995, Holtedahl m.fl. 1999), så er her nok å ta fatt i. Her er mange og forskjellige kunnskapsformer, og om det skal bli plass til alle – se det?

Vi er mindre bekymret i dag enn tidligere, ettersom det faktisk har vært rimelig velbegrunnede valg mange her har gjort. Vi finner dessuten gjenklang blant kvinnelige, og iblant mannlige, forskere både fra Nord og Sør. På denne bakgrunn er det kanskje ikke så rart at det nettopp er Kvinnforsk ved Universitetet i Tromsø som blir sentrum for den store internasjonale kvinne- og kjønnsforskningskonferansen Women's Worlds 1999.

*Halldis Valestrand
førsteamanuensis
Institutt for planlegging og
lokalsamfunnsforskning
Universitetet i Tromsø*

*Siri Gerrard
førsteamanuensis
Institutt for samfunns- og markedsfag
Universitetet i Tromsø*

Litteratur

Aktuell nr. 8/1965.

Altern, Inger og Lisbet Holtedahl. Kunnskap om

- oss og andre. I *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 1995, nr. 1.
- Arnfred, Signe og Karen Syberg (red.). *Kvinde-situation og kvindebevegelse under kapitalismen*. Nordisk Sommeruniversitets skriftserie nr. 4, København 1974.
- Balsvik, Randi R. *Vardø – Grensepost og fiskevær 1850–1950*, to bind. Dreyers forlag, Stavanger 1989.
- Balsvik, Randi R. Kvinner i nord-norske kystsamfunn. I *Historisk Tidsskrift* 1991, nr. 4.
- Barth, Fredrik. *Models of Social Organization*. Occasional Paper nr. 23, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, London 1966.
- Barth, Fredrik. Objectivities and modalities in South–North university cooperation. I *Forum for Development Studies* vol. 1, 1992.
- Bassett, Keith 1996: Postmodernism and the crisis of the intellectual: reflections and reflexivity, universities and the scientific field, i *Society and Space* 14.
- Berg, Anne Marie, Åse Berge, Annemor Kalleberg og Arnlaug Leira (red.). *I kvinners bilde – Bidrag til en kvinnesosiologi*. Pax Forlag, Oslo 1976.
- Berger, Peter L. og Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality*. Anchor Books, New York 1967.
- Blunt, Alison og Gillian Rose. *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies*. The Guilford Press, New York 1994.
- Bourdieu, Pierre. *Sociology in Question*. Sage, London 1993.
- Bratrein, Håvard D. Det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret i Nord-Norge. I Forfatterkollektiv: *Drivandes Kvinnfolk*. Universitetsforlaget, Tromsø 1976.
- Braidotti, Rosi, Ewa Charkiewicz, Sabine Häusler og Saskia Wieringa. *Kvinner, miljø og bærekraftig utvikling – mot en teoretisk syntese*. Universitetsforlaget, Oslo 1994.
- Brox, Ottar. *Hva skjer i Nord-Norge?* Pax Forlag, Oslo 1966.
- Brox, Ottar. Sosiale endringer i marginale bygdesamfunn – en komparativ analyse. I Trond Thuen og Cato Wadel (red.). *Lokale samfunn og offentlig planlegging*. Universitetsforlaget, Oslo 1980.
- Brundtlandkommisjonen: *Vår felles framtid*. Tiden Norsk Forlag, Oslo 1987.
- Butler, Judith og Joan Scott (red.). *Feminists theorize the political*. Routledge, London 1992.
- Bårnes, Vibeke B. *Bibliografi over kandidatoppgaver i samfunnsfagene ved ISV Universitetet i Tromsø 1973–95*. Ravnetrykk, Tromsø 1997.
- Edvardsen, Edmund. *Nordlendingen*. Pax Forlag, Oslo 1997.
- Elstad, Ingunn og Torunn Hamran. Seminarinnlegg på Kjønn og kyst, Tromsø. Kvinnforsk, Universitetet i Tromsø 1978.
- Eriksen, Erik O. (red.). *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord*. Fagbokforlaget, Bergen 1996.
- Escobar, Arturo. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton University Press, Princeton 1995.
- Fardon, Richard. *Counterworks*. I Richard Fardon (red.). *Counterworks: managing the diversity of knowledge*. Routledge, London 1995.
- Flakstad, Anne Grethe. Kan endringer innen kvinnearbeidet utløse strukturendringer? I Ingrid Rudie (red.). *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Flemmen, Anne Britt og Haldis Valestrand. Samfunnsvitenskapelig kvinne- og kjønnsforskning ved UITØ. I Ottar, 1999 (i trykk).
- Forfatterkollektiv. *Drivandes Kvinnfolk*. Universitetsforlaget, Tromsø 1976.
- Fredriksen, Sissel. *Kjønnspolitikk og distriktsutbygging*. Universitetsforlaget, Oslo 1981.
- Fyhn, Asbjørg. *Makt og Kjærlighet i jordbruket – Ei drøfting av betingelsene for kvinnerekuttering til jordbrukets produksjon og organisasjon*. Hovedoppgave, ISV, UiTø, Tromsø 1985.
- Fyhn, Asbjørg. Døyr fe, døyr frendar. I Elin Svenneby (red.). *Kvinnfolk på tvers*. Emilia Press, Oslo 1992.
- Gerrard, Siri. *Arbeidsliv og lokalsamfunn: Samarbeid og skille mellom yrkesgrupper i et nordnorsk fiskevær*. Mastergradsavhandling, Institutt for Samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Tromsø 1975.
- Gerrard, Siri. *Oversikt over kvinneforskningen ved Institutt for Samfunnsvitenskap*. Rapport nr. 1, Universitetet i Tromsø, Tromsø 1976.
- Gerrard, Siri. Kvinner i fiskeridistrikter: Fiskerieringas bakkemannskap. I Bjørn Hersoug (red.): *Kan fiskeriering styres?* Novus Forlag, Oslo 1983.
- Gerrard, Siri. Når endringer i husholdet blir mer enn kvinneansvar i husholdet. I Ingrid Rudie (red.). *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Gerrard, Siri. *Kvinnens makt og avmakt*. FDH-

- Rapport nr. 6, Finnmark Distriktshøyskole, Alta 1986.
- Gerrard, Siri. *Fiskerkona som begrep og fenomen i norsk samfunnsvitenskapelig fiskeriforskning*. NIBR-notat 1990:137, Norsk institutt for by og regionforskning, Oslo 1990.
- Gerrard, Siri. Clans, gender and kilns: examples from a fisheries development project in Sota village, Tanzania. I Kristi Anne Stølen og Mariken Vaa (red.). *Gender and Change in Developing Countries*. Norwegian University Press, Oslo 1991.
- Gerrard, Siri (red.). *Skårunge, skoleelev eller arbeidssøker*. NFH-Rapport nr. 1, Norges Fiskerihøyskole, Tromsø 1992.
- Gerrard, Siri. Kvinners forvaltning – havets husholdning, I Oddmund Otterstad og Svein Jenstoft (red.). *Leve kysten*. Ad Notam, Oslo 1994.
- Gerrard, Siri. When women take the lead: Changing conditions for women's activities, roles and knowledge in North Norwegian fishing communities. I *Social Science Information* 1995, 34, nr. 4.
- Gerrard, Siri. Kysten i endring: Kvinner og menn mellom sommerfestival, børs og byråkrati. I *Kvinneforskermaraton – V*, Kvinnforsk, Universitetet i Tromsø, Tromsø 1997.
- Gerrard, Siri, Rannveig Dahle Piene og Halldis Valestrand. *Jubileumsskrift til Kjønnssrolleseminarets 10-årsjubileum*. Institutt for samfunnsvitenskap, UiTø, Tromsø 1985.
- Gerrard, Siri og Halldis Valestrand. *Kvinner, nærings- og distriktpolitikk, teknologi og foretaksstrategier. Delrapport nr. 2*. Arbeidsnotat 3/84, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Oslo 1984.
- Goffmann, Ervin. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor, New York 1959.
- Goffmann, Ervin. *Frame Analysis*. Harper and Row, New York 1974.
- Grønbech, Dagrunn. *Kvinner i norske fiskerier – hva foreligger av forskningsmateriale?* FDH-rapport nr. 2a, Finnmark Distriktshøyskole, Alta 1986.
- Grønbech, Dagrunn. Dukken som havnet i søppel-sekken. I Elin Svenneby (red.). *Kvinnfolk på tvers*. Emilia Press, Oslo 1992.
- Grønbech, Dagrunn 1999: Kystkvinnen som omsorgsbonde og ressursforvalter. I Randi Balsvik og Siri Gerrard (red.). *De globale kyster*, Kvinnforsk, UiTø, Tromsø.
- Gulbrandsen, Elisabeth. Objektivitet? Refleksivitet? Autoritet?! Postmoderne utfordringer for nordisk kvinneforskning. I *Sosiologi i dag*. 1995, nr. 3.
- Haraway, Donna. *Cimians, Cyborgs and Women: the reinvention of Nature*. Routledge, New York 1991.
- Haraway, Donna. *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan©_Meets_OncoMouse™*. Routledge, New York 1997.
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, London 1986.
- Harding, Sandra. *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Cornell University Press, Ithaca 1992.
- Hernes, Helga. *Staten: Kvinner ingen adgang?* Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Hoel, Marit. *Den kvinnelige arbeiderklassen*. Universitetsforlaget, Oslo 1983.
- Holtedahl, Lisbet. Strekker kvinnesolidariteten seg over landegrensene. I *Sirene* 1973, nr. 1.
- Holtedahl, Lisbet. Sosialantropologi og musesamlinger. I *Ottar* 1993, nr. 3–4.
- Holtedahl, Lisbet. Kan kjønnsroller mellom barn læres? I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1978, nr. 1.
- Holtedahl, Lisbet. Kan forhold mellom mennesker planlegges? I J.E. Kolberg og Kari Wærnes (red.). *Trygd og Samfunn*. Universitetsforlaget, Oslo 1979.
- Holtedahl, Lisbet. *Hva mutter gjør er alltid viktig*. Universitetsforlaget, Oslo 1986.
- Holtedahl, Lisbet. Marginalisering av kvindekundskab. I Ottar Brox og Marianne Gullestad (red.). *På norsk grunn*. Ad Notam, Oslo 1989.
- Holtedahl, Lisbet. Communication problems in Social research. I Peter Crawford (red.). *The Nordic Eye*. Intervention Press, Århus 1993.
- Holtedahl, Lisbet. Formidling som værktøj i kundskabetabling; eksempler fra Tromsø og Kamerun. I Bjarne Hodne (red.). *Kulturstudier – kulturforståelse, kulturbrytninger, kulturpolitikk*. Kulturstudier nr. 1, Bergen 1998.
- Holtedahl, Lisbet, Siri Gerrard, Martin Njeuma, Jean Boutrais. *Le pouvoir de savoir – De la Tropicque a l'Artique*. Kathala, Paris 1999.
- Holter, Harriet (red.). *Kvinner i fellesskap*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Holter, Harriet m.fl. *Hun og Han: Kjønn i forskning og politikk*. Pax Forlag, Oslo 1996.
- hooks, bell. *Yearning: race, gender and cultural politics*. South End Press, Boston 1990.
- Haavind, Hanne. Den usynlige makten. I *Kjerringråd* 1977, nr. 3.

- Jentoft, Svein. *Mor til rors*. Rapport, NFH, Tromsø 1990.
- Jentoft, Svein, Victor Thiesen og Anthony Davis. I samme båt? Fiskerikvinner som bakkemannskap. I Oddmund Otterstad og Svein Jentoft (red.). *Leve kysten*. Ad Notam, Oslo 1994.
- Johansen, Inger Maric. *Krisa tok ikke knekken på oss. En studie av en mestringsprosess i Hasvik Kommune*. Hovedoppgave, IPL, SV-fak., Universitetet i Tromsø 1998.
- Karlsen, Anita Bjørkli. «Oss kvinnfolk imella» – En studie av kvinners samvær og fellesskap i et fiskevær i Finnmark. Hovedoppgave i samfunnsvitenskap, IPL, SV-fak., Universitetet i Tromsø 1998.
- Kvinnens årbok 1974*. Pax Forlag, Oslo 1973.
- Kvinnens årbok 1975*. Pax Forlag, Oslo 1974.
- Kvinnens årbok 1976*. Pax Forlag, Oslo 1975.
- Larsen, Marit og Eva Munk-Madsen. *Kjønnsmyter med konsekvenser. En analyse av skillet mellom kvinner og menn i industriell fiskeforedling til lands og til vanns*. NFFR-rapport, Norges Fiskerihøyskole, Universitetet i Tromsø 1990.
- Larsen, Marit og Eva Munk-Madsen. *Kjønn som kvalifikasjon i fiskeindustrien*. I Oddmund Otterstad og Svein Jentoft (red.). *Leve kysten*. Ad Notam, Oslo 1994.
- Larsen, Sidsel Saugestad. *Omsorgsbonden*. I *Tidskrift for Samfunnsforskning* 1980, nr. 3 og 4.
- Latour, Bruno. *Vi har aldri vært moderne: essays i symmetrisk antropologi*. Spartacus Forlag, Oslo 1993.
- Lothrington, Ann Therese og Anne Britt Flemmen. *Negotiating gender: the case of International Labour Organization, ILO*. I Kristi Anne Stølen og Mariken Vaa (red.). *Gender and Change in Developing Countries*. Norwegian University Press, Oslo 1991.
- Lothrington, Ann Therese og Bente Thomassen. *Organisering av kystkvinnene*. I Oddmund Otterstad og Svein Jentoft (red.). *Leve kysten*. Ad Notam, Oslo 1994.
- Lothrington, Ann Therese og Bente Thomassen. *Kvinnens bidrag til moderniseringen av Nord-Norge*. I Øyvind Thomassen og Jostein Lorås (red.). *Spenningsland – Nord-Norge etter 1945*. Ad Notam, Oslo 1997.
- Mascia-Lees, Frances E. m.fl. The postmodernist turn in anthropology: cautions from a feminist perspective. I *Signs* 1989, 15.
- Massey, Doreen. The conceptualization of place. I Doreen Massey og Pat Jess (red.). *A Place in the World*. Open University Press, Milton Keynes 1995.
- Merchant, Carolyn. *The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution*. Harper and Row, San Francisco 1980.
- Moore, Henrietta. *Feminism and Anthropology*. Polity Press, Cambridge 1988.
- Moore, Henrietta. *A Passion for Difference: Essays in Anthropology and Gender*. Polity Press, Cambridge 1994.
- Munk-Madsen, Eva. Fra almenning til mandsejendom – Kvotefordeling i norsk fiskeri. I *Sosiologi i dag* 1996, nr. 3.
- Munk-Madsen, Eva. *Fiskerkjønn*. Dr.Scient-avhandling, NFH, UiTø, Tromsø 1997.
- Nicholson, Linda (red.). *Feminism/postmodernism*. Routledge, New York 1990.
- Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF). *Kvinner, miljø og utvikling*. Arbeidsnotat 3/91, Sekretariatet for kvinneforskning, Oslo 1991.
- Pedersen, Kirsti. Gender, Nature and Technology: Changing in Trends in «Wilderness Life» in Northern Norway. I Jill Oakes og Rich Riewe (red.). *Human Ecology: Issues of the North, Vol 2*, Canadian Circumpolar Institute, University of Alberta, Edmonton 1993.
- Pedersen, Kirsti. På sporet av et mangfold av friluftslivsstiler. I Søren Damkjær og Laila Ottesen (red.). *Ud i det fri – Sport, turisme og friluftsliv*. Odense Universitetsforlag, Odense 1995.
- Pedersen, Kirsti. Doing Feminist Ethnography in the Wilderness around my hometown: Methodological Reflections. I *Review for the Sociology of Sport* 1998, vol. 33, nr. 4.
- Pettersen, Liv Toril. Hovedsaken er at kjerringa er i arbeid – Husholdsstrategier i fiskerikrisen. I Oddmund Otterstad og Svein Jentoft (red.). *Leve Kysten*. Ad Notam, 1994.
- Rose, Gillian. Situating knowledges: positionality, reflexivities and other tactics. I *Progress in Human Geography* 1997, vol. 21, nr. 3.
- Rossvær, Viggo. Fiskerikvinneaksjonen på Sørøya. Innenfraforståelse og utenfraforståelse. I *Albatross* 1989, nr. 1.
- Rossvær, Viggo. *Ruinlandskap og modernitet*. Spartacus Forlag, Oslo 1998.
- Rudie, Ingrid. Innledning. I Ingrid Rudie (red.). *Myk start – hard landing*. Universitetsforlaget, Oslo 1984.
- Said, Edward. *Orientalism*. Vintage Books, New York 1978.

Saugestad, Sidsel. *Partners in Enterprise. Report.* Institute of Social Sciences, University of Tromsø, Tromsø 1988.

Saugestad, Sidsel. Vann og renhet. I Benedicte Ingstad og Sigrun Møgedahl (red.). *Samfunnsmedisin – perspektiver på utviklingsstudier.* Gyldendal, Oslo 1992.

Shiva, Vandana. *Til livets opphold.* Oktober Forlag, Oslo 1989.

Saugestad, Sidsel og Benedicte Ingstad. A married mother and unmarried mothers in changing Tswana society – implication for household form and viability. I *Forum for Utviklingsstudier* 1987, nr. 4.

Sibley, David. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West.* Routledge, London 1995.

Skjønberg, Else. *Omsorgsrasjonalitet – Fremtidens fornuft.* Universitetsforlaget, Oslo 1995.

Taksdal, Arnhild og Karin Widerberg (red.). *Forståelser av kjønn.* Ad Notam, Oslo 1992.

Valestrand, Halldis. Quinder udi geographien – eller geografi og kvinneforskning. I *Kulturgeografiske Hæfter* nr. 22, København 1982.

Valestrand, Halldis. *Kvinneforskning, organisering og likestilling.* I Kjønnssrolleseminarets skriftserie nr. 7, ISV, Universitetet i Tromsø 1985.

Valestrand, Halldis. Geografi: Kvinneforskningens skårning? I *Skrifter fra Norske Geografers Forening.* Ny serie, nr. 1, Trondheim 1990.

Valestrand, Halldis 1991: Housewifization of peasant women in Costa Rica. I Kristi Anne Stølen og Mariken Vaa (red.). *Gender and Change in Developing Countries.* Norwegian University Press, Oslo 1991.

Valestrand, Halldis 1995: Heltinner eller hverdagskvinner? Om autoritet og refleksivitet i en utviklingskontekst. I *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 1995, nr. 1.

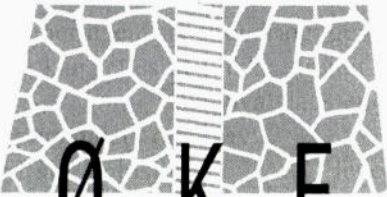
Valestrand, Halldis. Flere blikk på Berlevåg. I *Feltkursrapport 1997*, ISV, Universitetet i Tromsø.

Noter

1. Institutt for samfunnsvitenskap ble i 1997 omgjort til samfunnsvitenskapelig fakultet med 10 institutter under seg. Vi vil i denne framstillingen bruke betegnelsen ISV helt opp

til i dag. Vi inkluderer også den forskningen som er utført på Norges Fiskerihøgskole og av andre som har eller har hatt en viss tilknytning gjennom veiledning. Det foregår også mye spennende kjønnsforskning i Bodo- og Altamiljøet, men dette har vi ikke hatt kapasitet til å ta opp. De har nok sine fortellinger å fortelle.

2. I 1990 innførte Fiskeridepartementet et kvotesystem som også innbefattet kystflåten. Systemet er meget kort fortalt basert på at hver båt kan fiske et bestemt antall tonn avhengig av båtens størrelse og båteierens plass i fiskermanntallet.
3. Arnlaug Leira var ikke i Tromsø-miljøet, men hadde jobbet med kvinner i Bygde-Norge bl.a. gjennom Nord-Odal-prosjektet.
4. To stipendiater ved UiTø, en i filosofi og en i engelsk, har imidlertid fått doktorgradsstipender på programmet Kjønn og endring.
5. Dette er et stort felt hvor viktige bidrag som Blunt og Rose 1994, Nicholson 1992, Mascia-Lee m.fl. 1989, Haraway 1991, 1997, Harding 1986, 1992, Said 1978 og hooks 1990 bør nevnes.
6. For en mer utførlig beskrivelse av Kjønnssrolleseminaret viser vi til Gerrard, Piene og Valestrand 1985.
7. Ved Kjønnssrolleseminarets 10-årsjubileum ble det markert et ønske om å opprette et fordypnings- eller semesteremne i Kvinne- og kjønnsstudier. Dette kom i gang, men med meget knappe ressurser og med tilpasningsproblemer til andre samfunnsfag i en cand.mag.-grad. Dermed ble faget lagt ned mot slutten av 1980-tallet.
8. For en oversikt over hovedfags- og mastergradsoppgaver, se Bårnes 1997. Om en ser på de første tiårene ved UiTø er det stor sammenheng mellom antall oppgaver og antall ansatte kvinner. Det er skrevet flest oppgaver (15 inn-til 1997) innen planleggings- og lokalsamfunnsforskning.
9. Et begrep brukt i engelskspråklig litteratur er *New Public Intellectual*, som er forstått som en som prøver å intervenere i den offentlige sfære ved å bruke språk der rettigheter, frihet og rettferdighet er viktige momenter (Kellner i Basset 1996).
10. Dette er et stort spørsmål i «new cultural geography» for tiden; se f.eks. Sibley 1995.

B Ø K E R

Nordisk feministisk tenkning: et betimelig og problematisk bidrag

Ved Turid Markussen

Drude von der Fehr, Anna G. Jónasdóttir og Bente Rosenbeck (red.): *Is there a Nordic Feminism? Nordic Feminist Thought on Culture and Society*. UCL Press, London and Philadelphia 1998

En bok om nordisk feministisk tenkning, om enn forfattet for et engelskspråklig og

dermed primært ikke-nordisk publikum, fortjener oppmerksomhet ikke minst i Norden. Feministisk forskning og teori har her langt på vei vært drevet innen rammen av de ulike fagdisipliner, noe som nok er en av flere årsaker til at jungelen av feministisk akademisk litteratur er vanskelig å finne fram i og antallet

oversiktsverker svært få. Foreliggende bok er riktignok i likhet med så mange andre også en samling artikler av en lang rekke ulike forfattere, og er ikke ment som en lærebok eller et oversiktsverk i tradisjonell forstand. Bokens tittel synes likevel å love at noen større linjer skal avtegne seg i det virvaret av tematikker og perspektiver som nordisk feministisk tenkning om samfunn og kultur består av. I så måte er den et svært velkomment tilskudd på bokhimmelen.

Bokens kapitler er resultat av en utvelgelsesprosess blant over 60 ulike innsendte artikler eller sammendrag. De 18 kapitlene, skrevet av forfattere fra alle de nordiske land, er alle, med unntak av ett som er en sterkt revidert versjon av et essay tidligere publisert på svensk, skrevet spesielt for denne antologien. Dette er klart en styrke, framfor et opplagt alternativ i anledning en slik publikasjon: å trykke opp mer eller mindre klassiske tekster. Det er også en styrke at her er god faglig spredning; en rekke ulike disipliner innen samfunnsfag og humaniora er representert, selv om fagene sosiologi og litteratur samlet står for rundt halvparten av bokens kapitler. Noen av kapitlene er skrevet i originalversjon på engelsk, mens andre er oversatte. Det er ikke til å komme forbi at den språklige kvaliteten varierer, som så ofte når man leser nordiske forfattere på engelsk; dette gjelder både oversettelser og originaltekster, selv om en del kapitler holder et høyt språklig nivå.

Språket til side, bokens ledende spørsmål – *Is there a Nordic feminism?* – er betimelig og problematisk på samme tid, og det kritiske punkt er hvorvidt boken, med det konseptet som er valgt, klarer å leve opp til en ambisjon om å behandle dette spørsmålet.

Tenkning om kultur og samfunn

Til tross for utbredt kommunikasjon og samarbeid i Norden innen mange fagdisipliner og -felt, og til tross for stor grad av flerfaglig samarbeid innen kvinne- og kjønnsforskningen, har man ikke tidligere sett en så bred, flerfaglig tilnærming som dekker hele Norden. Denne brede tilnærmingen er også en av bokens sterke sider, og det betimelige med antologien henger nettopp sammen med dette. Selv om boken ikke tar mål av seg til å være et oversiktsverk i stram forstand, ligger det i kortene, gitt bokens konsept og tittel, at man ønsker å speile i alle fall noen mer generelle trekk i et ellers mangfoldig faglig landskap.

Konkret er boken delt inn i tre tematiske bolker, i tillegg til at redaktørene har skrevet en mer generell introduksjon. De tre bolkene er «Politics in ambiguous times», «Organization and contested spaces» og «Identity/subjectivity – between equality and difference». Politikk, organisasjon og identitet/subjektivitet. I artiklene finnes alt fra grundige empiriske analyser til mer teoretisk orienterte bidrag. I de mer empirisk orienterte artiklene er det i en rekke tilfeller historisk materiale som kommer under lupen. Her finnes flere grundige og interessante empiriske analyser, som nok kan ha høy interesse spesielt for de som arbeider innen det berørte felt.

For eksempel er det i politikk-bolken en del å hente om man er interessert i kvinners deltakelse i demokratisk politikk. I Christina Carlsson Wetterbergs artikkel ses kvinners politiske deltakelse i Sverige som dypt forankret i kvinners hverdag, og som ikke ensidig å være preget av enten forskjells- eller likhetstenkning. Her er analyser av kvinners

deltakelse gjennom det etablerte partisystemet (Karlsson, med empiri fra de svenske sosialdemokratene) og gjennom etablering av egne politiske organisasjoner (Sigurbjarnardóttir og Bjørnsdóttir, om den islandske Kvinnelisten). I artiklene fra Island kommer temaet forskjellstenkning igjen til overflaten, f.eks. i Inga Dóra Bjørnsdóttirs artikkel, der hun argumenterer for at noe av den islandske Kvinnelistens politiske suksess har vært knyttet til en forskjellstenkning som også har vært forankret i Islands nasjonalistiske diskurs, der morsskikkelsen har hatt en framtreddende rolle. Hun berører også det problematiske i å basere moderne politikk i en så vidt ensidig mytisk skikkelse.

I kontrast til disse empiriske analysene i politikk-bolken står Kerstin W. Shands kritikk av Camille Paglias *Sexual Personae* som bolkens siste kapittel, der det fokuseres på det reaksjonære i Paglias radikale forskjellstenkning. Kontrasten mellom Shands bidrag og de øvrige gjør på et vis en jobb, gjennom å speile svært ulike politiske agendaer og strategier. Men hva dette eventuelt sier om nordisk feministisk tenkning er vel mer åpent.

Bolken «Organization and contested spaces» åpner med to kapitler som tematiserer den skandinaviske salongkulturen sist på 1700- og utover 1800-tallet, som gav grunnlag for et halvoffentlig rom som også kvinner kunne ta i bruk (Scott Sørensen om salongvertinnene og Lyngfelt om enakteren, en feminin dramaturgisk tradisjon som utspillet seg i salongene). Bolkens øvrige bidrag fokuserer alle på arbeid, et felt der det som kjent har vært og er en stor forskningsmessig innsats i Norden. I kontrast til mye arbeidslivsforskning er det imidlertid her et fokus på hvordan kjønnede roller, verdier

og identiteter skapes og utvikles på arbeidsplassene. I bokens avslutningskapittel, forfattet av Bente Rosenbeck, henvises det til Harriet Bjerrum Nielsens påpeking av at når områder som utdanning, arbeid, politikk, sosial reproduksjon og hverdagsliv har vært så viktige forskningsfelt i Norden, mens kropp, identitetsdannelse, sosialisering og mentalitet kun i seinere år har blitt mer sentrale i forskningen, så henger dette sammen med at kvinneforskningen her har vært så opptatt av likestilling. Dette er i tråd med Karin Widerbergs påpeking, som her også refereres, av at kvinner i Norden har blitt framstilt som «forunderlig kjønnsløse», de tilsynelatende bare «jobber og jobber». Bidragene om arbeidsliv i denne boken er eksempler på at disse to typene fokus med fordel kan forenes.

I tittelen «Organization and contested spaces», så vel som i bokens introduksjon, gjøres det også et poeng ut av den romlige dimensjonen i denne bolkens artikler: på samme måte som 1800-tallets salongkultur utgjorde et rom for kvinnelig deltagelse i en mer eller mindre offentlig sfære, utgjør også arbeidsplassene, med kvinnes økende inntreden der, et slikt rom for deltagelse. I dette analytiske grepet ligger det et interessant potensial; dessverre gjøres det ikke særlig mye ut av dette, og artiklene blir langt på vei i praksis stående hver for seg, om enn som til dels gode empiriske analyser.

I bokens siste tematiske bolk, «Identity/subjectivity – between equality and difference» finner man også, ved siden av Shands' Paglia-artikkel fra den første bolken, noen av de mest teoretisk orienterte bidragene. Tematisk forflytter vi oss også fra de to første bolkenes fokus på mer institusjonelle og organisatoriske forhold, eller struktur, til empirisk fokus

på individ. Flere av artiklene her behandler direkte spørsmål omkring hva kvinner har lov til å være. I bokens første kapittel, av Hanne Haavind, er temaet hvordan kvinner, psykologisk sett, utvikler sitt selv, sin identitet, gitt at premissene for slik utvikling har endret seg og nå tilsier at man ikke uten videre kan adoptere kjønnsmessig stereotype posisjoner. Haavind viser hvordan identitetsutviklingen, til tross for en sterk fokusering på at man nå kan «skape seg selv», likevel antar et kjønnnet mønster. Hennes tidligere så kjente utsagn om at kvinner nå kan gjøre hva som helst, så lenge de relativt sett forblir underordnet menn, blir stadig bekreftet av empirisk forskning. Haavinds artikkel er for øvrig også en nyttig artikkel pga. dens diskusjon av metodologi, som er av relevans også utenfor psykologien.

Spørsmålet om hva kvinner har lov til å være dukker opp igjen i Kirsten Drottners kapittel om Asta Nielsen – en av de tidligste og også største av stumfilmens stjerner. Til tross for Nielsens popularitet i samtiden har hun i stor grad blitt oversett av ettertiden, kanskje på grunn av, heller enn på tross av, hennes naturalistiske tilnærming til skuespillerkunsten. Kvinnen som menneske har tilsynelatende dårligere historisk overlevelsessevne enn kvinnen som ideal. I Lis Wedell Papes kapittel dukker tematikken opp i en annen form. Her er temaet hvordan poesien kan påvirke hva man kan være gjennom dens måte å navngi virkeligheten på. Konkret analyseres tekster av den danske poeten Inger Christensen, bl.a. i lys av Derridas begrep om å skrive som «(kvinne)». Språket framstår her som et avgjørende redskap for endring.

I denne bolken finnes også to bidrag som setter rasjonalitet tydelig på dags-

ordenen. Hildur Ve diskuterer betydningen av ulike rasjonalitetsformer for identitetskonstruksjon, da særlig omsorgs- og ansvarsrasjonalitet, som vokste fram som begreper med utviklingen av den norske velferdsstaten. Som det påpekes i bokens introduksjon, representerer disse begrepene en både/og-tenkning med hensyn på dikotomien emosjoner/rasjonalitet, etter som de overskrider den tradisjonelle oppfatningen av rasjonalitet som noe som per definisjon står i motsetning til de irrasjonelle emosjonene. Denne både/og-tenkningen er det som er temaet for Sara Heinämaa og Martina Reuters kapittel, der Merleau-Pontys fenomenologi presenteres som en måte å overskride de ellers så rotfestede dikotomiene mellom kropp og sjel, og mellom rasjonalitet og emosjoner, på.

Flere av bokens mest interessante teoretiske bidrag er altså å finne i denne tredje bolken. Likevel finnes viktige teoretiske poenger også andre steder, f.eks. i forhold til dikotomien forskjell/likhet, som altså dukker opp i flere av kapitlene i politikk-bolken, selv om den her primært behandles som historisk, empirisk fenomen. Et fokus på forskjell/likhet trekkes også i introduksjonen fram som en av bokens tematiske tråder. Der konkluderes det imidlertid med at et av de mest interessante fellestrekk ved bokens artikler er at de fleste «direkte eller indirekte» søker å kombinere en sosialkonstruktivistisk, og dermed anti-essensialistisk, tenkning med en ontologisk realisme. Dette lanseres også som den kanskje viktigste utfordringen for feministisk forskning i dag. Mens jeg helhjetet kan slutte meg til at dette er en svært viktig utfordring, må jeg samtidig innrømme at en lesning av bokens artikler ikke nødvendigvis gjorde meg så mye klokere i

forhold til hvordan kombineringen av konstruktivisme og realisme kan settes ut i praktisk forskning.

Jeg reiste tidligere spørsmålet om boken klarer å leve opp til sin ambisjon om å behandle tittelens spørsmål «Is there a Nordic feminism?». Svaret avhenger av hva man anser som en adekvat behandling. I introduksjonen understrekes det at boken ikke er ment som en uttømmende historisk oversikt over nordisk feminisme og heller ikke er hverken representativ eller utgjør et destillat av de mest innflytelsesrike arbeidene innen feministisk forskning. Hva boken sies å være? Den søker å gi noen innsyn i noen av de ulike tematikker og forskningspraksiser vedrørende kultur og samfunn som nordiske feminister arbeider med på slutten av dette århundret. Med en så forsiktig formulert målsetning er det jo vanskelig å slå feil. Men burde ikke boken nettopp hatt en sterkere formulert målsetning? Og signaliserer ikke også tittelen en høyere ambisjon?

Endring som motivasjon

Et mer substansielt rasjonale for boken oppgis også innledningsvis: «the widely felt concern with present changes; concerns with changing conditions and changing modes of living, loving, working, acting, thinking and writing among women in this part of the world». Her blir det tydelig at det ligger en politisk ambisjon til grunn for prosjektet, som seg hør og bør en bok om feminisme. Men hva slags politikk? Opptattheten av endring konkretiseres blant annet ved å si at man ønsker å skaffe til veie mer adekvate begreper for kvinners erfaringer så vel som ny kunnskap om kjønnsrelasjoner i

endring generelt, men dette bringer en ikke strengt tatt nærmere spørsmålet om hva slags endringer forfatterne er opptatt av.

At vi lever i en verden i rask omstilling er det vel liten tvil om. Slik disse endringene framstilles kan det nesten synes som om de forutsettes å være primært negative. Nå har utvilsomt redaktørene et mer nyansert syn på dette, og leser man bokens kapitler får man også med seg flere viktige situasjonsbeskrivelser som tydeliggjør viktigheten nettopp av å fokusere på betydningen pågående endringsprosesser har for organiseringen av kjønn. I introduksjonen nevnes også den nordiske velferdsstatens usikre situasjon og framveksten av det nye Europa og EU som de mest iøynefallende endringer av betydning for kvinners situasjon. Likevel, en grundigere konkretisering og drøfting av hva ved de pågående transformasjoner som gir grunn for et feministisk akademisk prosjekt, hadde absolutt tjent boken. Siden dette forblir så vidt uklart, trer heller ikke det eventuelle alvoret i endringene fram. Resultatet er at boken på mange måter framstår som konservativ i den forstand at man ikke har sett det nødvendig å reflektere systematisk over rasjonale for feministisk forskning. Mitt poeng her er ikke på noen måte å trekke i tvil viktigheten av det feministiske prosjektet, men heller å etterlyse en mer allmenn refleksjon over hva dette prosjektet er eller bør være i dag.

Bildet av et konservativt eller satt felt forsterkes også gjennom at en rekke vesentlige samfunnsmessige endringer i seinere år knapt berøres noe sted i boken: endringer knyttet til utviklingen av et flerkulturelt samfunn, med alle de nye (og gamle) utfordringer det byr på, synliggjøringen av ulike seksualiteter og den

implisitte og eksplisitte kritikken av den tradisjonelle, heteroseksuelle kjønnsorden som dette medfører og endringer forbundet med IKT-samfunnets utvikling. Disse endringenes fravær er særlig påtagelig all den tid man presenterer bokens rasjonale som å knytte seg til streben for å forstå endring.

Å si noe om «det nordiske»

En annen politisk sett problematisk side ved boken knytter seg til avgrensningen «det nordiske». Det er nordisk tenkning som skal behandles, og som det forhåpentligvis skal avspeile seg noen generelle trekk ved. Implisitt i spørsmålet om det finnes en nordisk feminisme ligger en antagelse om at noe ved denne tenkningen vil kunne skille seg fra feministisk tenkning andre steder, hva grunnen til det eventuelt enn måtte være. Det å gi en slik ramme for et faglig arbeide knytter dette arbeidet opp mot bestemte politiske og kulturelle prosesser, de prosesser som utgjør Norden som historisk prosjekt.

Problemet med «det nordiske» som ramme berøres eksplisitt i bokens avslutningskapittel, der Bente Rosenbeck peker på noen historisk problematiske assosiasjoner forbundet med dette begrepet. Mest tungtveiende av disse er 1800-tallets idealiseringer av det nordiske folkeslag som det ufordervede germanske folk – en assosiasjon som seinere ble plukket opp av nazismen. Mer allment skjedde framveksten av det nordiske parallelt med utviklingen av en nasjonalistisk diskurs på 1800-tallet, der det nordiske stod for et transnasjonalt åndelig fellesskap. Rosenbeck fortsetter sitt kapittel med en oversiktlig gjennomgang først av utviklingen av nordisk samarbeid generelt, oftere preget av pragmatisme

enn av politisk utopi, og dernest innen kvinne- og kjønnsforskning spesielt. Når det gjelder det sistnevnte karakteriseres samarbeidet som å ha tatt form av en strukturell paraply som har hatt stor betydning i forhold til initiering av forskningsprosjekter og gjensidig inspirasjon, uten at dette har ledet til særlig mange prosjekter på tvers av nasjonale grenser. Kapitlet, og dermed boken, avsluttes med å skissere at nordisk samarbeid inneholder innovative utviklingsmuligheter som kan gi nordisk kvinne- og kjønnsforskning en økt verdi i framtiden, og i tråd med dette anbefales et mer gjennomgripende nordisk samarbeid.

Idet man er kommet til dette punkt, er imidlertid det problematiske med det nordiske for lengst falt ut av bildet. De historisk sett betenkelige assosiasjoner ved begrepet gis altså ikke vekt i forhold til dagens situasjon, og heller ikke ses det med kritisk blikk på Norden i seinere tider. Nå er det nok mange gode grunner til å utvikle et tettere forskningssamarbeid innen visse felt i nordisk sammenheng, men i en bok der det nordiske gis en så sentral posisjon savner jeg en kritisk behandling av dette begrepet, av rollen det nordiske spiller i dag. Denne manglende problematiseringen avslører paradoksalt nok en blindhet både for noe av det særegne ved det nordiske, nemlig nordiske kvinners relativt sett privilegerte posisjon, representert ved det store spekter av livsmuligheter tilgjengelig for mange kvinner i denne del av verden, til forskjell fra hva kvinner som opplever andre politiske og økonomiske omstendigheter står overfor, og også en blindhet for at Norden er såvidt bredt sammensatt kulturelt som det er. Selv om visse regionale og klassemessige forskjeller innimellom kommer til overflaten i bo-

kens kapitler, er det nærmest totale fraværet av innvandrere og urbefolkninger (samer, inuitter), så vel som andre typer empirisk variasjon, påtagelig. Fraværet av seksuell forskjell blir for øvrig særlig påtagelig der seksualitet tas opp eksplisitt, som i Elina Haavio-Mannilas ellers svært velkomne kapittel om erotikk og kjærlighet på arbeidsplassen.

Fraværet av problematisering av det monokulturelle/flerkulturelle, så vel som andre typer forskjell, i forhold til det nordiske, er også paradoksalt all den tid begrep om forskjell og likhet står såvidt sentralt som det de gjør i denne boken. Fraværet henger nok sammen med at forskjell og likhet her oftest refererer til forholdet mellom kvinner og menn, heller enn til relasjoner innen hvert kjønn: Er de to kjønn like eller forskjellige? Er kvinner forskjellige seg imellom? Forskjeller kvinner imellom tas riktignok opp i flere artikler, f.eks. i Bjørnsdóttirs bidrag om nasjonalisme og Kvinnelisten på Island. Slik forskjell gjøres likevel ikke til gjenstand for grundigere behandling, selv om her nok er flere teoretiske bidrag som kan være nyttige utgangspunkt i så måte.

Oppsummeringsvis vil jeg si at i en bok som profilerer det nordiske såvidt sterkt som denne gjør, kunne man ønsket seg en mer reflektert holdning til hva det nordiske er i dag.

Analytisk sterk, men politisk tafatt?

Som et verk om nordisk feministisk tenkning har denne boken mangler. Her er grundige empiriske analyser, og viktige teoretiske bidrag. Her er også betimelige politiske spark.

Likevel, selv om man i introduksjonen framhever noen røde tråder, og det er noen tematikker som går igjen, så kunne man ønsket at en bok om nordisk feministisk tenkning skulle ha både sterkere innholdsmessig integrasjon og være tydeligere politisk problematiserende.

Når det gjelder integrasjon (for det er potensial her til det) gjør introduksjonen en viss jobb i å peke på tematikker som reiser seg i forhold til flere av bokens kapitler. Likevel, de framstår der ikke som mer enn spennende ansatser. Det er notorisk vanskelig å introdusere antologier, om målsetningen er samtidig å speile variasjonen i artiklene og å peke på integrerende trekk. Her synes integrasjonen dog mer «tvungen» enn hva den hadde behøvd å være. Man gir noen pekere til viktige trekk ved boken, men her kunne nok mer vært gjort for å kontekstualisere og tydeliggjøre. Noe av problemet er knyttet til at mange av bokens artikler først og fremst er empirisk orienterte analyser, og at *tenkningen* i disse ikke alltid gjøres så eksplisitt. Nå er det kanskje en realitet at feministisk tenkning nettopp også ofte er grunnet i empirisk forskning, men en bok som denne burde i så fall brakt denne tenkningen sterkere fram i lyset. Bokens styrke ligger da mer i at her er flere gode empiriske analyser og interessante teoretiske bidrag, enn i det den sier om nordisk feministisk tenkning.

Vedrørende mangelen av politisk problematisering, kan denne virke paradoksalt all den tid et av feministisk forsknings viktigste fagkritiske bidrag nettopp kan sies å være påpekingen av at forskning også er politikk. Til tross for dette framstår altså de(t) politiske prosjekt her ofte som ufokusert(e). Totalt skapes dermed et bilde av nordisk feministisk

forskning som teoretisk og empirisk potensielt interessant, men politisk tafatt. På bakgrunn av det politisk radikale 60- og 70-tall framstår feministisk forskning i denne boken som politisk satt. Det kan bl.a. synes som om kvinne- og kjønnsforskerne etterhvert som de har kommet i posisjoner har problemer med å justere det politiske prosjektet til å inkludere solidaritet med dem som ikke er tilsvarende privilegert. Dette trenger ikke gjelde den enkelte forsker, inkludert forfatterne av herværende bok, men det burde være gjenstand for ettertanke at dette er et bilde leseren kan sitte igjen med.

Bokens grunnleggende idé er god,

men kanskje måten denne er søkt utviklet på ikke er den som ville tjent prosjektet best. En bedre idé for konseptutvikling ville muligens vært en kombinasjon mellom en åpen invitasjon og særskilt inviterte, det siste for å sikre dekning av en viss variasjon og visse tema. Når det gjelder den relative mangelen på politisk refleksjon er dette kanskje noe som ikke uten videre kunne vært løst av en slik bok, men heller en utfordring forskningsmiljøene må ta? Likevel, boken rommer en rekke interessante enkeltartikler, og her gis også mange gode utgangspunkt for videre tenkning. Boken anbefales på denne basis.

BIDRAGSYTERE

Cathrine Egeland, Ph.D-stipendiat, Center for kvinde- og kønsstudier, Syddansk Universitet-Odense. Arbeidsplass ved Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo. Tlf.: 22 85 89 32. E-post: egeland@litcul.ou.dk

Siri Gerrard, førsteamanuensis, Institutt for samfunns- og markedsfag, Norges fiskerihøgskole, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tlf.: 77 64 55 59. E-post: sirig@nfh.uit.no

Beatrice Halsaa, forsker, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo. Tlf.: 22 85 87 43. E-post: beatrice.halsaa.sfk.uio.no

Irene Iversen, professor, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Avd. for litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, Postboks 1013 Blindern, 0315 Oslo. Tlf.: 22 85 43 14. E-post: irene.iversen@inl.uio.no

Merete Lie, førsteamanuensis, Senter for kvinneforskning, NTNU, 7034 Trondheim. Tlf.: 73 59 17 22. E-post: Merete.Lie@sfk.ntnu.no

Turid Markussen, førstekonsulent, KVINNFORSK, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tlf.: 77 64 64 66. E-post: turid.markussen@skk.uit.no

Harriet Bjerrum Nielsen, professor, faglig leder, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo. Tlf.: 22 85 89 30. E-post: h.b.nielsen@sfk.uio.no

Kjell R. Soleim, forskningsleder og førsteamanuensis, Senter for kvinneforskning og kvinner i forskning, Universitetet i Bergen, Herman Fossgt. 12, 5007 Bergen. Tlf.: 55 58 20 76. E-post: Kjell.Soleim@hkv.uib.no

Jorun Solheim, forsker, Arbeidsforskningsinstituttet, Postboks 8171 Dep., 0034 Oslo. Tlf. 22 46 16 70. E-post: js@afi-wri.no

Haldis Valestrand, førsteamanuensis, Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning, SV-fakultetet, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tlf.: 77 64 43 08. E-post: haldisv@sv.uit.no

I dette nummer:

Gro Hanne Aas: «Min vei til kvinneforskning» Skisse til en kontekst for seks påfølgende artikler

Beatrice Halssa: Min vei til kvinneforskning

Jorunn Solheim: Finnes våre kroppar i våre hoder?

Kjell R. Solheim: Finnes en vei mellom kjønnsdogmatisme og kjønnskeptisisme?

Merete Lie: Kjønn som bilder i hverdagens scenografi

Harriet Bjerrum Nielsen: «De indre finder» – kjønn som psykologisk struktur

– Jeg savner en diskusjon om implikasjonene av teoriene og begrepene vi bruker i det feministiske forskningsfeltet. Irene Iversen interjuet av Gro Hanne Aas

Cathrine Egeland: Problemet som ikke (vil) finnes

Halldis Valestrand og Siri Gerrard: Mellom Harvard, Honningsvåg og Coto Sur. Noen inspill om kvinne- og kjønnsforskning, sentrum og periferi

Kvinneforskning nr. 1/99